

СТАНДАРТИ Й МЕТОДИКА ОЦІНКИ РИЗИКІВ ДЛЯ РІЗНИХ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН В УКРАЇНІ:

ПОДАЛЬШІ КРОКИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ
ЩОДО ГАРАНТУВАННЯ БЕЗПЕКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД НАСИЛЬСТВА
СТОСОВНО ЖІНОК ТА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Аналітичний звіт

Стандарти й методика оцінки ризиків для різних зацікавлених сторін в Україні:

подальші кроки реалізації міжнародних стандартів
щодо гарантування безпеки постраждалих від
насильства стосовно жінок та домашнього насильства

Аналітичний звіт

Лорі Манн, міжнародна експертка
Тамара Бугаєць, національна експертка

10 Червня 2020

Висловлені в цій роботі погляди - це думки авторів, які необов'язково відображають
офіційну політику Ради Європи

I. Резюме

Нормативно-правова база щодо запобігання та протидії домашньому насильству в Україні залишається порівняно новою сферою й досі еволюціонує. Відповідні зацікавлені сторони мають нові компетенції та стандарти, які варто застосовувати в новій сфері. Оцінка ризиків є лише одним з елементів цієї нової системи.

Оцінка ризиків – основний інструмент для надання державі можливості забезпечити належне ретельне виконання зобов'язань щодо запобігання порушенням прав людини, пов'язаним із насильством стосовно жінок, зокрема, домашнім насильством, і зобов'язань щодо покарання за ці порушення. Оцінка ризиків дає змогу різним зацікавленим сторонам оцінити ризики неминучої небезпеки та летальності в окремих випадках домашнього насильства і вжити оперативних заходів для запобігання випадкам повторного насильства. Завдяки оцінці ризиків у центрі всіх процедур стає безпека постраждалих осіб. Оскільки домашнє насильство має непропорційний вплив на жінок і дівчат, оцінка ризиків сприяє захисту основних прав людини на життя, фізичну недоторканність, приватне та сімейне життя, справедливий суд, тощо, без будь-яких проявів дискримінації.

Наразі інструмент оцінки ризиків використовується поліцією. Крім того, готуються інструменти для оцінки ризиків для соціальних працівників, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, притулків й освітян. Для прокурорів, суддів, працівників служби пробації інструментів оцінки ризику домашнього насильства ще не розроблено.

Хоча Україна й досягла значних успіхів у розробці законодавчої бази за останні два роки, досі існує потреба в забезпеченні застосування послідовного, орієнтованого на постраждалих осіб та заснованого на правах людини підходу, що відповідатиме вимогам Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) і судовій практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Окрім того, наслідком кількох правових і процесуальних прогалин є обмежений захист постраждалих осіб або його повна відсутність. Міжвідомча координація та взаємодія під час вирішення окремих випадків залишаються слабкими та здебільшого неструктурованими.

Цей звіт містить пропозиції щодо практики та політики, які можуть бути адаптовані до ситуації в Україні з метою підтримки розвитку й ширшого застосування оцінки ризиків у кримінальному, цивільному й адміністративному провадженні. У звіті наведено низку рекомендацій щодо покращення використання оцінки ризиків домашнього насильства серед усе більшої кількості суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема суддів, прокурорів, працівників служби пробації, мобільних бригад, працівників служб надання соціально-психологічної допомоги, працівників притулків і освітян. Звіт також містить контрольний перелік питань, які можуть використовувати згадані вище суб'єкти, а також зразки форм для додаткового застосування.

II. Зміст

I. Резюме	2
II. Зміст	3
III. Скорочення	6
IV. Вступ	7
ЧАСТИНА I	9
V. Оцінка ризиків: міжнародні стандарти та національна законодавча база	9
A. Стандарт належної юридичної експертизи та судова практика ЄСПЛ	9
B. Стамбульська конвенція	10
V. Інструменти оцінки ризиків.....	11
1. Орієнтований на постраждалу особу гендерно-чутливий підхід.....	12
2. Постійне оцінювання та міжвідомча координація.....	13
3. Методи оцінки ризиків.....	14
4. Оцінка ризиків для дітей	16
Г. Оцінка ризиків в Україні: законодавча база.....	17
VI. Методи оцінки ризиків із боку зацікавлених суб'єктів	19
1. Форма оцінки ризику.....	19
2. Оцінка ризиків: процедура.....	21
3. Терміновий заборонний припис та моніторинг його виконання.....	22
4. Поточна оцінка ризику	24
5. Міжвідомча координація	25
B. Оцінювання ризиків судами.....	25
1. Стандартизовані критерії оцінки ризиків для суддів	26
2. Безпека в залі суду	28
3. Процесуальний захист дітей і вразливих свідків	31
4. Судові стереотипи	33
5. Попереднє ув'язнення та обрання запобіжного заходу	37
6. Судді загальної юрисдикції та адміністративні правопорушення	38
V. Оцінка ризиків для прокурорів	38
1. Збір інформації та критерії оцінки ризиків	39
2. Фактори, які варто враховувати при притягненні до відповідальності	42
3. Арешт, попереднє ув'язнення та умови застави	45
4. Діти як непрямі постраждалі особи.....	46
Г. Оцінка ризиків працівниками служби пробації.....	47
1. Розробка спеціальної форми оцінки ризиків щодо домашнього насильства для працівників служби пробації.....	49
2. Взаємодія з кривдником.....	50

3. Пропозиції для суду	51
4. Взаємодія з постраждалою особою	51
Г. Державна кримінально-виконавча служба	52
1. Схема сповіщення постраждалої особи про звільнення кривдника	52
2. Моніторинг/обмеження спілкування.....	53
Е. Оцінка ризиків з боку соціальних працівників та мобільних бригад соціально-психологічної допомоги.....	55
1. Показники оцінки ризиків.....	55
2. Міжвідомча конференція з оцінки ризику (MARAC)	56
3. Безпека персоналу	58
Є. Роль місцевих органів виконавчої влади	58
Ж. Оцінка ризиків для притулків	59
1. Безпека постраждалих осіб.....	60
2. Безпека персоналу	60
3. Освітняни	60
ЧАСТИНА II	63
VII. Застосування міжнародних стандартів до законів і практики щодо домашнього насильства та насильства за ознакою статі в Україні	63
А. Криміналізація всіх форм насильства щодо жінок	63
Б. Звинувачення на основі ex officio та розслідування.....	65
В. Обмежувальні та термінові заборонні приписи	67
1. Міжнародні стандарти.....	67
2. Обмежувальні приписи в Україні	69
VIII. Висновок.....	71
ЧАСТИНА III	72
Додаток А. Рекомендації для оцінки ризиків поліцією	72
Додаток Б. Планування безпеки для постраждалих осіб.....	73
Додаток В. Форма оцінки ризиків для працівників служби пробації.....	75
Додаток Г. Рекомендовані зміни до законодавства, що стосуються стандартів оцінки ризиків	76
Додаток Ґ. Рекомендації для судової системи.....	78
Додаток Д. Контрольний перелік питань: прибуття поліції на місце події	78
Додаток Е. Контрольний перелік питань для прокурорів.....	79
Додаток Є. Критерії оцінювання ризиків для суддів під час розгляду справ, що стосуються домашнього насильства	81
Додаток Ж. Зразок форми оцінювання ризиків для суддів	82
Додаток З. Зразок форми оцінювання ризиків для соціальних працівників у справах про насильство з боку інтимного партнера.....	82

Додаток И. Цикл насильства	86
Додаток І. Кращі практики для працівників служби пробації, які працюють із кривдниками.....	88
Додаток Ї. Контрольний перелік для суддів під час ухвалення рішення про попереднє ув'язнення	89
Додаток К. Контрольний перелік для оцінювання ризиків прокурорами.....	89
Додаток Л. Методологія оцінки ризиків	91
Додаток М. Створення ефективних механізмів міжвідомчої координації	96
Додаток Н. Контрольні переліки для соціальних працівників.....	97
Додаток О. Контрольні переліки щодо безпеки для жертв постраждалих осіб, які присутні на судовому слуханні.....	97
Додаток П. Контрольний перелік питань щодо юридичної безпеки для постраждалих осіб.....	98
Додаток Р. Поради щодо безпеки та контрольні переліки для дітей.....	99
Додаток С. Контрольний перелік питань для виявлення постраждалої дитини у сфері освіти	101
Додаток Т. Рекомендовані законодавчі зміни, пов'язані із захистом постраждалих та свідків.....	104

III. Скорочення

CEDAW	Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
РЄ	Рада Європи
ОН	Оцінка небезпеки
DASH	Інструмент оцінювання ризику домашнього насильства, переслідування, домагання та насильства в ім'я так званої «честі»
ДН	Домашнє насильство
DVRAG	Рекомендації щодо оцінювання ризику домашнього насильства
DVSI	Ресурси для скринінгу на наявність домашнього насильства
ТЗП	Терміновий заборонний припис
ЄКПЛ	Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄІґР	Європейський інститут із гендерної рівності
КЖГ	Каліцтво жіночих геніталій
HELP	Європейська програма освіти в галузі прав людини для юристів
НІП	Насильство з боку інтимного партнера
MARAC	Міжвідомча конференція з оцінки ризику
ODARA	Система оцінки ризиків домашнього насильства провінції Онтаріо
ПТСР	Посттравматичний стресовий розлад
SARA	Оцінка ризиків насильства в подружжі
ЧМТ	Черепно-мозкова травма
НСЖ	Насильство стосовно жінок

IV. Вступ

7 листопада 2011 року Україна підписала Стамбульську конвенцію, стаття 51 якої вимагає проведення оцінки ризику. Хоча Україна ще не ратифікувала Конвенцію¹, нещодавно вона зробила важливі кроки на шляху до подолання домашнього насильства². По всій країні було створено сотні місцевих мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, які першими реагують на інциденти та надають допомогу. Україна ухвалила численні кримінальні та цивільні законодавчі й нормативні зміни, зокрема створила заходи захисту. У 2017 році Україна ухвалила Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (Закон про домашнє насильство), а також Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції)». Інші нормативні зміни включають Постанову Кабінету Міністрів України №658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» (Постанова № 658) та Спільний наказ № 369/180 Міністерства соціальної політики та Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства». З огляду на те, що законодавчі зміни нещодавні, їхнє застосування на практиці ще не набуло поширеності й не стало послідовним.

Основну увагу в цьому звіті приділено впровадженню та покращенню стандартів оцінки ризиків і практик, пов'язаних із випадками домашнього насильства. Аналіз ґрунтується на огляді документації та вивченні низки інтерв'ю із зацікавленими сторонами, проведених 18–19 серпня 2019 року. Досі тривають й інші розробки в законодавчій сфері. Наразі міжвідомча робоча група працює над розробкою форми оцінки ризиків для мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі та для притулків. Водночас триває формування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, який врешті-решт дасть змогу зацікавленим сторонам швидко обмінюватись інформацією³. Потенційно Реєстр може містити актуальну інформацію щодо оцінки ризиків та захисні приписи (терміновий заборонний припис й обмежувальний припис).

Оцінка ризиків є одним із кроків у низці процедур, які повинні здійснити кілька органів і організацій, що тісно співпрацюють над забезпеченням захисту постраждалих осіб. Тому складно розглядати тему оцінки ризиків ізольовано, особливо, коли законодавство та практика пов'язані із систематичним реагуванням до та після оцінки ризиків, не відповідають міжнародним стандартам. Отже, у цьому звіті оцінено кілька важливих проблем, що стосуються поточної практики реагування на домашнє насильство, захисту постраждалих осіб, доступу до правосуддя, міжвідомчої комунікації та взаємодії.

У звіті вказано саме на прогалини та проблемні питання, які викликають занепокоєння, а не на останні позитивні зрушення, яких доволі багато. Частина I зосереджена на застосуванні стандартів оцінки ризиків до кожної групи зацікавлених сторін. У Частині II розглянуто інші

¹ У листопаді 2016 року Верховна Рада України розглянула, однак не ратифікувала Стамбульську конвенцію.

² Хоча визначення кожного з термінів чіткі, у цьому звіті терміни домашнє насильство (ДН) і насильство з боку інтимного партнера (НІП) використовують взаємозамінно, з огляду на те, що до сьогодні основну увагу під час оцінювання ризиків в Україні звертали саме на випадки домашнього насильства, а більшість таких випадків охоплюють насильство з боку інтимного партнера. Використання займенників жіночого роду для позначення постраждалих і займенників чоловічого роду для опису кривдників відображає ситуацію, коли статистично жінки становлять переважну більшість постраждалих домашнього насильства, а чоловіки – більшість кривдників.

³ Порядок взаємодії між суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, Кабінет Міністрів України, Постанова № 658, 2018, пункт 30.

прогалини в системі реагування на домашнє насильство та в законодавчій базі, які створюють перешкоди для безпеки постраждалих осіб і захисту їхніх прав. Частина III містить низку додатків із списками контрольних питань для різних зацікавлених сторін, а також рекомендовані законодавчі зміни, необхідні для приведення національної законодавчої бази до міжнародних стандартів.

Ризики можна та потрібно оцінювати також у випадках, пов'язаних з іншими формами насильства стосовно жінок. Деякі країни запровадили спеціальні захисні приписи та послуги для інших типів насильства, зокрема переслідування, каліцтва жіночих геніталій (КЖГ), примусових і дитячих шлюбів⁴. Адаптація процесів оцінки ризиків може також бути необхідною під час роботи з різними групами населення, такими як: національні меншини, мігранти, жінки з інвалідністю та ЛГБТК-жінки. Щоб ефективно виконувати свої функції, працівники служб реагування на випадки домашнього насильства та насильства за ознакою статі під час оцінювання ризиків повинні враховувати різницю в культурі, етнічному походженні, мові, можливостях та інших чинниках.

⁴ Для прикладу, Данія запровадила спеціальні тимчасові заборонні приписи за переслідування, а у Великій Британії створено захисні приписи для випадків КЖГ і примусових шлюбів. Для боротьби з цими та іншими формами насильства стосовно жінок було розроблено спеціальний Інструмент оцінювання ризику домашнього насильства, переслідування, домагання та насильства в ім'я так званої «честі» (DASH).

ЧАСТИНА I

V. Оцінка ризиків: міжнародні стандарти та національна законодавча база

A. Стандарт належної юридичної експертизи та судова практика ЄСПЛ

Обов'язок держави, який полягає в захисті постраждалих від насильства стосовно жінок, походить від зобов'язання щодо належної юридичної експертизи, передбаченого з-поміж інших міжнародних документів статтею 1 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ)⁵ і статтею 5 Стамбульської конвенції. Стандарт належної юридичної експертизи вимагає від держав **запобігати** порушенням прав людини, зокрема всім формам гендерно-зумовленого насильства, **розслідувати** такі порушення, **карати** винних та надавати **компенсацію** за такі порушення⁶.

ЄСПЛ передбачив позитивні зобов'язання держав щодо захисту громадян від порушень прав людини, які вчиняють недержавні суб'єкти, зокрема в приватній сфері. Так, статті 2 та 3, які захищають право на життя й забороняють жорстоке поводження, зобов'язують «державу вживати належних заходів для захисту життя осіб у межах її юрисдикції» та «вживати **запобіжних оперативних заходів** для захисту осіб, життю яких загрожують злочинні дії іншої особи»⁷. Суд вирішив:

Позитивне зобов'язання з'являється, коли встановлено, що органи влади **знали чи мали знати у відповідний час про існування реального або безпосереднього ризику для життя зазначеної особи через злочинні дії третьої сторони**, однак не вжили заходів у межах своїх повноважень, яких від них обґрунтовано очікували задля уникнення такого ризику⁸.

ЄСПЛ розробив двосторонній стандарт оцінки того, чи виконали держави свої позитивні зобов'язання згідно зі статтями 2 та 3: а) чи органи влади знали або мали знати про насильство, якого зазнала постраждала особа, і про «ризик такого насильства»⁹; б) «якщо так, то чи було вжито всіх обґрунтованих заходів для захисту постраждалої особи та покарання кривдника»¹⁰. У зв'язку з цим оцінка ризиків є практичним інструментом для виявлення «наявності реального чи безпосереднього ризику».

У справі «*В. проти Молдови*» (*V. v. Moldova*) Суд встановив, що «органи влади не виконали аналізу того, чи серйозність та кількість нападів, яких зазнала перша заявниця з боку V. B. [кривдник], і серйозність першого звинувачення в зґвалтуванні вимагали розпочати кримінальне розслідування»¹¹. Суд далі зазначив, що держава не врахувала подальших інцидентів і тривалих випадків насильства. Суд встановив, що «національні суди мали врахувати фактичні події, що відбулися після прийняття [відповідного рішення], зокрема два інші напади з боку V.B.»¹². На основі висновку про те, що органи влади не оцінили **щораз більших ризиків**, Суд встановив, що Молдова порушила статтю 3 Конвенції.

⁵ Справа «*Опуз проти Туреччини*» (*Opuz v. Turkey*), заява № 33401/02, 2009 р. (у якій вирішено, що нездатність держави забезпечити захист і належно розслідувати випадки домашнього насильства може становити порушення статей 2, 3, 8 і 14 Європейської конвенції з прав людини (право на життя, заборона катувань, право на приватне та сімейне життя й заборона дискримінації)).

⁶ Також див. Загальну рекомендацію 28, CEDAW.

⁷ Справа «*Бранко Томашич та інші проти Хорватії*» (*Branko Tomašić and Others v. Croatia*), заява № 46598/06, 2009 р., пункти 49, 50; також див. справу «*Мудрич проти Республіки Молдови*» (*Mudric v. The Republic of Moldova*), заява № 74839/10, 2013 р., пункт 40.

⁸ Справа «*Бранко Томашич та інші проти Хорватії*» (*Branko Tomašić and Others v. Croatia*), заява № 46598/06, 2009 р., пункт 51.

⁹ Справа «*В. проти Республіки Молдови*» (*V. v. The Republic of Moldova*), заява No. 61382/09, 2013 р., пункт 51.

¹⁰ Там само, пункт 51.

¹¹ Там само, пункт 54.

¹² Там само, пункт 56.

Тому періодично потрібно оцінювати наявність потреби в захисному приписі чи інших заходах безпеки, а частота таких оцінок має залежати від рівня ризику. Важливо пам'ятати, що існує кілька ситуацій, які можуть підвищити рівень ризику для постраждалих осіб, наприклад, таких як розставання або розлучення, судове слухання або контакт із дитиною тощо.

Б. Стамбульська конвенція

Хоча Україна ще не ратифікувала Стамбульську конвенцію, сьогодні вона залишається найбільш всеосяжним і юридично обов'язковим міжнародним документом, що встановлює стандарти запобігання та протидії насильству щодо жінок і домашньому насильству. Водночас вона закріплює сформульовані ЄСПЛ стандарти, які також накладають на Україну зобов'язання. Тут викладено як стандарти, що містяться в Стамбульській конвенції, зокрема рекомендації РЄ щодо їхньої реалізації, так і відповідну судову практику ЄСПЛ.

Стаття 51 Стамбульської конвенції містить вимогу щодо проведення оцінки ризиків¹³. Вона звучить так:

«1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб оцінка **летального ризику, серйозності ситуації та ризику повторення насильства** здійснювалася всіма відповідними органами для управління ризиком та, якщо необхідно, для забезпечення скоординованої безпеки та підтримки.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб оцінка, зазначена в пункті 1, належним чином враховувала **на всіх стадіях розслідування та застосування захисних заходів, а також** те, що особи, що вчинили акти насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, мають вогнепальну зброю або мають доступ до неї»

У зв'язку з цим у Пояснювальній доповіді до Стамбульської конвенції детально описано зобов'язання держав щодо залучення до оцінки ризиків інших суб'єктів (не лише поліцію) і створення персоналізованого плану безпеки. Від держав вимагають:

«на **всі відповідні органи** (поліцію також) **покладається зобов'язання щодо ефективного оцінювання й складення плану керування ризиками безпеки, які стоять перед кожною окремою постраждалою особою в кожному окремому випадку, за стандартизованою процедурою, у співпраці та координації**»¹⁴.

Це ще більше підкреслює важливість міжвідомчої координації:

«Мета цього положення полягає в забезпеченні створення ефективної **міжвідомчої мережі фахівців** для захисту постраждалих осіб високого рівня ризику. У цьому зв'язку оцінювати ризик потрібно з огляду на **керування визначеним ризиком через формування плану** безпеки для відповідної постраждалої особи з метою організації узгоджених заходів безпеки та підтримки за необхідності»¹⁵.

Тому органи влади повинні не лише оцінити ризик у конкретному випадку, а й розробити належний та персоналізований план безпеки для відповідної постраждалої особи для того, щоб «керувати ризиком». Відповідні органи влади мають проводити поточну оцінку ризиків на кожному етапі процесу кримінального судочинства.

¹³ Також див. Загальну рекомендацію CEDAW №35, пункт 40(b), у якій зазначено, що до захисних механізмів «входить безпосередня оцінка ризику та захист, у тому числі широкий спектр ефективних заходів та, у відповідних випадках, здійснення та моніторинг виселення, захисту, стримування або заборони на наближення до певної особи або місця на певну відстань для підозрюваних правопорушників, у тому числі відповідні санкції за недотримання».

¹⁴ Пояснювальна доповідь, пункт 260.

¹⁵ Пояснювальна доповідь, пункт 261.

В. Інструменти оцінки ризиків

Метою використання інструментів оцінки ризиків є оцінювання летальності та серйозності домашнього насильства з метою запобігання подальшому насильству й керування ризиками. Як описано в документі Ради Європи:

Мета оцінки ризиків – окреслити загрозу насильства, визначити серйозність такої загрози та передбачити можливі наслідки. Основна ціль оцінки ризиків на рівні особи полягає в запобіганні можливому акту насильства, а не лише в його передбаченні. На основі результатів оцінки можна й потрібно вживати заходів для мінімізації ризику насильства. Використання систематичних і професійних інструментів оцінки ризиків здатне допомогти поліції викрити смертельну та надзвичайно небезпечну поведінку¹⁶.

Стратегії керування ризиками охоплюють чотири основні компоненти:

- i. моніторинг
- ii. нагляд
- iii. захист постраждалої особи/планування безпеки
- iv. робота з кривдником¹⁷.

Водночас оцінка ризиків сприяє підзвітності, підвищуючи прозорість і послідовність рішень, ухвалених системами кримінального правосуддя та соціального захисту, що стосуються насильства стосовно жінок. Протоколи оцінки ризиків діють не лише як інструмент, що рятує життя, але і як засіб гарантування ефективного та результативного використання обмежених ресурсів шляхом розмежування рівнів ризику.

Коли працівник поліції контактує з постраждалою від домашнього насильства особою, його **першочерговим завданням є гарантувати безпеку постраждалої**. Важливо зазначити, що «гарантування безпеки та захист не є обов'язком постраждалої особи; це зобов'язання держави та її органів»¹⁸. Щоб запобігти подальшому насильству, зацікавлені сторони (поліція, соціальні працівники тощо) повинні наполягти на розробці **плану безпеки**¹⁹ (див. Додаток Б із контрольним переліком, що стосується планування безпеки постраждалих від домашнього насильства; див. Додаток Р, щоб знайти поради щодо планування безпеки дітей). Отож, після оцінки ризику, залежно від його рівня, зацікавлені сторони можуть вжити низку заходів, співпрацюючи з постраждалою особою та/або її постраждалими дітьми, щоб гарантувати їхню безпеку.

Для постраждалих осіб зацікавлені сторони є важливим джерелом інформації про права таких осіб, вони можуть скерувати постраждалих до різних служб підтримки для постраждалих осіб у всіх без винятку випадках, незалежно від рівня ризику. У нетермінових ситуаціях зацікавлені сторони можуть надавати постраждалим особам поради щодо практичних заходів безпеки, які особи можуть вжити самі, скажімо, зняти з дверей іменну табличку, зробити у дверях дверне вічко, вставити замок безпеки, обирати різні маршрути дорогою на роботу та з неї, замикати двері автомобіля під час їзди тощо. Цю допомогу потрібно надавати додатково до більш комплексних заходів, таких як захисні приписи чи

¹⁶ РЄ, Запобігання домашньому насильству щодо жінок і боротьба з цим явищем: навчальний ресурс для підготовки правоохоронців і працівників суду, 2016 р., с. 40.

¹⁷ РЄ, Підвищення професійних спроможностей болгарської поліції в роботі з випадками домашнього насильства та насильства стосовно жінок, 2016 р., с. 43.

¹⁸ РЄ, Ефективне міжвідомче співробітництво та протидія домашньому насильству, 2015 р., с. 46.

¹⁹ Див.: РЄ, Підвищення професійних спроможностей болгарської поліції в роботі з випадками домашнього насильства та насильства стосовно жінок, 2016 р., с. 44.

переїзд до притулку (у Додатку Б наведено конкретні заходи з планування безпеки для здійснення персоналізованої оцінки ризиків, орієнтованої на постраждалу особу; поради щодо планування безпеки дітей доступні у Додатку Р.)

Інструменти оцінки ризиків можна використовувати в цивільних справах для вирішення питань опіки над дітьми та доступу до них, а також для створення умов для видачі обмежувальних приписів у цивільних справах чи обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство у кримінальних справах. Окрім того, такі інструменти використовуються адвокатами постраждалих осіб, поліцією, працівниками служби пробації під час розробки таких планів безпеки для постраждалих, які передбачають надання цим особам інформації стосовно їхньої безпеки, яку постраждалі особи можуть використовувати для свого захисту. Насамкінець, у разі вбивств, які вчиняють інтимні партнери, ці інструменти можна використовувати при розгляді нещасного випадку для оцінки тих прогалин у наданні послуг і спілкуванні, що призвели до смерті постраждалої особи.

Оцінку ризиків також використовують під час роботи з кривдником і на всіх етапах системи кримінального правосуддя. Наприклад, поліція та прокурори застосовують її на досудовому етапі, щоб зважити ймовірність повторного вчинення правопорушення з боку обвинуваченого й надати рекомендації щодо ув'язнення та звільнення. До оцінки ризиків також вдаються на етапах перед ухваленням вироку чи звільненням для того, щоб допомогти суддям прийняти рішення щодо альтернативного покарання чи звільнення. На етапі перед ухваленням вироку суд може використовувати оцінку ризиків, щоб створити відповідні умови для ухвалення вироку та визначити належні заходи для роботи з кривдниками. Її можна застосовувати для визначення належних заходів захисту в суді. На етапі корекційної роботи з кривдником, оцінку ризиків можна використовувати для розробки планів роботи з кривдниками та визначення їхньої пристосованості до різних умов. Насамкінець, на етапі перед звільненням до оцінки ризиків можна вдатися під час ухвалення рішення щодо умовно-дострокового звільнення, створення умов для звільнення та розробки планів роботи з кривдниками.

1. Орієнтований на постраждалу особу ґендерно-чутливий підхід

Оцінку ризиків потрібно проводити, використовуючи орієнтований на постраждалу особу підхід. Це означає надання пріоритету безпеці, приватності, конфіденційності та благополуччю постраждалої впродовж усього процесу оцінювання. Варто зазначити, що «безпека є не лише питанням захисту жінок від ризику повторного насильства. Безпека – це питання свободи життя в доброму фізичному та психічному здоров'ї та можливість робити власний вибір і не боятися за своє життя»²⁰.

Застосування підходу, орієнтованого на постраждалу особу, часто вимагає проведення тренінгів з розбудови та розвитку спроможностей суб'єктів, що працюють із постраждалими, з метою гарантування такими суб'єктами визнання того, що постраждалі особи не несуть відповідальності за вчинені проти них злочини, а також розуміють вплив травми на постраждалу та її поведінку. Орієнтований на постраждалу особу підхід також гарантує, що працівники служб реагування застосовують однаковий рівень чутливості та професіоналізму до всіх постраждалих незалежно від їхнього віку, статі, сексуальної орієнтації, соціально-економічного статусу, сексуальної поведінки, зловживання забороненими речовинами, психічних чи фізичних проблем та мов спілкування. Насамкінець, такий підхід вимагає гарантування процесуальних прав постраждалих осіб,

²⁰ РЄ, *Підвищення ефективності правоохоронних органів та працівників суду в боротьбі з насильством стосовно жінок і домашнім насильством*, 2016 р., с. 45.

зокрема їхньої участі в заходах реагування кримінального правосуддя та інформування таких осіб про кожний крок у ході процесу.

Оцінку ризиків потрібно проводити в тісній співпраці з постраждалою особою. Також важливо оцінювати безпеку й потребу в заходах захисту дітей, що є учасниками справ про домашнє насильство та є безпосередніми чи непрямими постраждалими особами на всіх етапах розслідування, судового провадження й після нього.

Насильство стосовно жінок, зокрема насильство з боку інтимного партнера, є ґендерно-зумовленим явищем, яке варто враховувати під час оцінювання ризику. Як зазначає Європейський інститут із ґендерної рівності (ЄІґР): «Розуміння ґендерної динаміки насильства з боку інтимного партнера загалом та насильницького контролю зокрема допоможе поліції (та іншим залученим органам) ефективніше реагувати на такі інциденти та запобігати насильству й вбивствам із боку інтимного партнера»²¹. Зокрема інститут рекомендує, що «для ефективності стратегій керування ризиками їх потрібно засновувати на розумінні того, як стать і нерівноправ'я жінок формують ставлення до насильства з боку інтимного партнера в жінок і дітей, а також – як стать впливає на варіанти поведінки постраждалих осіб та поведінку кривдників»²².

Окрім статі, на ставлення постраждалої особи до насильства й на заходи реагування також впливають інші чинники, такі як раса, інвалідність, вік, релігія, статус іммігранта, етнічне походження та сексуальна орієнтація. Наприклад, діти, жінки-мігранти та шукачі притулку, постраждали від конфлікту, роми та жінки з інвалідністю зіштовхуються з більшим ризиком насильства і його непропорційно негативними наслідками. Обмежені знання про свої права, недостатнє знання мови, упередження та стереотипи можуть перешкоджати їм отримувати підтримку й послуги. Перехресний підхід гарантує, що стратегії оцінки ризиків і керування ними враховують ці чинники для забезпечення ефективного захисту для *всіх* жінок. Для застосування такого підходу також потрібно, щоб форми й процедури оцінки ризиків були адаптованими до конкретних спроможностей та комунікативних навичок певних груп, зокрема передбачали спрощені запитання для дітей і перекладачів для мігрантів чи людей із вадами слуху.

2. Постійне оцінювання та міжвідомча координація

Оцінку ризиків мають проводити кілька зацікавлених сторін, що частково зумовлено розумінням того, що з різних причин постраждалі можуть ділитися відомостями з різними суб'єктами. Для ефективного управління та стримування небезпечних кривдників органи також повинні застосовувати скоординовану практику, що сприяє підзвітності²³. До такої практики належать активний моніторинг, належні встановлені судом послуги, швидкі й визначені наслідки за повторне правопорушення чи порушення судових приписів.

Оцінку ризику та визначення заходів безпеки потрібно здійснювати на постійній основі: починаючи з першої зустрічі з постраждалою особою, під час застосування заходів безпеки й до можливого засудження та вироку, а також у зв'язку зі звільненням кривдника з в'язниці. Як постійний процес, оцінка ризиків враховує зміни обставин постраждалої та кривдника. Для прикладу, рівень небезпеки, яку визначила поліція як служба першого реагування, може змінитися в період перед судовим засіданням.

²¹ ЄІґР, Оцінка ризиків та керування ризиками з боку поліції, доступно на сторінці: <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/risk-assessment-risk-management/areas-improvement>.

²² Там само.

²³ У «Пакеті основних послуг для жінок та дівчат, які зазнають насильства» ООН викладено стандарти підзвітності органів, відповідальних за координування (модуль 5, розділ 3.2).

Як зазначено вище, оцінку ризиків потрібно також проводити у зв'язку з цивільними провадженнями, зокрема в разі розставання, розлучення та визначення опікунства, а також для того, щоб визначити, чи потрібен захист після завершення всіх правових процедур, а якщо й потрібен, то у якій мірі.

Оцінка ризиків також вимагає міжвідомчої взаємодії та координування. Як пояснює РЄ, «в процес оцінки ризиків залучено не лише поліцію: щоб уникнути неправильного тлумачення чинників і недооцінювання ризиків, потрібно налагодити ефективну й скоординовану міжвідомчу роботу»²⁴.

3. Методи оцінки ризиків

Стамбульська конвенція залишає вибір методів оцінки ризику на розсуд держав. Існує кілька перевірених методів оцінки ризиків, які ґрунтуються, зокрема, на використанні структурованого підходу з клінічною оцінкою й актуарного підходу. Ці методи розробили в Канаді та США, однак застосовують у багатьох інших країнах. До найвідоміших методів, які застосовують структурний клінічний підхід, належать: Система оцінки ризиків домашнього насильства провінції Онтаріо (ODARA), Рекомендації щодо оцінки ризиків насильства в подружжі (SARA) і Ресурси для скринінгу на наявність домашнього насильства (DVSI). Двома найбільш уживаними інструментами актуарної оцінки ризиків є Система оцінки ризиків домашнього насильства провінції Онтаріо (ODARA) і Рекомендації щодо оцінювання ризику домашнього насильства (DVRAG). Методи, що зосереджені винятково на оцінці летальності, включають Оцінку небезпеки (OH) і DV-MOSAIC. Опис цих інструментів доступний у Додатку Л.

Хоча держави по-різному застосовують методи оцінки ризиків, більшість із таких методів засновані на вказаних вище інструментах. Усі вони враховують кілька чинників, які були підтверджені як фактори ризику. Як зазначає РЄ: «Чинник ризику – це характеристика на будь-якому рівні (індивідуальному, родинному, громадському та соціальному), наявність якої збільшує імовірність вчинення чи повторного вчинення насильства. Його відсутність не виключає ризику, але робить його менш імовірним»²⁵.

²⁴ РЄ, Підвищення ефективності правоохоронних органів та працівників суду в боротьбі з насильством стосовно жінок і домашнім насильством, 2016 р., с. 42.

²⁵ РЄ, Підвищення професійних спроможностей болгарської поліції в роботі з випадками домашнього насильства та насильства стосовно жінок, 2016 р., с. 39.

Чинники ризику домашнього насильства та його повторення відповідно до соціально-екологічної бази

Витяг із документу: РЄ, Підвищення професійних спроможностей болгарської поліції в роботі з випадками домашнього насильства та насильства стосовно жінок, 2016 р., с. 39.

Запропоновані в цьому звіті методи та контрольні переліки використовують основні чинники ризику, що є спільними для згаданих вище методів. Радимо службам першого реагування звертати особливу увагу на такі чинники ризику:

- насильство;
- погрози;
- ескалація;
- порушення захисних приписів;
- зловживання алкоголем та/або забороненими речовинами;
- психологічні проблеми;
- доступ до зброї²⁶.

Порушення термінових заборонних приписів (ТЗП) або захисних приписів, які в Україні потрібно вважати чинником із вищим ризиком, що вимагає посиленних заходів захисту та кримінальних санкцій²⁷.

Орієнтовані на постраждалу особу чинники ризику:

- занепокоєння постраждалої особи щодо майбутнього насильства з боку звинуваченого;
- постраждалі особи, що мають біологічних дітей від іншого партнера;
- постраждалі особи, які постраждали від насильства під час вагітності;
- перешкоди для постраждалої особи на шляху до доступу підтримки.

²⁶ Див.: РЄ, Запобігання домашньому насильству щодо жінок і боротьба з цим явищем: навчальний ресурс для підготовки правоохоронців і працівників суду, 2016 р., с. 40.

²⁷ Див.: РЄ, Термінові заборонні приписи в ситуаціях домашнього насильства: стаття 52 Стамбульської конвенції, 2017, с. 21.

Більшість інструментів оцінки ризиків, які використовують в умовах кримінального правосуддя, містять два типи чинників ризику: статичні та динамічні. Статичні чинники ризику – це ті, що є фіксованими та незмінними, такі як демографічні чинники (наприклад, вік, стать), історії дитинства та кримінальне минуле. З часом динамічні чинники ризику змінюються й відображають внутрішні стани чи тимчасові обставини особи, такі як переконання та процес мислення, почуття ворожості. Динамічні чинники ризику – це ті, що можуть змінюватися, і такі зміни можуть бути пов'язані зі змінами в рівні ризику.

Консультування з постраждалими особами – важливий підхід, який інтегровано як передову практику у використанні різних методів. Постраждалі здатні надати інформацію щодо динамічних чинників стосовно особи кривдника, стану його психічного здоров'я та опису насильницької поведінки. В описі РЕ: «Постраждала особа знає кривдника найкраще та на момент звернення за допомогою вона, імовірно, вже спробувала різні стратегії мінімізації ризику. Важливо розуміти, які стратегії спрацювали для постраждалої, а які потрібно розробити чи покращити»²⁸.

Поєднання структурованої оцінки ризиків та оцінки з боку постраждалої особи власних ризиків допомагає досягнути найточніших результатів. Однак не рекомендовано покладатися виключно на самооцінку ризиків із боку постраждалих, оскільки вони можуть переоцінювати чи недооцінювати ризик і/або вагатися, чи повідомляти інформацію, оскільки боятимуться за свою безпеку, прагнуть захистити кривдника або не бажатимуть бути учасниками системи кримінального правосуддя²⁹.

4. Оцінка ризиків для дітей

Досвід домашнього насильства у дітей охоплює прямий або непрямий вплив удома насильницької чи загрозливої поведінки, зокрема приниження, залякування та контролю. Пряме та непряме насильство стосовно дітей веде до таких негативних результатів, як вищий ризик психологічних, соціальних, емоційних і поведінкових проблем, а також ризику летальності. Крім того, існує тісний зв'язок між домашнім насильством і насильством стосовно дітей, адже близько половини всіх випадків домашнього насильства пов'язані з прямим насильством над дітьми. За інформацією ЮНІСЕФ в Україні, останні дані показують, що в країні досі не повідомляють про всі випадки насильства щодо дітей. Окрім того, деякі форми домашнього насильства над дітьми приймають як соціальну норму³⁰.

Важливо розглядати дітей і підлітків як повноправних постраждалих осіб домашнього насильства. Як зазначає ЄІГР, дитячий досвід насильства залежить від «їхнього стану розвитку, стосунків із кривдниками та рівня залежності від дорослих піклувальників»³¹. Ризик для дітей не варто вважати таким самим, як ризик для дорослої постраждалої особи. Тому рекомендовано застосовувати адаптований підхід до оцінювання ризику для дітей.

Водночас ЄІГР далі описує, що «діти рідко мають можливість висловити свої погляди, а фахівці можуть неохоче залучати їх до прийняття рішень, що стосуються дітей»³². Інститут радить включати точку зору дітей, що постраждали від насильства з боку інтимного

²⁸ РЕ, *Ефективне міжвідомче співробітництво та протидія домашньому насильству*, 2015 р., с. 46.

²⁹ Міністерство юстиції Канади, *Інструменти оцінки ризику насильства з боку інтимного партнера: огляд*, с. 14; доступно на сторінці: https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/rr12_8/rr12_8.pdf.

³⁰ Дослідження ЮНІСЕФ Україна про домашнє та гендерно-зумовлене насильство, 2018 р.; доступно на сторінці: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/underreported-violence-against-children-ukraine-requires-joint-action>. За даними звіту ЮНІСЕФ за 2018 рік, 42% батьків вважають, що емоційне насильство щодо дітей є прийнятним у навчальних цілях. 14% дозволяють собі застосовувати фізичну силу до дітей як виховний засіб.

³¹ ЄІГР, *Оцінка ризиків та керування ризиками з боку поліції*, доступно на сторінці: <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/risk-assessment-risk-management/principle-5-considering-childrens-experiences-intimate-partner-violence>.

³² Там само.

партнера, як пріоритетну під час роботи поліції безпосередньо з постраждалими особами та кривдниками і в рамках ширшої системи заходів втручання та співробітництва з іншими органами. Зокрема діти та підлітки повинні отримувати чутливу й належну підтримку під час їхньої участі в процесах оцінки ризиків і прийняття рішень відповідно до стандартів прав дітей.

Стаття 26 Стамбульської конвенції звучить так:

«1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб під час надання захисту та послуг із підтримки постраждалих осіб належно враховувалися права та потреби дітей – свідків усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

2. Заходи, ужиті відповідно до цієї статті, охоплюють орієнтовані на відповідну вікову групу психосоціальні консультації для дітей – свідків усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, та приділяють належну увагу найкращим інтересам дитини».

Варто розглянути можливість ухвалення спеціалізованого інструмента оцінки ризику щодо і для дітей, які страждають від домашнього насильства або перебувають в умовах такого насильства. Співробітництво зі спеціалістами із питань захисту дітей та організаціями з прав дітей може бути орієнтиром для адаптованого протоколу для дітей. Уже розроблено певні інструменти оцінки ризику для дітей, зокрема модель Бернардо (Bernardo's model) у Північній Ірландії та модель «Разом у безпеці» (Safe and Together Model), розроблену в США. Їх можна використовувати як моделі для застосування (див. Додаток Л, щоб переглянути короткий опис методів оцінки ризиків).

Відповідно до статті 26(2), цитату з якої наведено вище, справи за участі дітей також потрібно належним чином передавати службі у справах дітей і, де можливо, робити це у рамках міжвідомчої координації. Важливо пам'ятати, що застосування ґендерно-чутливого підходу до подолання ризику для дітей вимагає зосереджувати увагу не на здатності матері виконувати батьківські обов'язки та захищати своїх дітей, а на насильницькій поведінці кривдника. Інакше обов'язок щодо захисту дитини зміщується на здатність матері захистити, а не зосереджується на здатності кривдника взяти відповідальність за таку насильницьку поведінку³³.

Підсумовуючи сказане, варто наголосити, що оцінка ризиків повинна регулярно та чітко враховувати вплив насильства на дітей та служити основою для стратегій керування ризиками, які відповідають індивідуальним потребам дітей.

Г. Оцінка ризиків в Україні: законодавча база

Українська поліція нещодавно прийняла форму оцінки ризиків; окрім того, міжвідомча робоча група зараз розробляє систему оцінки ризиків для мобільних бригад соціально-психологічної допомоги для постраждалих осіб від домашнього насильства та насильства за ознакою статі і притулків. Тому оцінку ризиків включено в законодавчу та нормативно-правову бази. Закон про домашнє насильство містить таке визначення оцінки ризиків: «оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи»³⁴. Стаття 10 Закону про домашнє насильство стосується здійснення оцінки ризиків відповідно до компетенції поліції, суддів та інших суб'єктів. Стаття 10(1)(2)

³³ Модель Бернардо (Bernardo's model), Північна Ірландія, Оцінка ризиків домашнього насильства для дітей; доступно на сторінці: https://b.barnardos.org.uk/pp_no_7_assessing_the_risks_to_children_from_domestic_violence.pdf.

³⁴ Стаття 1(1)(9), Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 17.01.2019 р.

згадує про допомогу жертвам «надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України»³⁵.

У статті 10(2) згадано про здійснення оцінки ризиків поліцією в рамках її обов'язків щодо реагування. Стаття 25(4) передбачає видачу термінового заборонного припису «за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за результатами оцінки ризиків». У зв'язку з цим поліція повинна проводити оцінку ризику навіть тоді, коли терміновий заборонний припис видано винятково на запит постраждалої особи. Дійсно, оцінку ризиків потрібно проводити для всіх постраждалих осіб³⁶. Інформацію, яку надають у рамках оцінки ризиків, можна використовувати для планування безпеки, забезпечення можливого захисту в суді, якщо постраждала особа вирішить подати запит на обмежувальний захід, чи конфіскацію вогнепальної зброї³⁷.

Що стосується судової оцінки ризиків, у статті 26(3) зазначено: «Рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків». Підрозділ (5) тієї ж статті також вимагає від суддів засновувати своє рішення щодо продовження обмежувального заходу до шести місяців на «відповідній оцінці ризиків». У статті 1(1)(10) далі зазначено, що програми для кривдників мають ґрунтуватися на оцінці ризиків. Для цього її повинен провести суд, а потім таку оцінку можуть брати до уваги й інші суб'єкти.

Стаття 15(1)(2) називає оцінку ризиків питанням, що відноситься до взаємодії між суб'єктами запобігання та протидії домашньому насильству. У зв'язку з цим однією з основних цілей розробки комплексної та гармонізованої методики оцінки ризиків для всіх суб'єктів є гарантія, що безпека постраждалої особи залишається в центрі уваги міжвідомчої координації. Для цього в спілкуванні між відповідними суб'єктами, пов'язаними з ризиком, потрібно використовувати одну нормативну базу та підходи.

Міністерство соціальної політики України та Міністерство внутрішніх справ України у 2019 році прийняли Спільний наказ про порядок оцінки ризику домашнього насильства. Розділ II(2) Наказу про порядок оцінки ризику передбачає, що після завершення оцінки ризиків, окрім визначення рівня небезпеки, працівник поліції повинен також «вжити заходів, щоб припинити таке насильство, запобігти тривалому чи повторному насильству або допомогти постраждалій особі». Такі «інші заходи» можуть охоплювати профілактичну реєстрацію кривдника або його скерування на програму для кривдників відповідно до статті 24(1) ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Хоча Спільний наказ про порядок оцінки ризиків явно не вимагає наявності «плану безпеки», як це передбачає Стамбульська конвенція, він передбачає додаткові заходи, яких має вживати працівник поліції, щоб гарантувати безпеку постраждалої особи, що варто тлумачити як створення плану безпеки та скерування до відповідних служб.

У 2018 році Міністерство освіти та науки України спільно з Міністерством молоді та спорту України розробило методичні рекомендації, що стосуються їхніх зобов'язань згідно із

³⁵ Допомогу постраждалим особам потрібно тлумачити як скерування їх до відповідних служб і розробка плану безпеки.

³⁶ Наказ №369/180 від 13.03.2019 "Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства".

³⁷ Див.: РЄ, Підвищення ефективності правоохоронних органів та працівників суду в боротьбі з насильством стосовно жінок і домашнім насильством, 2016 р., с. 42, де зазначено, що «під час оцінки ризиків потрібно систематично враховувати володіння вогнепальною зброєю чи доступ до неї в правопорушників, які вчинили насильство, описане в [Стамбульській] конвенції».

Законом про домашнє насильство³⁸.

Методи оцінки ризиків розроблено ще не для всіх суб'єктів, що входять до ланцюга кримінального правосуддя, зокрема для прокурорів, суддів, працівників служби пробації та пенітенціарної служби. Соціальні працівники та працівники притулків також повинні проводити регулярну оцінку ризиків. У цьому питанні також важливу роль відіграють освітяни.

VI. Методи оцінки ризиків із боку зацікавлених суб'єктів

У цьому розділі описано діючі стандарти та передові методи проведення оцінки ризиків різними суб'єктами запобігання та протидії домашньому насильству, а саме: поліцією, судовою системою, прокуратурою, пробацією, соціальною сферою, притулками й закладами освіти. Також наведені посилання на чинні нормативні положення та практики для кожного суб'єкта із зазначенням прогалин, які потрібно усунути. Як підкреслюється у цілому, для ефективного захисту потрібна міжвідомча взаємодія та належна координація між суб'єктами. Додаток М містить перелік рекомендованих дій для операційного розвитку міжвідомчої координації.

A. Оцінювання ризиків поліцією

Зважаючи на зобов'язання поліції щодо безпеки, захисту й цілодобової роботи, саме вона часто першою реагує на випадки домашнього насильства. Здійснення оцінки ризиків буде лише одним з обов'язків у ході реагування на інциденти насильства. Поліція також повинна збирати докази, допомагати постраждалим особам і, можливо, видавати захисні приписи чи арештовувати кривдника (див. Додаток Д, щоб переглянути контрольний перелік питань для поліції під час прибуття на місце інциденту домашнього насильства).

1. Форма оцінки ризику

В Україні форму оцінки ризиків для працівників поліції було створено у 2019 році. Форма є досить короткою, містить 27 запитань і охоплює більшість важливих показників, пов'язаних із летальністю та ризиком насильства у майбутньому. Під час інтерв'ю, представник поліції зазначив, що використання форми досі мало позитивні результати, хоча наразі оцінку ризиків ще не проводять у відповідь на всі інциденти домашнього насильства, як того вимагає закон.

Поточна форма оцінки ризиків для поліції складається з перелічених нижче запитань. Перші шість запитань мають бути оцінені вище, ніж решта 21.

1. Чи кривдник колись погрожував застосувати та/або застосовував зброю або інші предмети, які можуть спричинити шкоду життю та здоров'ю постраждалої особи та/або її дітям?
2. Чи кривдник погрожував вбити постраждалу особу та/або її дітей?
3. Чи допускає постраждала особа, що кривдник може спробувати вбити постраждалу особу та/або її дітей?
4. Чи кривдник коли-небудь душив постраждалу особу, або передавлював їй горло, або намагався це зробити?
5. Чи кривдник застосовував раніше фізичне насильство, яке мало наслідки спричинення середнього та/або тяжкого ступеня тілесних ушкоджень?
6. Чи застосовувався протягом останнього року до кривдника терміновий заборонний припис?

³⁸ Наказ № 1/11-5480, 18.05.2018 р.

7. Чи кривдник має зброю та/або може її легко дістати і застосувати?
8. Чи кривдник схильний до сильних та/або постійних ревнощів та чи контролює більшу частину повсякденного життя постраждалої особи?
9. Чи висловлював кривдник наміри та/або намагався вчинити самогубство?
10. Чи кривдник залякував, переслідував або погрожував постраждалій особі та/або її дітям?
11. Чи здійснював кривдник напади на постраждалу особу та/або її дітей за межами домашнього середовища?
12. Чи утримував кривдник постраждалу особу та/або її дітей проти її волі в певному місці або будь-яким іншим чином обмежував свободу, у тому числі свободу в спілкуванні?
13. Чи вплинула поведінка кривдника на безпеку постраждалої особи та/або безпеку її дітей?
14. Чи кривдник має алкогольну залежність або зловживає алкогольними напоями?
15. Чи кривдник має наркотичну залежність або зловживає наркотичними речовинами?
16. Чи кривдник коли-небудь погрожував вбити, вбив або завдавав навмисно шкоди домашній та/або іншій тварині?
17. Чи кривдник вчиняв щодо постраждалої особи фізичне та/або сексуальне насильство, коли вона була вагітна або з новонародженою дитиною/немовлям?
18. Чи кривдник має фінансові проблеми?
19. Чи є постраждала особа та/або її діти економічно залежною(ними) від кривдника?
20. Чи були випадки після одруження або проживання разом, коли кривдник покидав на тривалий час (не менше ніж на 10 діб) сім'ю без причини та без надання пояснень?
21. Чи є у постраждалої особи дитина/діти від іншого шлюбу, про яких кривдник знає та/або нещодавно дізнався?
22. Чи перебуває сім'я постраждалої особи під соціальним супроводом?
23. Чи видавав суд кривднику обмежувальний припис?
24. У разі видачі кривднику обмежувального припису, чи порушував він заходи тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків, передбачених таким приписом?
25. Чи відомо постраждалій особі про притягнення кривдника до кримінальної відповідальності за вбивство, спричинення тілесних ушкоджень, зґвалтування та/або інші злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи? (якщо так, необхідне виділити або підкреслити)
26. Чи кривдник виганяв постраждалу особу та/або її дітей з місця проживання та/або погрожував здійснити такі дії?
27. Чи є щось додаткове, що змушує постраждалу особу турбуватися про її безпеку?

Ці запитання включають основні показники, які використовують у більшості країн під час здійснення оцінки ризиків. Однак рекомендовано ставити додаткові запитання, а також змінювати порядок деяких чинників. Зважаючи на їхні серйозні вказівки на підвищений ризик насильства, у перший розділ можна додати кілька показників, щоб гарантувати, що їм надано належної уваги. Зокрема потрібно додати запитання про те, чи постраждала особа намагалася розірвати стосунки, а також запитання про наявність судового провадження щодо обмежувальних та термінових заборонних приписів, розлучення чи опіки над дитиною, оскільки ці факти, як правило, породжують додаткові загрози. Також рекомендовано перемістити запитання № 24 та включити його в перший блок запитань, з огляду на його вказівки на потенційний ризик. Насамкінець, запитання № 11 варто розширити так, щоб воно охоплювало будь-яке жорстоке насильство, яке вчинив кривдник поза домом, а не лише насильство щодо постраждалої.

Одним із найважливіших показників ризику є ескалація чи посилення насильства. Це запитання потрібно додати на початку списку, зважаючи на його важливість як показника додаткового насильства. Запитання може звучати так:

- Чи останнім часом спостерігається збільшення кількості, посилення та/чи повторення інцидентів насильства чи погроз?

Варто зазначити, що у формі немає запитання про вчинення сексуального насильства, питання стосується лише того, чи відбувалося сексуальне насильство, коли постраждала була вагітною або щойно народила. Можна додати таке запитання:

- Кривдник вчиняв сексуальне насильство щодо постраждалої особи та/чи її дітей?

Нижче наведено перелік інших запитань, які можна додати до форми оцінки ризиків:

- Кривдник поведився провокативно та/чи зневажливо стосовно органів влади, працівників поліції чи інших осіб, які є представниками поліції чи судової системи, а також щодо постраждалої особи в присутності згаданих вище осіб?
- У кривдника були попередні конфлікти із законом, зокрема із застосуванням насильства?
- Кривдник наносив шкоду місцю проживання чи майну?

Що стосується запитання про попередні або інші конфлікти із законом, то йдеться не обов'язково про домашнє насильство чи інші форми фізичних нападів³⁹.

Для кожної постраждалої особи потрібно заповнювати окрему форму оцінки ризику. Зокрема стаття 1(1)(2) Закону про домашнє насильство розглядає дітей, які є прямими та непрямими постраждалими від насильства, як постраждалих осіб і вимагає від поліції заповнювати для них окрему форму. Згідно зі Стамбульською конвенцією, діти, що є непрямими постраждалими насильства (свідками), також потребують захисту. Стаття 56(2) звучить так: «Дитина, яка постраждала від домашнього насильства та дитина-свідок насильства стосовно жінок і домашнього насильства забезпечуються, де це доречно, спеціальними заходами захисту з урахуванням найкращих інтересів дитини».

В ідеалі варто розробити окрему форму оцінки ризику для дітей, формулюючи запитання зрозумілою дітям лексикою та додаючи блок запитань про стосунки кривдника з дитиною.

2. Оцінка ризиків: процедура

Спільний наказ про порядок оцінки ризиків передбачає дворівневу процедуру оцінки, за якої перші шість запитань мають більшу вагу, ніж інші. У формі оцінки ризиків є додаткове місце, де поліцейський може вказати непередбачувані чи важливі чинники, які були враховані під час оцінювання. Відповідний працівник поліції може відповісти на кожне запитання форми «Так», «Ні» або «Немає відповіді/Невідомо». Наразі рівень ризику оцінюють відповідно до розділу II(б) Спільного наказу, як описано нижче:

- Дві відповіді «так» на запитання 1–6 і відповідь «так» на будь-яку кількість запитань 7–27 або в тому разі, коли працівник поліції вважає, що особа опинилася в ситуації, яка може загрожувати їй смертю чи іншими серйозними наслідками, потрібно оцінювати як **високий рівень** ризику.
- Відповідь «так» на одне запитання з блоку запитань 1–6 і щонайменше на 7 запитань із 7 до 27; відповідь «ні» на всі запитання 1–6, але менше ніж 14 позитивних відповідей на запитання 7–27 – ризик домашнього насильства оцінюють як **середній**.

³⁹ Див. Додаток А, щоб переглянути повний список рекомендованих запитань для поліції у рамках оцінки ризиків, а також запропоновані поправки до Спільного Наказу про порядок оцінки ризиків).

- Відповідь «так» на одне запитання 1–6 і до шести запитань із блоку 7–27; або не більше ніж тринадцять позитивних відповідей на запитання 7–27 форми оцінки ризику домашнього насильства вказують на **низький рівень** ризику.
- Якщо відповідь на всі запитання – «Немає відповіді/Невідомо», працівник поліції може на власний розсуд оцінити ситуацію як таку, що становить високий ризик небезпеки.

У розділі II(5) і (6) форми зазначено, що поліцейський може на власний розсуд і на основі власної оцінки ситуації визначити ситуації як такі, що становлять високий рівень ризику, навіть якщо форма вказує на нижчий рівень або надано відповіді «Невідомо» чи «Немає відповіді». Наказ не передбачає можливості для поліцейського визначити низький або середній ризик небезпеки, якщо форма вказує на іншу ситуацію. Розділ II(6) потрібно змінити, щоб він передбачав можливість встановлення вищого ризику в ситуаціях із низьким та середнім ризиком (а не лише в ситуаціях із високим ризиком). У формі також має бути явно вказано, що поліцейські можуть вказувати вищий рівень ризику, ніж той, що показує форма, але не можуть занижувати рівня ризику, визначеного за допомогою форми.

Важливо, що згідно з розділом II(7), працівник поліції може видати терміновий заборонний припис стосовно кривдника в ситуаціях із середнім і низьким ризиком, однак зобов'язаний видати його в ситуаціях із високим ризиком. У цілях видачі ТЗП термін «безпосередній ризик» означає ризик будь-якого насильства, а не ризик смертельного насильства чи серйозних ушкоджень⁴⁰. Окрім того, «немає вимоги високого рівня небезпеки чи наявності історії попереднього насильства: ТЗП мають захищати осіб ще до того, як буде завдано шкоди»⁴¹. Отож, терміновий заборонний припис може бути потрібний в ситуаціях як із низьким, так і зі середнім рівнем ризику. Це також стосується інших заходів, зокрема таких, як конфіскація зброї, заборона для кривдника з'являтися на місці роботи постраждалої особи, а також у навчальному чи дошкільному закладі дітей.

У зв'язку з цим відповідно до статті 25(2) Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», терміновий заборонний припис стосовно кривдника передбачає лише три можливі заходи: і) зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; ii) заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; iii) заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою. Терміновий заборонний припис також передбачає конфіскацію будь-якої зброї. Хоча стаття 10(7) Закону про домашнє насильство дозволяє поліції відкликати дозволи на володіння та носіння зброї, а також конфіскувати її та боєприпаси згідно з «передбаченою законом процедурою», статті 25 і 26 повинні явно передбачати конфіскацію в контексті видачі термінового заборонного припису чи обмежувального. Конфіскація має бути обов'язковою в ситуаціях із високим ризиком, у ситуаціях із низьким та середнім рівнями ризику – на розсуд поліції

3. Терміновий заборонний припис та моніторинг його виконання

Мета визначення рівня ризику – обрати відповідні операційні заходи для гарантування безпеки постраждалої особи в конкретному випадку. Наразі **поліція не застосовує заходів захисту постраждалих осіб, що робить видачу обох типів захисних приписів здебільшого декларативною процедурою з незначним практичним застосуванням**. Натомість поліція зазначила, що очікує, доки постраждала особа повідомить про те, що припис порушено, а тому реагує ретроспективно, а не проактивно.

⁴⁰ РЄ, *Термінові заборонні приписи в ситуаціях домашнього насильства: стаття 52 Стамбульської конвенції*, 2017 р., с. 14.

⁴¹ Там само, с. 19.

Поліція повинна використовувати форму оцінки ризику, щоб допомогти постраждалій особі розробити індивідуальний план безпеки та обрати необхідні операційні заходи, які гарантуватимуть їй безпеку⁴² (див. Додаток Б, щоб переглянути перелік контрольних питань щодо розробки персоналізованих планів безпеки). Поліція також повинна «гарантувати безпеку й задовольнити потребу під час здійснення захисних заходів для дітей, що є учасниками випадків домашнього насильства, на всіх етапах розслідування та судового провадження»⁴³.

Тому бланк термінового заборонного припису потрібно змінити, щоб він указував на те, які захисні заходи правоохоронні органи мають застосовувати, залежно від наявного рівня ризику. Для прикладу, поліція в Іспанії зобов'язана вжити перелічених нижче заходів відповідно до визначеного рівня ризику.

Рівень 1 (низький ризик):

- надати постраждалій особі постійні контактні номери телефонів (цілодобові) найближчих органів поліції;
- періодично телефоном контактувати з постраждалою особою;
- повідомити кривдника про те, що постраждалу захищає поліція;
- надати рекомендації щодо самозахисту та способів уникнення інцидентів;
- надати точну інформацію про мобільну службу віддаленої допомоги.

Рівень 2 (середній ризик): застосувати обов'язкові для рівня 1 заходи, а також:

- здійснювати регулярний моніторинг вдома, на роботі та на вході й виході з навчальних закладів;
- супроводжувати постраждалу особу під час якомога більшої кількості проваджень (судових, адміністративних) чи звернень за допомогою, якщо потрібно;
- навчити постраждалу особу прийомів самозахисту;
- бажано надати постраждалій особі мобільний пристрій (послуга віддаленої допомоги).

Рівень 3 (високий ризик): застосувати заходи, обов'язкові для рівнів 1 і 2, а також:

- проводити постійне спостереження за постраждалою особою в період високого рівня загрози, доки обставини, пов'язані з кривдником, більше не вважатимуться безпосередньою загрозою;
- заохотити постраждалу особу переїхати в центр підтримки чи в будинок родича, якщо вона ще цього не зробила, принаймні на перші кілька днів, і особливо в тому разі, якщо кривдника ще не заарештували;
- здійснювати періодичний контроль за пересуванням кривдника.

Спільний наказ про порядок оцінки ризику повинен містити аналогічний перелік операційних заходів, яких має вжити поліція відповідно до рівня ризику після видачі термінового заборонного припису. Наразі Спільний наказ передбачає видачу термінового заборонного припису, моніторинг якого не здійснюється. Після видачі обмежувального заходу потрібно визначити та вжити аналогічних операційних заходів.

⁴² РЄ, Підвищення професійних спроможностей болгарської поліції в роботі з випадками домашнього насильства та насильства стосовно жінок, 2016 р., с. 44, із цитатами з Пояснювальної доповіді, пункти 260–263.

⁴³ Див.: РЄ, Запобігання домашньому насильству щодо жінок і боротьба з цим явищем: навчальний ресурс для підготовки правоохоронців і працівників суду, 2016 р., с. 50.

4. Поточна оцінка ризику

Оцінку ризиків потрібно регулярно повторювати, особливо під час кожного етапу процесу кримінального провадження, а також у випадках, коли кримінальне обвинувачення чи цивільний позов не було ініційовано.

Визначення рівня ризику необхідне, щоб зрозуміти, як часто потрібно проводити оцінку ризику. Чим вище рівень ризику, тим частішими мають проводитись моніторинг і повторна оцінка. Для моніторингу змін у рівні ризику варто використовувати чіткий набір показників. Тому для моніторингу змін рівня ризику потрібно передбачити іншу форму. Ця форма може містити інші показники, що стосуються і кривдника, і постраждалої особи:

- кривдник не має можливості зашкодити постраждалій; він у в'язниці чи іншому закритому центрі, поїхав із країни чи через свій стан здоров'я фізично не може застосувати насильства;
- кривдник залишив постраждалу особу; він не переслідує постраждалу, змінив місце проживання на віддалене від неї, дотримується встановлених судом запобіжних заходів і заходів електронного спостереження (носить відповідний браслет);
- із часу початку провадження кривдник поведився спокійно, контролював себе; він приймає ситуацію; він не показує ознак бажання помститися постраждалій чи особам із її соціального середовища;
- кривдник демонструє повагу до закону, працівників поліції чи інших осіб, що представляють службу поліції чи органи правосуддя; його соціальна, фінансова та професійна ситуація стабільна; кривдник шкодує про вчинене, має докори сумління, добровільно бере участь у заняттях чи виправній терапії;
- постраждала може розраховувати на підтримку від свого соціального середовища з точки зору безпеки;
- постраждала особа змінила місце проживання, воно невідоме кривдникові;
- ситуація розвивається без подій з моменту останньої оцінки ризику;
- кривдник утік, переховується чи його місцезнаходження невідоме;
- кривдник висловлює задрість і/або нав'язливу поведінку щодо постраждалої особи;
- кривдник раніше намагався вчинити самогубство та/чи демонструє суїцидальні настрої, має психічні захворювання, психологічні проблеми, залежність від алкоголю, наркотиків чи інших психоактивних речовин;
- постраждала особа не притримується погоджених принципів безпеки (наприклад, заборона контактів із кривдником), електронного спостереження, бажає відмовитися від своїх скарг, змінила свої покази, хоче скасувати запобіжні заходи;
- постраждала особа перебуває в стосунках, які кривдник не приймає та/чи дійсно хоче змусити її розірвати такі взаємини;
- постраждала особа має психічні розлади чи проблеми та/чи залежність від алкоголю, наркотиків або інших психоактивних речовин; у соціально-родинному середовищі постраждалої є особа, яка має зв'язок із кривдником і становить реальну загрозу для психологічного стану постраждалої.

У запропонованій додатковій формі також має бути місце, де працівник поліції може

вказати додаткову інформацію, якої немає в переліку чинників для визначення рівня ризику.

В Іспанії, де передбачено чотири рівні ризику — дуже високий, високий, середній і низький — поліція зобов'язана повторювати оцінку ризику відповідно до таких рекомендацій:

- дуже високий = 72 години;
- високий = 7 днів;
- середній = 30 днів;
- низький = 60 днів;

Поліція в Україні повинна встановити часові рамки для повторної оцінки ризику, залежно від рівня ризику, а також протокол із критеріями повторної оцінки.

5. Міжвідомча координація

Одна з основних цілей оцінки ризиків – передача рівня ризику іншим органам, що вживають заходів втручання, оскільки поліція є лише одним із кількох суб'єктів у ланцюгу заходів втручання, який включає судову систему, місцеві органи виконавчої влади, а також притулки та надавачів соціальних послуг. Удосконалення комунікації та координації між органами влади й іншими суб'єктами, які мають справу з постраждалими особами, є важливим для того, щоб надавати необхідну допомогу та підтримку, уникнути повторної віктимізації та здійснювати спільне управління ризиками.

Запланований Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі наразі не працює. Постанова № 658 передбачає обмін інформацією між зацікавленими сторонами, що стосується термінових заборонних приписів, телефоном або електронною поштою в межах одного дня⁴⁴. У пункті 11 Спільного наказу № 369/180 також зазначено: «Після проведення оцінки ризиків поліцейський уповноваженого підрозділу поліції долучає форму оцінки ризиків вчинення домашнього насильства до матеріалів, зібраних за фактом такого насильства». Наказ № 369/180 потрібно змінити, щоб він охоплював вимогу щодо передачі форми оцінки ризиків низці пов'язаних з окремою справою зацікавленим сторонам (соціальним працівникам, працівникам притулків, прокурорам і судовим органам) через Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, а до його створення у інший спосіб

Тому потрібно розробити тимчасову стратегію передавання змісту форми оцінки ризиків, термінових заборонних і обмежувальних приписів разом з іншою важливою інформацією вздовж усього ланцюга кримінального правосуддя (поліція, прокурори, судова система, служба пробації та пенітенціарна служба), а також між правоохоронними органами й іншими зацікавленими сторонами, такими як надавачі соціальних послуг, НУО та притулки. З огляду на досягнення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), це не повинно бути складно. Потенційні занепокоєння стосуються конфіденційності та забезпечення стандартів захисту даних. Для прикладу, перш ніж створювати електронний реєстр, Іспанія запровадила тимчасову систему комунікації через факс.

Перелік усіх рекомендацій для поліції можна знайти в додатку А.

Б. Оцінювання ризиків судами

Судді мають важливе значення у процесі реагування системи правосуддя на домашнє

⁴⁴ Пункт 12 Постанови № 658 передбачає лише реєстрацію зібраної інформації в журналах, а не її подальше передавання.

насильство та насильство за ознакою статі. Судді відіграють основну роль у гарантуванні безпеки постраждалій особі, притягуючи кривдника до відповідальності та запобігаючи повторній віктимізації постраждалих від насильства під час процесу. Зазвичай вони є останнім органом у цивільних і кримінальних справах, а їхні рішення можуть суттєво впливати на життя сторін будь-якої справи та членів їх сімей. Окрім розгляду справ, судді також повинні запровадити політику та процедури поведінки в залі суду, що передбачатимуть створення безпечного середовища для постраждалих осіб, тим самим запобігаючи їхньому повторному травмуванню та покращуючи їхній доступ до правосуддя. Заходи реагування з боку поліції та органів прокуратури можуть виявитися беззмістовними, якщо заходи суду не відповідатимуть міжнародним стандартам. Судді також допомагають показати постраждалим, кривдникам і суспільству загалом, що система правосуддя серйозно ставиться до домашнього насильства.

Судова галузь в Україні має дві важливі прогалани, що стосуються оцінки ризиків і безпеки постраждалої особи в залі суду та поза ним. Судді не мають спеціального протоколу для проведення стандартної оцінки ризиків у справах про домашнє насильство, хоча рівень ризику потрібно оцінювати *де факто*, ухвалюючи будь-яке рішення про застосування обмежувального припису. Не передбачено заходів, що гарантували би захист і безпеку постраждалої особи в залі суду й запобігали повторній травматизації. Насамкінець, жодний регламент не регулює ролі суддів загальної юрисдикції у винесенні обмежувальних приписів, незважаючи на їхню роль у розгляді адміністративних правопорушень у справах про домашнє та гендерно-зумовлене насильство (див. Додаток Г, щоб переглянути перелік рекомендацій для судів).

1. Стандартизовані критерії оцінки ризиків для суддів

Вимога, що ґрунтується на застосуванні обмежувального припису залежно від результатів оцінки ризиків міститься в статті 26(3) Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Стандартну процедуру оцінки ризиків варто включити в судову систему, щоб гарантувати, наскільки це можливо, однакове застосування стандартів до всіх випадків (див. Додаток Є, щоб переглянути запропоновану форму оцінки ризиків для суддів; і Додаток Ж, щоб переглянути зразок форми із суду в США.) Наразі немає офіційної форми, протоколу чи рекомендацій для судів у визначенні рівнів ризику в кожній окремій справі.

Нещодавно розроблена громадською організацією «Ла Страда» навчальна програма підготовки суддів містить рекомендовані запитання, які слід враховувати при оцінці ризику, з яким стикається постраждала від домашнього насильства особа. Програма створена на основі досвіду США. Ці рекомендації можна використовувати як орієнтири при розробці протоколу чи посібника для суддів. Серед запитань є такі:

1. Чи кривдник має доступ до вогнепальної зброї, чи наявна вона в нього вдома?
2. Чи кривдник коли-небудь використовував зброю проти постраждалої особи або погрожував їй зброєю?
3. Чи кривдник коли-небудь намагався задушити чи втопити постраждалу особу?
4. Чи кривдник коли-небудь погрожував чи намагався вбити постраждалу особу?
5. Чи за останній рік фізичне насильство почастишало й стало більше серйозним?
6. Чи кривдник примушував постраждалу до статевих відносин?
7. Чи кривдник намагається контролювати більшість дій постраждалої особи?
8. Чи кривдник виявляє постійні чи насильницькі ревності?
9. Чи кривдник коли-небудь намагався вчинити самогубство або проявляв суїцидальні настрії?

10. Чи постраждала особа вважає, що кривдник ще раз нападе чи спробує вбити її? (Примітка: відповідь «Ні» не вказує на низький рівень ризику, тоді як відповідь «Так» оцінюють дуже високо).
11. Чи існує щодо кривдника наявний судовий обмежувальний захід, відкрита кримінальна чи цивільна справа⁴⁵?

До цих запитань варто додати інші, щоб гарантувати гармонізацію з поточною формою оцінки ризиків для поліції та з міжнародними стандартами. Зокрема, такі:

1. Чи кривдник порушував терміновий заборонний чи обмежувальний припис? Більше ніж один раз?
2. Чи кривдника має залежність від наркотиків, алкоголю чи інших психоактивних речовин?
3. Чи кривдник має проблеми з працевлаштуванням і/або інші фінансові проблеми?
4. Чи намагалася постраждала розійтися чи розлучитися з кривдником?

Судді можуть на власний розсуд враховувати додаткові чинники, яких немає в переліку запитань. Дійсно, судовий розсуд є важливим елементом для суддів, які працюють зі справами про домашнє насильство, оскільки він «дає змогу застосовувати здебільшого загальні правові інструменти до специфічних нюансів окремих справ»⁴⁶. Водночас суддівський розсуд «може зазнавати впливу (і часто так і є) стереотипів, які здатні шкодити безпеці постраждалої особи та відповідальності кривдника». Рекомендації, протоколи та тренінги для суддів можуть посприяти однаково застосуванню закону, зокрема в тому разі, коли не всі судді усвідомлюють динаміку складних справ⁴⁷.

Окрім проведення власної оцінки, судді також повинні мати *формальний* доступ до даних оцінок ризиків, які провели поліція та органи прокуратури. Оцінка ризиків, проведена поліцією, є не лише допустимим доказом у кримінальних і цивільних провадженнях, її також варто використовувати перед кожним слуханням, щоб визначити потребу в заходах захисту в приміщенні суду. Надання копій оцінки ризиків судді не повинно бути покладено на постраждалу особу. Натомість доки не працює Єдиний державний реєстр, потрібно створити тимчасову систему передавання інформації.

Хоча жодне положення Закону про домашнє насильство не вимагає від суддів надавати обґрунтування та перелік факторів, розглянутих у рамках оцінки ризиків, стандартом міжнародного верховенства права є вмотивоване рішення суду. Окрім того, стаття 370(4) Кримінального процесуального кодексу та стаття 263(1) Цивільного процесуального кодексу вимагають, щоб рішення були обґрунтованими. Зацікавлені сторони повідомили про випадки, коли в рішенні про видачу обмежувальних заходів не було обґрунтовано чи роз'яснено, які чинники розглядали, приймаючи таке рішення. Документування всієї інформації про ризики, отриманої під час слухання, сприяє підвищенню прозорості й ефективності суду, а також може послужити основою для заходів втручання в разі майбутніх погроз насильства. Чинники, які оцінюють судді, можуть потребувати повторної оцінки з боку працівників виправної служби чи служби пробації на наступних етапах провадження. Судові протоколи чи рекомендації повинні чітко вимагати від суддів перерахувати чинники ризику, які розглядають під час ухвалення рішення про видачу обмежувального припису. Ненадання обґрунтування в рішенні стало чинником, який вплинув на те, що ЄСПЛ

⁴⁵ Джерело: Верховний Суд Мінесоти, Комітет гендерної рівності (Комітет із питань рівноправ'я та правосуддя), Процесуальний посібник для персоналу суду, 2009 р.

⁴⁶ Див.: РЄ, *Запобігання домашньому насильству щодо жінок і боротьба з цим явищем: навчальний ресурс для підготовки правоохоронців та працівників суду*, 2016 р., с. 68.

⁴⁷ РЄ пропонує різні онлайн-курси різними мовами, що стосуються насильства щодо жінок і домашнього насильства, у рамках своєї Європейської програми освіти в галузі прав людини для юристів (HELP). Вони доступні на сторінці: <http://help.elearning.ext.coe.int/>.

встановив порушення ЄКПЛ у справах про домашнє насильство⁴⁸.

Залежно від характеру та тривалості справи, а також рівня ризику, суддям може знадобитися повторити оцінку ризиків у ході провадження. У зв'язку з цим важливо зазначити, що звернення до системи правосуддя, а також спроби постраждалої вийти з такої ситуації чи повідомити про неї створюють для неї додатковий ризик. Як і запропонована форма для поліції, рекомендації чи протоколи для суддів мають стандартизувати вимогу щодо повторної оцінки ризику для постраждалої особи, зокрема в ході кримінального чи цивільного провадження, пов'язаного з домашнім насильством та насильством за ознакою статі. Оцінку ризиків також потрібно проводити і в інших випадках, що стосуються домашнього насильства, а не лише в провадженнях щодо застосування обмежувальних заходів. Цивільні та кримінальні провадження можуть бути тривалими й вимагати оцінювання ризиків.

Хоча інструмент оцінки ризиків не замінює застосування розсуду суду, кримінальні суди можуть отримати значну користь, використовуючи дані оцінки ризиків, проведеної поліцією чи службою пробації. Суди, що отримали інформацію про ризик до формального звинувачення здатні краще ухвалювати зважені рішення щодо звільнення відповідача.

2. Безпека в залі суду

Окрім рішень щодо застосування обмежувального припису, судді також повинні гарантувати безпеку постраждалої особи в залі та приміщенні суду. Стаття 56(1) Стамбульської конвенції вимагає, від держав вживати «необхідних законодавчих або інших заходів для захисту прав та інтересів постраждалих осіб від домашнього насильства, у тому числі їхніх особливих потреб як свідків, на всіх стадіях розслідування та судового провадження». Зокрема, стаття 56(1)(c)-(i) вимагає:

- А) інформування їх згідно з умовами, передбаченими національним законодавством, про їхні права й послуги, які їм може бути надано, та про наслідки розгляду їхньої заяви, обвинувачень, загальний розвиток розслідування та провадження, їхню роль у цьому, а також результат розгляду їхньої справи;
- Б) надання постраждалим особам можливості в спосіб, що відповідає процесуальним нормам національного законодавства, бути вислуханими, подавати докази та викладати безпосередньо або через посередника свої думки, потреби й занепокоєння, а також щоб такі думки, потреби й занепокоєння були розглянуті;
- В) забезпечення постраждалих осіб належними послугами підтримки для представлення та врахування належним чином їхніх прав й інтересів;
- Г) забезпечення того, щоб могли бути прийняті заходи для захисту конфіденційності приватного життя та репутації постраждалої особи;
- Д) забезпечення уникнення контакту між постраждалими особами та кривдниками в приміщеннях суду та правоохоронних органів, де це можливо;
- Є) надання постраждалим особам незалежних та компетентних перекладачів, коли постраждалий є учасником провадження або коли вони подають докази;
- Ж) надання можливості постраждалим особам давати свідчення відповідно до норм, передбачених національним законодавством, у залі суду без особистої присутності або принаймні без присутності ймовірного кривдника, особливо шляхом використання відповідних комунікаційних технологій, де це можливо».

⁴⁸ Див. справу «Балшан проти Румунії» (Balşan v. Romania), заява; 49645/09, 2017 р., пункти 80–81, де встановлено, що органи влади «позбавили національну законодавчу базу її мети».

Забезпечення захисту постраждалої від домашнього насильства особи в приміщенні суду також сприяло б дотриманню Україною Директиви ЄС від 2012 року про жертв злочинів⁴⁹, яка гарантує захист постраждалих від залякування, помсти й іншої шкоди з боку звинуваченого чи підозрюваного, а також від шкоди в ході кримінального розслідування та судового провадження. Зокрема статті 18 і 19 Директиви вимагають від держав «створити необхідні умови для уникнення контактів між постраждалими особами та їхніми членами родини (якщо потрібно) і кривдником на території суду, де проводиться кримінальне провадження, якщо такий контакт не потрібен для самого провадження. Такий захист також передбачає CEDAW та практика ЄСПЛ⁵⁰. Наприклад, у справі «У. проти Словенії» (У. v. Slovenia) Суд зазначив:

Що стосується конфліктів між інтересами захисту та інтересів свідків у кримінальному провадженні, Суд у кількох випадках уже постановив, що кримінальне провадження має бути організовано таким чином, щоб безпідставно не шкодити життю, свободі та безпеці свідків, а особливо тих свідків, яких викликали дати свідчення в суді, і їхніх інтересів, передбачених статтею 8 Конвенції. Тому інтереси захисту мають бути збалансовані щодо інтересів свідків або постраждалих осіб, яких викликали надати свідчення⁵¹.

Зважаючи баланс між цими інтересами, ЄСПЛ посилався на Декларацію ООН про основні принципи правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою⁵², Рамкове рішення Ради ЄС про становище жертв у кримінальних провадженнях⁵³, яке замінила Директива Європейського парламенту і Ради, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки і захисту жертв злочинів⁵⁴, і на Стамбульську конвенцію. Він зауважив, що ці стандарти передбачають:

захист від залякування та повторної віктимізації, надання постраждалій особі можливості бути почутою й забезпечити належне врахування її поглядів, потреб і занепокоєнь, а також надати їй змогу (якщо це передбачено національним законодавством) надати свідчення за відсутності кривдника⁵⁵.

В Україні зали суду відкриті для громадськості, а коридори дуже вузькі, через що постраждала особа змушена перетинатися з кривдником до, після та під час провадження. Зацікавлені сторони помітили, що в багатьох справах такий контакт веде до повторного травмування постраждалих осіб. Зацікавлені сторони навели приклад одного інциденту, де кривдник здійснив фізичний напад на постраждалу в залі суду. Наразі не існує судового розпорядника, який би організував необхідні заходи захисту в приміщенні суду. Посада такого судового розпорядника існує лише на папері. Єдиними доступними працівниками, що забезпечують захист постраждалих осіб у приміщенні суду, є суддя та його/її секретар. Поточна ситуація є порушенням статті 56(1)(g) Стамбульської конвенції та судової практики ЄСПЛ.

Для сприяння безпеці постраждалої особи в ході провадження все ж існує кілька можливостей. Перша – проводити **дистанційні слухання**, у яких постраждала бере участь, перебуваючи в іншій залі суду, **через відеоконференцію**, як того вимагає стаття 56(1)(i)

⁴⁹ Директива 2012/29/EU Європейського парламенту і Ради від 25 жовтня 2012 року, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки і захисту жертв злочинів, а також замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/JHA.

⁵⁰ Для прикладу, див. справу «У. проти Словенії» (У. v. Slovenia), заява № 41107/10, 2015 р., пункт 104.

⁵¹ Справа «У. проти Словенії» (У. v. Slovenia), заява № 41107/10, 2015 р., пункт 103.

⁵² Резолюція Генеральної асамблеї ООН 40/34 від 29 листопада 1985 року.

⁵³ Рамкове рішення Ради ЄС 2001/220/JHA «Про статус потерпілого у кримінальному судочинстві».

⁵⁴ Директива 2012/29/EU Європейського парламенту і Ради ЄС про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину, а також заміну Рамкового Рішення Ради ЄС 2001/200/JHA від 25 жовтня 2012 р.

⁵⁵ Справа «У. проти Словенії» (У. v. Slovenia), заява № 41107/10, 2015 р., пункт 104.

Стамбульської конвенції. Цей недорогий варіант дає змогу проводити слухання в присутності обох сторін, обмежуючи фізичну й емоційну загрозу для постраждалої особи в приміщенні суду та в момент входу в будівлю й виходу з неї. Наразі формат відеоконференції пропонують лише на запит адвоката постраждалої особи. У Закон про домашнє насильство та Цивільний процесуальний кодекс можна внести поправку⁵⁶, що дозволить суду постійно пропонувати цей варіант у випадках домашнього насильства, залежно від визначеного рівня ризику.

У справах із високим рівнем ризику суд може подати запит на **поліцейський захист** для постраждалої особи – цей варіант використовують у справах із високим рівнем ризику інші країни. Поліцейський конвой повинен очікувати постраждалу в суді та супроводжувати її до виходу, до дому чи притулку. Охорона суду також може допомогти в супроводі постраждалої особи, гарантуючи її безпеку під час перебування в приміщенні суду й надаючи інформацію, пов'язану з безпекою. Третім варіантом, який так само використовують в інших юрисдикціях, наприклад, в Іспанії, є **слухання постраждалої особи та кривдника окремо**. Це робиться для того, щоб постраждалій не доводилося зустрічатися з кривдником у тому разі, коли вона потребує обмежувального припису.

Іншим варіантом, до якого регулярно вдаються у багатьох країнах для захисту в приміщенні суду, є розміщення **перегородок** у залі суду. Відповідно до статті 56(1)(e), багато юрисдикцій також пропонує постраждалій особі можливість **супроводу, який забезпечує особа, що надає послуги підтримки**. Це може бути захисник (таку послугу часто пропонують НУО), працівник притулку, близький друг чи член родини. Така особа має супроводжувати постраждалу особу всюди, навіть у разі потреби вийти в туалет, або принаймні може очікувати ззовні. Інші варіанти: **окремі зали очікування**, обрання форми **закритих засідань** і використання як доказів **свідчень (аудіовізуальних)**, які постраждала особа надала під час попередньої стадії процедури, замість безпосереднього свідчення в приміщенні суду.

Постраждалі від насильства стосовно жінок і домашнього насильства також мають право на захист, який може приймати форму заборони присутності ЗМІ в залі суду й закриття всіх чи частини проваджень для громадськості.

Наведені нижче заходи безпеки в приміщенні суду, отримані з практики США, було рекомендовано на розгляд суддів під час тренінгу для суддів, який організувала проводила ГО «Ла Страда-Україна».

Безпека до слухання

- Потрібно забезпечити окремий вхід для постраждалої особи, до якого не матиме доступу кривдник.
- Створити пропускні точки, щоб виключити можливість проходу зі зброєю.
- Забезпечити захист постраждалої особи на її шляху до зали суду та з неї; якщо це неможливо у всіх випадках, гарантувати виконання цієї умови принаймні у ситуаціях із високим рівнем ризику.
- Повідомити службу судового захисту про можливу поведінку, яка може вимагати арешту за порушення термінового заборонного чи обмежувального припису; гарантувати сповіщення всіх сторін про це.

⁵⁶ Можливість надання свідчень у форматі відеоконференції передбачено лише в Кримінальному процесуальному кодексі, а відтак такого формату не забезпечили для цивільних чи адміністративних правопорушень.

- Сторони повинні залишатись окремо до слухання, бажано перебувати в різних місцях.
- Постраждалій особі слід дозволити супровід особи, яка надає підтримку, у залі суду.
- Під час застосування обмежувального заходу надати відповідачеві та/чи адвокатам інформацію про те, які заходи безпеки потрібно застосувати.

Безпека під час слухання

- Місця для сидіння потрібно розташувати так, щоб постраждала особа та кривдник були відділені один від одного в залі суду; під час слухання між сторонами може сидіти служба безпеки суду.
- Постраждала особа та кривдник мають сидіти таким чином, щоб кривдник не міг встановити зоровий контакт із постраждалою та був позбавлений можливості залякувати її та дивитися на неї.
- Поведінка в залі суду має бути під контролем; мають бути під заборону такі тактики, як нерелевантний перехресний допит, перебування свідчень постраждалої особи, звинувачення, що не стосуються справи, прохання повернутися, запитання про те, чи постраждала досі кохає кривдника, розкриття особистої інформації про постраждалу особу.
- Кривдникові не має бути дозволено вимагати надати йому адресу постраждалої особи.
- Постраждалій особі має бути роз'яснено, що під час свідчень вона повинна дивитися на суддю.
- Сторони мають бути повідомлені, що за порушення обмежувального та термінового заборонного приписів передбачене покарання, незалежно від того, чи таке порушення відбудеться в залі суду, чи поза ним.

Безпека після слухання

- Важливо, щоб постраждала особа першою залишила приміщення суду.
- Кривдник та сім'я з друзями повинні зачекати принаймні 15 хвилин після завершення слухання, перш ніж виходити.
- Має бути стеження за кривдником і повідомлення йому, коли він може залишити приміщення суду.

Так само можуть бути охоплені інші важливі питання: права постраждалої особи під час судового розгляду (право на інформацію зрозумілою для постраждалої мовою, право на безоплатну правову допомогу тощо)⁵⁷, а також відповідні критерії оцінки ризиків та вирішення справ про домашнє насильство, передбачені ЄСПЛ і Стамбульською конвенцією (див. Додатки О та П, щоб переглянути переліки контрольних питань, які необхідно врахувати, щоб надати постраждалій особі захист до, під час і після відвідування судового слухання).

3. Процесуальний захист дітей і вразливих свідків

Як зазначено вище, стаття 56(1) Стамбульської конвенції вимагає, від держав вживати «необхідних законодавчих або інших заходів для захисту прав та інтересів постраждалих осіб, у тому числі їхніх особливих потреб як свідків, на всіх стадіях розслідування та судового провадження». Зокрема, стаття 56(1)(d) вимагає:

⁵⁷ В Україні постраждалі від гендерно-зумовленого та домашнього насильства мають право на безоплатну правову допомогу. Стаття 14(13), Закон «Про безоплатну правову допомогу», 2011 р.

«надання постраждалим особам можливості в спосіб, що відповідає процесуальним нормам національного законодавства, бути вислуханими, подавати докази та викладати безпосередньо або через посередника свої думки, потреби й занепокоєння, а також щоб такі думки, потреби й занепокоєння були розглянуті».

Цікаво зазначити, що деякі країни розробили спеціальні правила кримінальної процедури для вразливих свідків. У 2019 році Шотландія ухвалила Закон про вразливих свідків (кримінальні докази) (Шотландія), який передбачає «використання спеціальних заходів із метою отримання свідчень у дітей та інших вразливих свідків у кримінальному провадженні»⁵⁸. Зокрема він стосується всіх дітей і вразливих жертв нападів, сексуального насильства, вбивств та спроб нападів і вбивств (у тому числі торгівля людьми та каліцтво жіночих геніталій). Закон вимагає брати свідчення у вразливих свідків, на яких поширюється дія Закону, *до слухання*, якщо не застосовується виняток⁵⁹. Закон окремо передбачає використання спеціальних заходів судового захисту в приміщенні суду, таких як присутність особи, що надає послуги підтримки, чи попередньо записані свідчення. Україні варто розглянути можливість розробки спеціального законодавства чи внести правки в наявний кримінальний процесуальний кодекс, щоб передбачити аналогічні спеціальні заходи для отримання свідчень у вразливих свідків.

⁵⁸ Див.: Преамбула, Закон про вразливих свідків (кримінальні докази) (Шотландія) від 2019 р., доступно на сторінці: <http://www.legislation.gov.uk/asp/2019/8/enacted?fbclid=IwAR17cLAKRr1URGfhxutsPP76hwiUCuaQS7Qqjdui-mjAiD6Wcg87eWGmhg>.

⁵⁹ Стаття 1(3), Закон про вразливих свідків (кримінальні докази) (Шотландія) від 2019 р.

Безпека (спеціальні запобіжні заходи) в рамках дружнього до дітей правосуддя до, під час і після судового провадження

Уривок із документу: Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, сс. 22–31.

«Під час всіх судових і позасудових розглядів або інших заходів діти повинні бути захищені від шкоди, включаючи залякування, репресії та вторинну віктимізацію.

Щодо фахівців, які працюють із дітьми і для дітей, потрібно, за необхідності, проводити регулярні перевірки відповідно до національного законодавства та без шкоди для незалежності судових органів із метою забезпечення їх придатності до роботи з дітьми.

До дітей необхідно застосовувати спеціальні запобіжні заходи, якщо підозрюваним є один із батьків, член сім'ї або основний опікун.

Методи опитування, такі як відео- або аудіозапис чи попередні закриті судові слухання, належить використовувати та розглядати як допустимі докази.

Судові засідання за участю дітей повинні бути адаптовані до темпу та тривалості концентрації уваги в дитини: потрібно спланувати регулярні перерви, а слухання не мають тривати занадто довго. Для полегшення участі дітей у контексті досягнення повної пізнавальної здатності та для підтримки їхньої емоційної стійкості порушення і відволікання під час судового засідання мають бути зведені до мінімуму.

Наскільки це доцільно і можливо, кімнати опитування та очікування повинні бути організовані з дружнім до дітей оточенням.

Опитування та збір заяв дітей мають, наскільки це можливо, проводити кваліфіковані фахівці. Усі зусилля належить скерувати на те, аби діти надавали свідчення в найсприятливішому оточенні та за найбільш зручних умов, з огляду на вік, зрілість та рівень розуміння, а також з урахуванням будь-яких труднощів, які вони можуть мати.

Варто заохочувати аудіовізуальні заяви дітей, які стали постраждалими або свідками, поважаючи права інших сторін на оскарження змісту таких заяв.

Важливо уникати, наскільки це можливо, прямого контакту, протистояння або спілкування між постраждалою дитиною або дитиною-свідком із підозрюваним, якщо тільки дитина яка постраждала від домашнього насильства не вимагає цього.

Діти повинні мати можливість давати показання в кримінальній справі за відсутності підозрюваного».

4. Судові стереотипи

За допомогою тренінгів серед суддів України потрібно забезпечити більшу обізнаність про потребу в застосуванні гендерно-чутливого, орієнтованого на постраждалу особу підходу в справах про домашнє насильство, оскільки нездатність зробити це може призвести до повторного травмування постраждалої й порушення її права на безсторонній суд і ефективний засіб захисту.

Судді вдаються до стереотипізації одним із двох способів. Вони можуть застосовувати, посилювати та вкорінювати стереотипи своїми рішеннями, замінюючи ними закон і наявні

доказові факти. Окрім того, вони можуть сприяти вкоріненню стереотипів тоді, коли, наприклад, не оскаржують тієї стереотипізації, яку виявляють суди нижчого рівня чи сторони провадження. Вплив стереотипізації суддів на право щодо справедливого суду може бути дуже значним. Наприклад, вона може:

- спотворити уявлення суддів про те, що відбулося в певній ситуації насильства чи проблеми, які потрібно визначити в ході судового провадження;
- вплинути на розуміння з боку суддів характеру кримінального правопорушення;
- вплинути на бачення з боку суддів того, хто є постраждалою особою гендерно-зумовленого насильства;
- вплинути на уявлення суддів про винуватість обвинуваченого;
- вплинути на погляди суддів щодо правдивості свідчень свідків;
- змусити суддів допустити до слухання недоречні чи дуже упереджені докази та/або вплинути на те, якої ваги судді надають певному доказу;
- перешкоджати доступу до законних прав і захисту;
- впливати на вказівки, які судді дають присяжним;
- призвести до неналежної інтерпретації чи неналежного застосування законів із боку суддів;
- сформулювати кінцевий правовий результат⁶⁰.

Стереотипи можуть засновуватися на дискримінаційних соціальних чи культурних нормах щодо важливості сексуальної чистоти жінок і їхньої основної ролі як матерів. Традиційні чоловічі уявлення про цінності (наприклад, право на контроль над жінками та нездатність контролювати власні сексуальні потяги) також часто серйозно впливають на справи про домашнє і сексуальне насильство. Упередженість суддів може так само бути зумовлена непропорційно низьким рівнем вироків за гендерно-зумовлені злочини та вирокам, що не відповідають серйозності злочину.

Крім цього, судді мають змогу визначити попередні порушення прав постраждалих осіб на основі гендерних або інших стереотипів, а також можуть на власний розсуд оцінювати докази, отримані в ході дискримінаційного розслідування. Для прикладу, жінок можуть ображати чи ігнорувати у відділеннях поліції, а поліцейські та слідчі можуть не проявляти належної ретельності під час розслідування злочинів, що непропорційно впливають на жінок. У провадженнях щодо гендерно-зумовленого насильства, які значною мірою або повністю покладаються на свідчення постраждалої особи, можна спостерігати відсутність належної ретельності під час розслідування. Упередження слідчих можуть призвести до дискримінаційного розслідування, зокрема щодо ходу допиту й типу зібраних доказів.

Гендерна стереотипізація часто веде до звинувачення постраждалої особи, що своєю чергою може спричинити вторинну віктимізацію, коли постраждалу повторно травмують фахівці, які відповідають за її захист⁶¹. В Україні зацікавлені сторони зазначили, що через

⁶⁰ Див.: УВКПЛ, Усунення стереотипного ставлення в судовій системі: рівний доступ жінок до правосуддя у справах щодо гендерно-зумовленого насильства, 2014, сс. 20, 22.

⁶¹ Див.: РЕ, Термінові заборонні приписи в ситуаціях домашнього насильства: стаття 52 Стамбульської конвенції, 2017, с. 15, 16, де для звинувачення жертви надано таке визначення: «знецінення дій, що відбуваються, коли постраждалу особу злочину чи нещасного випадку вважають відповідальною (повністю або частково) за злочини, вчинені проти неї. Таке

відсутність розуміння чи неправильні уявлення про характер і цикл домашнього насильства судді часто вважають такі інциденти конфліктом між двома рівними сторонами, тим самим відмовляючи постраждалій особі в її правах і захисті, передбачених національним та міжнародним законодавством.

Приклади звинувачення постраждалої особи

Уривок із документу: Рада Європи, Термінові заборонні приписи в ситуаціях домашнього насильства: стаття 52 Стамбульської конвенції, 2017, с. 16–17.

Вона подає скаргу, оскільки хоче помститися або отримати опіку над дітьми.

Це не більше, ніж сімейна суперечка. Це внутрішні справи сім'ї.

Це її провина.

Що вона зробила, що ситуація стала такою поганою?

Він ніколи її не бив, тому це не можна вважати насильством.

Чому вона так довго не покидала його? Чому вона просто не піде?

Мабуть, це пов'язано зі стресом на роботі/алкогольною залежністю.

Вона єдина, хто його звинувачує, інші кажуть, що він хороший чоловік / Я знаю, що він хороший чоловік.

Я б вчинив(-ла) по-іншому.

Вона не опиралася.

Це не може статися зі мною чи моєю родиною.

Вона заслуговує на насильство.

Як повідомляється, судді часто закривають справи про домашнє насильство, пов'язані з адміністративними правопорушеннями, як неважливі (див. Додаток И про цикл насильства).

Окрім повторної віктимізації постраждалих від насильства стосовно жінок, стереотипи суддів можуть призвести до подальшого порушення права на неупереджений суд і ефективний засіб захисту. Це питання було предметом справ про насильство щодо жінок, які розглядали Комітет CEDAW і ЄСПЛ.

У справі «*Карен Таяг Вертідо проти Філіппін*» (Karen Tayag Vertido v. The Philippines)⁶² Комітет CEDAW встановив, що Філіппіни не дотрималися свого зобов'язання гарантувати право п. Таяг Вертідо на ефективний захист частково через стереотипне ставлення в судовій системі. У цій справі Комітет оцінив «рівень гендерної чутливості, застосованої під час розгляду справи» в суді⁶³. Він постановив, що під час оцінки національними судами достовірності подій за версією постраждалої особи на рішення:

звинувачення може приймати форму негативної соціальної реакції з боку юристів, медиків і психологів, а також ЗМІ й близьких родичів та їхніх знайомих».

⁶² CEDAW/C/46/D/18/2008, 2010 р.

⁶³ CEDAW/C/46/D/18/2008, 2010 р., пункт 8.4.

вплинула низка стереотипів, і заявниця в цій ситуації не дотримувалася того, що очікувалося від раціональної та «ідеальної постраждалої», чи тому, що суддя вважав раціональною та ідеальною реакцією жінки на ситуацію зґвалтування.

У справі «*V.K. проти Болгарії*» (*V.K. v. Bulgaria*) Комітет CEDAW підкреслив: «стереотипізація впливає на право жінки на справедливий суд, а відтак судова влада повинна бути обережною, щоб не створювати негнучких стандартів, заснованих на упереджених поняттях про те, що становить собою домашнє або ґендерно-зумовлене насильство»⁶⁴. У зв'язку з цим він постановив:

обґрунтування одномісячного періоду, упродовж якого постраждала особа має подати заяву на захисний припис, має передбачати термінові судові заходи втручання, а не контролювати спільне проживання партнерів, такий підхід не є ґендерно-чутливим, бо відображає упереджену думку про те, що домашнє насильство значною мірою є приватним питанням, що підпадає під сферу, яка насправді не повинна перебувати в полі зору державного контролю⁶⁵.

Він також встановив, що рішення ґрунтувалося на дискримінаційному стереотипному розумінні того, які саме вчинки становлять домашнє насильство, а також вказав на те, що рішення цивільного суду про розлучення містило «традиційні стереотипи про роль жінок у шлюбі»⁶⁶. Насамкінець, Комітет визнав, що постраждала особа залишилася без захисту держави та постраждала від «повторної віктимізації через ґендерно-зумовлені стереотипи, на яких базувалося рішення суду»⁶⁷.

Судді також повинні проактивно керувати провадженням, щоб запобігати повторному травмуванню. Вони можуть змінювати судові процедури відповідно до конкретних можливостей і потреб постраждалих осіб та свідків. Приклади:

- коригування допиту таким чином, щоб усунути непотрібні, настирливі, повторні чи незручні запитання;
- дозвіл часто переривати свідчення;
- зміна облаштування зали суду, щоб зробити її менш офіційною;
- особа, яка надає послуги підтримки, у суді сидить поряд зі свідком.

Застосування судом запобіжних заходів щодо неповаги до суду та доступність механізму подання скарг також важливі для подолання загрозованої поведінки.

У зв'язку з цим стаття 15(1) Стамбульської конвенції вимагає від держав:

«забезпечити або посилити належну підготовку для відповідних спеціалістів, які займаються постраждалими або кривдниками, тобто особами що вчинили будь-які акти насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, з питань недопущення та виявлення такого насильства, забезпечення рівності між жінками та чоловіками, потреб і прав постраждалих осіб, а також стосовно того, як запобігати повторній віктимізації».

⁶⁴ CEDAW/C/49/D/20/2008, 2010 р., пункт 9.11.

⁶⁵ CEDAW/C/49/D/20/2008, пункт 9.12.

⁶⁶ CEDAW/C/49/D/20/2008, пункт 9.12.

⁶⁷ CEDAW/C/49/D/20/2008, пункт 9.14.

Щоб запобігати таким стереотипам, міжнародні стандарти вимагають забезпечення підготовки та гарантування ґендерної чутливості суддів, прокурорів і адвокатів⁶⁸.

5. Попереднє ув'язнення та обрання запобіжного заходу

Судді, часто з допомогою відділів прокуратури та пробації, повинні також приймати рішення щодо досудового звільнення й умовного вироку в справах про насильство стосовно жінок. Ці рішення мають ґрунтуватися на результатах повторної оцінки ризиків, яку судді можуть проводити самі або якої можуть вимагати від працівників поліції, прокурора чи працівників служби пробації.

У випадках високого та навіть середнього рівня ризику судді повинні розглядати можливість досудового ув'язнення кривдника за статтею 176(1)(5) Кримінального процесуального кодексу. Підстави досудового тримання під вартою потрібно розглядати відповідно до статті 177(1)(3) і (5), що стосується незаконного впливу на постраждалу особу чи свідка і відповідно продовження вчинення кримінального правопорушення. Законодавцям варто зважити можливість додавання ще однієї підстави чи змінення наявних підстав, перелічених у статті 177(1), щоб вони посилалися на ризики для безпеки постраждалих осіб і свідків.

У справах про домашнє насильство потрібно розглядати додаткові питання, крім тих, які викладено в статті 177(1). Зокрема, такі:

- серйозність і насильницький характер правопорушення;
- використання зброї;
- здатність кривдника спричинити смертельний результат;
- попередні судимості кривдника та історія насильства;
- історія недотримання з боку відповідача судових ухвал та невиконання чинних приписів;
- погрози смерті, травми, відплати й насильства;
- страхи постраждалої особи;
- доступ до постраждалої особи.

Зокрема з прийняттям Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції)» в перелік було додано одну обставину для розгляду при застосуванні запобіжного заходу, викладену в статті 178, а саме в підрозділі (12). Вона звучить так: «ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї». «Ризик летальності» означає потребу в проведенні оцінки ризиків. Однак під час ухвалення такого рішення судді повинні враховувати ризик повторного насильства, а не лише ризик вбивства. Формулювання цього положення потрібно змінити, щоб воно також вимагало від суддів розглядати не смертельне насильство під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу.

Стаття 76(2) Кримінального кодексу дозволяє суддям застосовувати обмежувальні заходи (відповідно до статті 91¹) під час ухвалення рішення про умовне звільнення засудженого кривдника. Проте важливо зазначити, що в сучасній практиці поліція не вживає заходів для забезпечення виконання захисних приписів, а електронного запису в Україні ще не

⁶⁸ Див. статтю 15 Стамбульської конвенції та Загальну рекомендацію CEDAW № 33.

передбачено. Як наслідок, у справах із високим чи середнім рівнем ризику додаткового насильства для постраждалої особи судді не повинні дозволяти умовне звільнення кривдника. Судді за жодних обставин не можуть наказувати кривдникам просити вибачення у постраждалої особи від домашнього насильства, як передбачено в статті 76(3)(1) Кримінального кодексу.

6. Судді загальної юрисдикції та адміністративні правопорушення

На практиці судді загальної юрисдикції розглядають більшість інцидентів домашнього насильства як адміністративне правопорушення. Закон про домашнє насильство передбачає поправку до Кодексу про адміністративні правопорушення, яка впровадить конкретне правопорушення, що стосується домашнього насильства⁶⁹. Нова стаття 173-2 Кодексу про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису та не повідомлення свого місця тимчасового перебування. Це положення є проблематичними з кількох причин, які описано детальніше тут і в розділах нижче⁷⁰.

Закон про домашнє насильство також вносить такі зміни до Кодексу про адміністративні правопорушення, які дозволять суддям загальної юрисдикції скеровувати кривдників на спеціалізовані програми для кривдників⁷¹. Однак ні Закон про домашнє насильство, ні Кодекс про адміністративні правопорушення не передбачає можливості для суддів загальної юрисдикції застосовувати обмежувальні заходи, що є суттєвою прогалиною в законодавстві. Законодавча база повинна максимально сприяти доступу постраждалих осіб до захисту, а не створювати додаткові перепони для них. Закон про домашнє насильство⁷² і Кодекс про адміністративні правопорушення потрібно змінити таким чином, щоб вони передбачали застосування з боку суддів загальної юрисдикції обмежувальних заходів.

Судді загальної юрисдикції повинні мати доступ до результатів оцінки ризиків, яку провела поліція й інші органи кримінальної юстиції, вони також мають самі проводити таку оцінку й гарантувати для постраждалих осіб застосування необхідних заходів захисту в приміщенні суду та поза ним, наприклад такі, які рекомендують вище для суддів у цивільних і кримінальних справах. Немає сенсу наділяти суддів загальної юрисдикції повноваженнями на розгляд справ про домашнє насильство без надання їм усіх інструментів для розв'язання питань, які виникають у контексті цих справ, а головне – інструментів, необхідних для захисту фізичного та психічного благополуччя постраждалих осіб.

В. Оцінка ризиків для прокурорів

Основна роль прокурорів – працювати з кримінальними аспектами справи про домашнє насильство, проте важливо, щоб вони розуміли динаміку домашнього насильства та його вплив не лише на життя постраждалої особи, а й на судовий розгляд (див. Додаток И про цикл насильства). Потрібно звернути особливу увагу на безпеку та підтримку постраждалої

⁶⁹ Стаття 3(1) розділу IX Закону про домашнє насильство передбачає додавання статті 173² до Кодексу адміністративних правопорушень.

⁷⁰ По-перше, стаття 173² встановлює паралельну систему для вирішення справ про домашнє насильство, створюючи неоднозначність щодо того, коли потрібно розглядати правопорушення як злочин (і чи потрібно так його розглядати), а коли як адміністративне порушення. По-друге, порушення термінових заборонних приписів має передбачати кримінальну відповідальність (в Україні передбачена наразі адміністративна відповідальність). Насамкінець, серед інших покарань положення передбачає штрафи, які не є ефективними стримувальними чинниками.

⁷¹ Стаття 3(1) розділу IX Закону про домашнє насильство передбачає додавання статті 39¹ до Кодексу про адміністративні правопорушення.

⁷² Стаття 26(10) Закону про домашнє насильство в разі кримінального провадження передбачає лише застосування обмежувальних заходів.

особи в ході юридичного провадження, щоб гарантувати їхню ефективність. Прокурори повинні обов'язково оцінювати вплив кожного заходу, якого буде вжито для безпеки постраждалої особи, і гарантувати, що внаслідок такого втручання не зростає ризик подальшого насильства (див. Додаток Е, щоб переглянути контрольний перелік рекомендованих дій і чинників для прокурорів).

Наразі прокурори не проводять оцінки ризиків. Домашнє насильство ще масово не переслідується як злочин відповідно до статті 126¹ Кримінального кодексу, хоча кількість його випадків із часу криміналізації таких дій у 2019 році продовжує зростати. Крім цього, наразі немає спеціалізованого органу, який працював би із постраждалими особами від ґендерно-зумовленого насильства. Щоб практика в Україні відповідала міжнародним стандартам і практиці в інших державах-членах Ради Європи, рекомендовано внести зміни в усі ці три практики. Для прикладу, сусідня Грузія криміналізувала всі форми насильства стосовно жінок⁷³ і створила спеціалізовані відділи поліції та прокуратури, обидва з яких здійснюють оцінку ризиків⁷⁴.

1. Збір інформації та критерії оцінки ризиків

Оцінка ризиків може забезпечити прокурорів цінною основною інформацією про справу. Для прокурора важливо знати, чи поліція або інший орган проводили систематичну оцінку ризиків, оскільки страх відплати й подальшого насильства матиме наслідки для роботи прокурорів. У деяких країнах оцінку ризиків проводить поліція, передаючи далі цей обов'язок прокуратурі⁷⁵. Доки не працює Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства на насильства за ознакою статі, прокурори повинні регулярно вимагати від поліції копію оцінки ризиків для кожної справи.

Прокурори мають отримати перелічені нижче відомості, що стосуються ризиків:

- звіти поліції про поточне правопорушення;
- додаткову інформацію, отримувану від поліцейських/слідчих;
- дані про дзвінки в службу порятунку, попередні скарги в поліцію на того самого кривдника;
- дані про попередні арешти та засудження кривдника;
- думку захисника постраждалої особи, якщо їй надали дозвіл на такого захисника;
- наявність клопотань про обмежувальні заходи й будь-які допоміжні документи;
- попередні звіти щодо розслідування до ухвалення вироку;
- будь-які звіти про перебування на обліку в службі пробації та/чи дотримання всіх її вимог.

⁷³ Для прикладу, станом на травень 2017 року, стаття 133² Кримінального кодексу Грузії забороняє каліцтво жіночих геніталій із будь-яких причин. Це означає, що забороняється жіноче обрізання, повна чи часткова інфібуляція або примушування жінки пройти процедуру КЖГ відповідно до релігійних, етнічних, національних чи інших традицій або причин, за винятком випадків, коли це необхідно для збереження життя чи здоров'я жінки. У Кримінальному кодексі Грузії було передбачено кримінальну відповідальність за переслідування відповідно до статті 151¹.

⁷⁴ Міністерським наказом від 12 січня 2018 року Міністерство внутрішніх справ Грузії створило у своїй структурі Відділ із захисту прав людини, щоб посилити реагування на насильство стосовно жінок і домашнє насильство. Його мета – гарантувати вчасне й ефективне розслідування домашнього насильства, насильства стосовно жінок, зокрема сексуального насильства, злочинів, учинених на підставах дискримінації, злочинів на ґрунті ненависті, торгівлі людьми та злочинів, скоєних із боку неповнолітніх та щодо них. Окрім того, відповідно до статті 451 Кодексу Грузії про ув'язнення, адміністрація в'язниці повинна негайно повідомити Міністерство внутрішніх справ про майбутнє звільнення кривдника, який учинив насильство/домашнє насильство стосовно жінки.

⁷⁵ Це може бути рекомендованим першим кроком в Україні, що допоможе зосередити зусилля на підготовці поліцейських як основних зацікавлених суб'єктів.

Як правило, прокурор повинен тісно співпрацювати з іншими правоохоронними органами та суб'єктами надання підтримки, щоб обговорювати питання, пов'язані з небезпекою та ризиком подальшого насильства, і отримати повну картину ситуації. У зв'язку з цим стаття 51 Стамбульської конвенції покладає відповідальність за оцінку ризиків і керування ними не лише на правоохоронні органи, але й на інші відповідні органи, що співпрацюватимуть із ними.

Оцінка ризиків із боку прокурора ґрунтується на тих самих критеріях, що й інші процедури оцінки. Прокурори повинні збирати перелічену нижче інформацію.

Попередня віктимізація

- Тип, серйозність і частота нападів.
- Дата останнього нападу.
- Серйозність інциденту: задушення, опіки, незворотна фізична шкода, травма голови, використання зброї, сексуальна агресія та примус, примус до наркотиків, отруєння, ув'язнення.
- Серйозні травми під час попередніх нападів.
- Історія та характер минулого насильства стосовно постраждалої особи.
- Постійне залякування, примус і насильство.
- Виявлення тенденції до вчинення насильства й осіб, проти яких його вчиняють.
- Серйозність насильства.
- Особа постраждалої людини та причина травм.
- Виявлення осіб, які бояться, і їхніх страхів (зокрема нефізичних страхів, наприклад, втрата дітей, домівки, роботи тощо).
- Напад на постраждалу особу в період вагітності чи невдовзі після пологів.
- Наявність чинних або діючих раніше захисних приписів.
- Попередні звинувачення в домашньому насильстві, які було відхилено, попередні контакти з поліцією та прокуратурою у зв'язку з домашнім насильством.

Проблеми кривдника з наркотиками чи алкоголем

- Вживання алкоголю чи наркотиків.

Нав'язлива/власницька поведінка кривдника чи надмірні ревності

- Ревнива чи контролююча поведінка.
- Залякування постраждалої особи, яка звертається за допомогою.
- Характер контролюючої поведінки: погрози майбутнього травмування чи смерті (що більш конкретна погроза, то вищий ризик), погрози застосування зброї, погрози викрадення дітей чи відмови в правах на відвідування, погрози, зроблені відкрито чи в присутності інших.
- Тип погроз чи примусу, які використовують, щоб переконати постраждалу особу відмовитися від судового процесу (якщо є).

Історія психічного здоров'я кривдника (тобто задуми, плани, погрози й попередні спроби самогубства)

- Погрози вбивства чи самогубства.
- Ознаки депресії.
- Ознаки параноїдального мислення.
- Історія проблем із психічним здоров'ям чи емоційних проблем.

Погрози кривдника вбити постраждалу особу чи її дітей

- Тип погрози щодо шкоди постраждалій або дітям.
- Страхи постраждалої особи щодо того, що кривдник забере дітей на знак помсти за співпрацю з прокурорами.
- Діти-свідки правопорушення чи іншого насильства або погроз.

Застосування з боку кривдника насильства поза домом

- Кримінальне минуле та наявність інших звинувачень на розгляді суду.
- Історія та характер минулого насильства щодо інших (тобто історія насильства в попередніх стосунках).

Докази посилення насильства чи залякування

- Переслідування.
- Застосування зброї.
- Сексуальне насильство.
- Насильство над тваринами.
- Завдання шкоди майну чи погрози зробити це в майбутньому.
- Взяття заручників.
- Більша вразливість постраждалої особи через вік, інвалідність або вагітність.

Наявність у кривдника вогнепальної зброї, доступ до неї, вміння використовувати та рівень захоплення зброєю

- Доступ до вогнепальної зброї/доступність зброї.

Схильність кривдника поважати регламент суду

- Історія порушення рішень суду.
- Історія недотримання правил досудового звільнення чи пробації.
- Участь у програмі для кривдників у минулому.

Статус стосунків

- Постраждала та кривдник розсталися чи розлучилися.
- Постраждала намагається втекти.
- Статус сімейних чи інших судових справ.
- Неминучий розрив стосунків, розставання чи розлучення з ініціативи постраждалої; неминуча зміна опіки над дітьми та/чи неминуча зміна місця проживання постраждалої особи.

Щойно буде прийнято інструмент оцінки ризиків для прокурорів, його потрібно використовувати насамперед для сприяння діалогу з постраждалою особою, а не як контрольний перелік чи спосіб зібрати конфіденційні дані. Він допоможе прокуророві зрозуміти ширший контекст і закономірність, в умовах яких відбулися інциденти насильства. УНЗ ООН рекомендує:

«Залучення постраждалої особи до обговорення таких ризиків і небезпек підвищує якість доступної прокурорам інформації не лише завдяки вивченню певних подій або поведінки, але й за рахунок встановлення більш широкого контексту, у якому

стався конкретний інцидент. Прокурори повинні аналізувати ризик, використовуючи всю наявну інформацію, та приймати рішення, виходячи із сукупності обставин»⁷⁶.

Оцінка ризиків дасть прокуророві змогу знизити ризик насильства, гарантувати, що постраждала особа почуватиметься в безпеці, та визначити характер злочину, що стосується контролю через примус. Залучення постраждалої також допоможе виявити інші типи страхів і ризиків, із якими зіштовхується постраждала особа, такими як бездомність, бідність, кримінальні звинувачення, втрата дітей чи підтримки родини. Прокурори повинні отримувати цю інформацію в конфіденційних умовах, а не на відкритому судовому слуханні за присутності кривдника. Імовірно, це забезпечить більшу точність отриманої інформації, а також можливість надати постраждалій особі інформацію та ресурси.

З огляду на різний характер домашнього насильства, постраждалі особи потраплятимуть у категорії ризику та зникатимуть із них. Прокурори (а також поліція та судді) повинні пам'ятати про це на всіх стадіях кримінального провадження. Деякі заявниці можуть перебувати в зоні особливо високого ризику після повідомлення в поліцію, підтвердження зміни рішення чи тоді, коли провадження припинено або підозрюваного виправдано. Прокурори повинні завжди бути певні, що мають такі результати останньої оцінки ризиків від поліції, які допоможуть їм ухвалювати зважені рішення щодо поведінки із постраждалою. У деяких юрисдикціях від поліції можуть вимагати провести додаткову оцінку ризиків або її можуть здійснювати самі прокурори. Наступна оцінка ризиків може показати зміни в обставинах заявниці або те, що правопорушення кривдника посилюються за серйозністю чи частотою, а в деяких випадках насильство та ризик можуть припинитися.

Хоч прокурори не беруть участь у видачі термінових заборонних чи обмежувальних приписів, вони повинні бути обізнані, чи був виданий припис і чи було його порушено. Порушення термінових заборонних приписів передбачає кримінальну відповідальність⁷⁷. Прокурорів слід наділити повноваженнями вимагати застосування обмежувальних заходів, зокрема подавати запити щодо надання жертві мобільних телефонів чи особистого поліцейського захисту. Прокурор повинен в будь-який час мати змогу подати запит на превентивне ув'язнення кривдника. Як зазначено вище, «оцінку ризиків завжди має супроводжувати план керування ризиками безпеки конкретної постраждалої особи в кожній окремій справі відповідно до стандартизованих процедур і в співробітництві й координації з усіма відповідними суб'єктами»⁷⁸.

Навіть якщо кривдника заарештували й ув'язнили, прокурори повинні продовжувати ставити постраждалій особі запитання про те, чи кривдник зв'язувався з нею з в'язниці та чи такі контакти були спробами відмовити постраждалу від участі в судовому процесі або від надання свідчень. Кривдники часто застосовують владу та контроль через телефонні дзвінки, щоб маніпулювати постраждалою і навіть її дітьми в спробі змусити їх слухатися. Хоча в Україні кривдникам заборонено законом телефонувати з в'язниці, така практика й надалі триває.

2. Фактори, які варто враховувати при притягненні до відповідальності

Прокурори повинні враховувати час висунення звинувачень, гарантуючи безпеку постраждалій особі й ретельне розслідування. Швидке висунення обвинувачень може запобігти насильству в майбутньому та перешкодити відповідачеві знову встановити

⁷⁶ УНЗ ООН, Довідковий посібник з ефективного кримінального переслідування насильства щодо жінок та дівчат, 2014 р., с. 54.

⁷⁷ Стаття 390¹ Кримінального кодексу передбачає кримінальну відповідальність за порушення обмежувального заходу.

⁷⁸ РЕ, Термінові заборонні приписи в ситуаціях домашнього насильства: стаття 52 Стамбульської конвенції, 2017 р., с. 53.

стосунки з постраждалою особою. Якщо звинувачення в справі не пред'явлено, потрібно повідомити постраждалу особу та зберегти для майбутніх проваджень звіт про інцидент без пред'явлення звинувачень.

Прокурори повинні ретельно розглядати докази щодо інших звинувачень, зокрема звинувачень у спробах правопорушення чи обтяжуючих обставин. Включення інших звинувачень може сприяти досягненню цілей прокурорів, переговорам щодо визнання провини й допоможе скласти повноцінне враження про кривдника⁷⁹. Додаткові звинувачення, які зазвичай підкріплюються доказами, охоплюють: побиття, обстріл, проникнення в житло, пограбування, крадіжка, незаконне ув'язнення, переслідування, кримінальні погрози, викрадення, створення загрози для дітей. Прокурори також повинні розглядати можливість об'єднання справ, що може допомогти визначити серйозність насильства, а також постійний характер злочину.

Нездатність постраждалої особи з'явитися в суді не є рідкісним явищем у справах про домашнє насильства. Причиною цього можуть бути погрози, примус і страх повторної віктимізації з боку правоохоронних органів, відсутність підтримки родини, економічна залежність та примирення. Крім цього, такі злочини часто вчиняють у приватних умовах, здебільшого без свідків. Незалежно від причини, працівники правоохоронних органів зіштовхуються з проблемою побудови справи, не покладаючись на свідчення постраждалих осіб. Дискреційні повноваження прокурора обов'язкові для ефективного вирішення проблем, пов'язаних із неявкою в суді. Прокурори повинні пройти навчання щодо циклу насильства та його потенційного впливу на судове провадження (див. Додаток И, щоб переглянути дані про цикл насильства).

Якщо справу потрібно вести без свідчень постраждалої особи, правоохоронні органи мають бути креативними й ініціативними у визначенні інших джерел доказів. У зв'язку з цим прокурори здійснюють нагляд за розслідуванням і можуть скеровувати слідчих, які ведуть справу. Для прикладу, експертні поради здатні допомогти пояснити вплив травми на пам'ять і причини затримки повідомлення з боку постраждалої особи про інцидент. Експерти також мають змогу надавати свої висновки на підтримку доказів про психологічне чи емоційне насильство. Прокурори можуть додатково використовувати докази, зібрані службами першого реагування, які повинні документувати всі важливі коментарі та реакцію, що часто виявляються важливими для встановлення обставин інциденту. Скажімо, кривдник може казати: «Вона заслужила на побиття! Ви б лишень бачили, як вона мене провокувала!». Ці вислови можна пізніше використати в суді разом з іншими доказами, зокрема в тому разі, якщо постраждала особа відмовиться давати свідчення. Такі спонтанні заяви стануть також додатковим доказом на той випадок, коли існуватимуть сумніви щодо правдивості слів постраждалої особи. Спонтанні коментарі інших свідків ситуації також потрібно записувати.

⁷⁹ У деяких країнах, як-от у Грузії, розроблено внутрішню політику суду, що виключає можливість укласти угоду про визнання вини у справах про гендерно-зумовлене насильство.

КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК ДОКАЗІВ

Уривок з документу: *Навчальний посібник Ради Європи для суддів та прокурорів щодо забезпечення доступу жінок до правосуддя, с. 79.*

- Свідчення офіцерів поліції з місця інциденту чи стосовно взаємодії із жертвою або звинуваченим.
- Форми оцінки ризиків.
- Свідчення сусідів чи інших свідків (наприклад друзів, дітей, учителів, колег, працівників притулків і кризових центрів для жінок тощо).
- Записи екстрених викликів/викликів поліції.
- Записи з камер відеоспостереження (зауважте, що такі записи особливо корисні в справах про переслідування сексуальних домагань).
- Фотографії травм і місця інциденту (зокрема фотографії пошкодження майна).
- Медична історія/довідки (зокрема історія надання невідкладної допомоги, а також довідки, у яких засвідчено історію насильства, наприклад, довідки від стоматолога, огляди спеціалістів).
- Довідка судмедексперта про інцидент.
- Історія попередніх інцидентів (попередні судимості кривдника; попередні судові ордери/захисні приписи; адміністративні штрафи).
- Попередні повідомлення про домашнє насильство, яке не переслідувалось.
- Повідомлення від кривдника жертві, особливо ті, що можна використати як докази погроз (записки, листи, електронні листи, SMS-повідомлення, дописи у «Facebook»/«WhatsApp» тощо).
- Погана характеристика кривдника.
- Свідчення експертів або свідків, особливо ті, що пояснюють вплив насильства на жертву, поширену поведінку та реакцію на зґвалтування, такі поняття, як цикл насильства чи синдром побитої жінки.

Крім того, пошук свідків, що можуть надати докази, не має обмежуватися лише свідками, які бачили інцидент на власні очі. Інформацію, пов'язану з фактами справи, може надавати ширше коло осіб. Скажімо, сусіди можуть повідомити про звуки, які чули під час конфліктів удома; родичі чи довірені особи постраждалої особи можуть описати інциденти, про які постраждала особа раніше їм розповідала. Учителі чи адміністрація школи можуть надати інформацію про дітей і їхнє відвідування школи чи інші вказівки на існування насильства вдома, які вдається відстежити за поведінкою дітей.

Доброю практикою для прокурорів є забезпечення наявності чітких і зрозумілих свідчень постраждалої особи в матеріалах справи, які можна буде використати як доказ у тому разі, якщо постраждала не свідчатиме в суді. Свідчення постраждалої особи можна використовувати для її захисту від непотрібних і неодноразових допитів про інцидент на кожному етапі судового процесу, особливо якщо такий інцидент стосується сексуального насильства. Свідчення постраждалої особи можна записати на папері чи на відео⁸⁰.

Іншим важливим аспектом підготовки справи є передбачення та планування можливого включення стороною захисту доказів, що можуть викликати упередження, компрометуючих і шкідливих доказів, які здатні завдати шкоди свідку, однак не принесуть користі справі (для

⁸⁰ Стаття 224(5) Кримінального процесуального кодексу дозволяє вносити докази, які було сфотографовано чи записано за допомогою аудіо- або відеозасобів під час допиту.

прикладу, погана репутація, докази, які стосуються певних фактів сексуальної поведінки в минулому, зловживання шкідливими речовинами тощо). Дуже часто нав'язливі допити в справах про насильство стосовно жінок використовують для того, щоб пред'явити докази, що ґрунтуються на гендерних та інших стереотипах, а також припущеннях про поведінку, вбрання і приватне життя жінок. Прокурори мають бути готові спростовувати ці дані й захищати постраждалих/свідків від негативного характеру доказів, які можуть бути упередженими чи не пов'язаними з тим інцидентом, який розглядають. Як описано вище, судді також повинні керувати провадженням і втручатися, якщо увага зміщується в бік питання про характер або правдивість свідчень постраждалої особи, а не фокусується на встановленні провини чи невинуватості звинуваченого. Дійсно, справа, що засновується на доказах, які покладаються не лише на свідчення постраждалої особи, рідше може викликати сумніви щодо достовірності таких доказів.

3. Арешт, попереднє ув'язнення та умови застави

Оскільки участь у системі кримінального правосуддя дуже небезпечна для деяких постраждалих осіб, роль прокурорів у рішеннях щодо арешту, досудового ув'язнення чи звільнення під заставу достатньо важлива для забезпечення захисту постраждалої особи. Хоча заходи захисту зазвичай застосовують до суду, вони мають тривати доти, доки в них є потреба.

Під час досудових слухань (перше слухання, слухання щодо звільнення під заставу, пред'явлення звинувачення) прокурори, як правило, подають точку зору з боку держави та постраждалої особи щодо умов звільнення підозрюваного. Прокурори повинні ретельно розглядати всі варіанти, зокрема щодо того, чи вимагати досудового ув'язнення, а також щодо того, на яких умовах мало б відбуватися звільнення, якщо підозрюваного все ж таки звільняють. Розглядаючи варіанти, прокурори повинні оцінити ризик майбутнього насильства, який вони встановлюють також на підставі міркувань постраждалої особи.

Прокурори також повинні збирати інформацію про те, чи підозрюваний порушив попередньо встановлені умови звільнення або інші судові приписи щодо постраждалої особи (тобто захисні приписи)⁸¹. Якщо існує тенденція до повторного правопорушення, прокурор може вимагати попереднього ув'язнення. Під час першого слухання прокурор повинен визначити, чи належно проведено оцінку психічного здоров'я підозрюваного.

Умови попереднього звільнення мають передусім гарантувати безпеку постраждалих та її родини.

Потрібно забезпечити баланс між правом на звільнення під заставу та правом постраждалої особи на життя, фізичне й психічне здоров'я. Прокурори повинні мати рекомендації щодо того, коли необхідно заперечувати проти застави у випадках насильства стосовно жінок. Зокрема проти звільнення під заставу варто заперечувати в тому разі, коли згідно з результатами оцінки ризиків існує ризик подальшого насильства. Таку оцінку ризиків потрібно проводити спільно з іншими органами, зокрема тими, що надають підтримку та допомогу постраждалій особі, з поліцією та працівниками служби пробації, щоб гарантувати, що до слухання про звільнення під заставу отримано всю необхідну інформацію.

Статтю 178(1)(12) Кримінального процесуального кодексу доповнено абзацом із Закону про домашнє насильство, зокрема включено таке твердження: «ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює

⁸¹ Це чинник, який варто розглядати відповідно до статті 178(1)(9) Кримінального процесуального кодексу: «дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше».

підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї». Таким чином, щоб визначити можливість досудового звільнення, потрібно провести повторну оцінку ризиків. Як зазначено вище, у рішенні щодо попереднього ув'язнення як підставу для відмови у звільненні під заставу потрібно брати до уваги можливість нелетального насильства.

Виступаючи на підтримку умов застави, прокурор повинен враховувати перелічені нижче чинники: серйозність і насильницький характер правопорушення; використання зброї; смертоносність (летальність) кривдника; попередні судимості й історія насильства кривдника; історія недотримання з боку кривдника судових приписів і чинних ордерів; погрози смерті, травмування, відплати й самогубства; страхи постраждалої особи; доступ до постраждалої. Зокрема прокурори повинні вживати всіх необхідних заходів для судового вилучення вогнепальної зброї відразу після арешту кривдників.

Прокурори зобов'язані надати суду всю необхідну інформацію щодо безпеки постраждалої особи, щоб посприяти ухваленню рішення судом. У контексті досудового звільнення прокурори (і за наказом суду працівники служби пробації) повинні надавати суду перелічену нижче інформацію:

- наявність історії насильства
- інформацію про те, чи постраждала особа боїться подальшого насильства та чи існують підстави для такого страху
- думка постраждалої про ймовірність того, що звинувачений дотримуватиметься умов звільнення, зокрема припису про відсутність контактів.
- Інформацію про те, чи має звинувачений історію проблем з алкоголем або наркотиками або психічне захворювання
- Інформацію про те, чи має звинувачений історію порушень судових приписів
- деталі всіх попередніх звинувачень і засуджень через домашнє насильство
- докази того, що звинувачений володіє вогнепальною й іншою зброєю (наприклад, ліцензія на неї, реєстрація).

Прокурори повинні повідомити постраждалу особу, якщо кривдника звільнено; вказати на дату, коли його звільнено; надати постраждалій особі копію наказу, де описано умови звільнення; проінформувати її про те, до кого звертатися, якщо кривдник порушить будь-яку з умов.

4. Діти як непрямі постраждалі особи

У тому разі, коли заявниця має дітей або є такі діти, які регулярно контактують зі заявницею (наприклад, діти з інших родин), прокурори повинні гарантувати, що вони самі чи поліція проведуть відповідну оцінку ризиків. Безпеку заявниці, дітей, інших осіб на утриманні чи членів родини потрібно враховувати на всіх етапах судового провадження.

Виявлення дітей, постраждалих від домашнього насильства. описано в статті 10 Закону про домашнє насильство. У ній зазначено:

Виявлення дітей-жертв насильства, отримання та врахування свідчень і повідомлень про насильство, учинене проти дітей, заходи для надання соціального захисту таким дітям, мають здійснюватися відповідно до процедури, затвердженої Кабінетом міністрів.

Закон про домашнє насильство вважає дітей прямими та непрямими постраждалими особами від домашнього насильства. У дуже багатьох випадках дітей, на яких раніше не

було спрямоване насильство, кривдник викрадає або вбиває у відповідь на спроби постраждалої покинути його. Це важлива обставина для Управління ювенальної юстиції Генеральної прокуратури, яке працює з дітьми які є потерпілими, а не лише підозрюваними чи обвинуваченими. Проте ця політика застосовується лише до дітей, які є прямими потерпілими злочинів щодо неповнолітніх, що вважають обтяжуючою обставиною. Тому тут існує прогалина з поняттям поваги до захисту дітей, які є непрямими потерпілими.

Хоча стаття 1 Закону про домашнє насильство зараховує дітей, що страждають від непрямого насильства, до постраждалих, на практиці ні поліція, ні соціальні працівники, ні органи прокуратури не задовольняють потреб цих дітей як постраждалих осіб. У цьому контексті стаття 22(2) Стамбульської конвенції вимагає від держав-учасниць «забезпечувати або створювати спеціалізовані служби підтримки для всіх – постраждалих від насильства та їхніх дітей». Водночас стосовно дітей-свідків стаття 26(2) передбачає, що заходи захисту свідків «охоплюють орієнтовані на відповідну вікову групу психосоціальні консультації дітей – свідків усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, та приділяють належну увагу найкращим інтересам дитини».

Управління ювенальної юстиції Генеральної прокуратури може брати активну участь у забезпеченні захисту прав дітей і гарантуванні їхньої безпеки в контексті провадження у справах про домашнє насильство. По-перше, вони можуть доручити слідчим розглядати питання прав дітей і ризиків щодо їхньої безпеки, зробивши такі заходи невід'ємною частиною розслідування. Прокурори також здатні вимагати, щоб суддя обмежив права на опіку та відвідування дітей, залежно від ризику. У статті 31 Стамбульської конвенції зазначено:

«1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб під час визначення опіки та прав на відвідування дітей до уваги бралися випадки насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб здійснення будь-яких прав на відвідування або опіку не ставило під загрозу права та безпеку жертви або дітей».

Г. Оцінка ризиків працівниками служби пробації

Відділ пробації – порівняно нова структура, створена при Міністерстві юстиції. Якщо більшість зацікавлених сторін у цьому звіті зосереджують свої зусилля на постраждалій особі, працівники служби пробації акцентують увагу на ризику вчинення повторного кримінального правопорушення кривдником. Відділ пробації проводить орієнтовану на кривдника оцінку ризиків і потреб на трьох етапах кримінального судового процесу: досудовому, після судовому та відразу після звільнення кривдника з в'язниці. Що стосується ризиків, відділ пробації оцінює ризики повторного правопорушення та рівень небезпеки для суспільства. Далі він робить висновок про можливість досудового звільнення та застосування умовного вироку. Таку оцінку можливості досудового звільнення проводять лише на вимогу судді.

Відділ пробації може мати компетенцію в кримінальних справах і деяких інших справах⁸². Це стосується кримінальних справ, а також адміністративних правопорушень, які вчиняє

⁸² Відділ пробації має компетенцію над такими категоріями осіб:

- обвинувачені, стосовно яких органом пробації готується досудова доповідь;
- особи, засуджені до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт;

кривдник, що здійснює повторне правопорушення впродовж року після покарання за попереднє адміністративне правопорушення⁸³.

Відділ пробації вже проводить складну оцінку ризиків з урахуванням статичних і динамічних чинників під назвою *Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення*. Проте ця форма не враховує конкретних показників, пов'язаних із домашнім насильством та іншими формами насильства стосовно жінок. Важливо, що на відміну від правопорушників, що відбували покарання за насильницькі злочини проти незнайомих, кривдники у справах про домашнє насильство становлять дуже значний ризик подальшої шкоди для постраждалої особи. Тому кривдники, що вчиняють домашнє насильство, є унікальним випадком.

Кривдники, що вчиняють домашнє насильство, зазвичай мають вищий рівень рецидивізму. Дослідження показали, що насильство повторюється в 40–80% випадків⁸⁴. Однак є також частина правопорушників із низьким рівнем ризику, у яких був лише один інцидент насильства за участі поліції або які дуже швидко скоротили випадки правопорушень. Деякі правопорушники з низьким рівнем ризику дійсно доволі швидко починають утримуватися від подальшої насильницької поведінки. Загалом цим правопорушникам із низьким рівнем ризику більш вигідно утримуватися, тобто вони зазвичай працевлаштовані, підтримують соціальні відносини й мають позитивну репутацію у своїй спільноті. Ці чинники були пов'язані з низькою імовірністю повторного вчинення правопорушення. До таких правопорушників із низьким рівнем ризику потрібно застосовувати загальноприйняті нижчі рівні нагляду й роботи з ними; у програмах для кривдників їх не варто об'єднувати з правопорушниками з високим рівнем ризику. Відділам пробації важливо розуміти ризик майбутньої шкоди та спеціальні потреби правопорушника, щоб організувати нагляд і план справи, що оптимізує успіх у справах про домашнє насильство.

Працівники служби пробації в ході роботи отримуватимуть інформацію, яка буде корисною для осіб, що організовуватимуть такі програми для кривдників, які рекомендуватимуть відвідування програм порушникам. Працівники служби пробації можуть допомагати розрізнити кривдників із високим і нижчим рівнями ризику, що допоможе скеровувати їх на відповідні програми. І навпаки, відвідування програми й будь-які зміни в поведінці кривдника, які відбуваються внаслідок таких відвідин, має моніторити відповідний працівник служби пробації.

Нагляд за кривдниками в справах про домашнє насильство пов'язаний із багатьма проблемами, зумовленими унікальними аспектами цих справ, таких як: ризик повторних правопорушень, ризик шкоди, поточні стосунки правопорушника з постраждалою особою та його доступ до постраждалої. Ефективний нагляд за кривдником важливий, він дозволяє

-
- особи, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт;
 - особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням;
 - звільнені від відбування покарання вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до трьох років;
 - особи, засуджені до обмеження волі, які направляються для відбування покарання до виправних центрів;
 - особи, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, стосовно яких вживаються заходи з підготовки їх до звільнення.

Клієнти служби пробації в адміністративних справах – це особи, щодо яких суд застосував адміністративне покарання у формі громадських і виправних робіт.

⁸³ Див. статтю 3(1) розділу IX Закону про домашнє насильство, що вносить зміни в статтю 173-2 Кодексу про адміністративні правопорушення.

⁸⁴ Див.: Вашингтонський державний інститут публічної політики, *Тенденції рецидивізму правопорушників у справах про домашнє насильство в штаті Вашингтон, 2013 р.*; доступно на сторінці: https://www.wsipp.wa.gov/ReportFile/1541/Wsipp_Recidivism-Trends-of-Domestic-Violence-Offenders-in-Washington-State_Full-Report.pdf.

відділу пробації виконувати своє зобов'язання щодо зменшення ймовірності повторного правопорушення за одночасного гарантування безпеки постраждалої особи. Домашнє насильство – шкідлива поведінка й може призвести до смерті постраждалої. Крім цього, домашнє насильство передбачає владу та контроль. Воно вибіркоче, контрольоване й навмисне. Це не втрата контролю, а тому для нього не підходять програми управління гнівом. Кривдники використовують так звану «поведінку» постраждалих як пусковий механізм для насильства, навмисно використовуючи гнів і насильство, щоб встановити контроль над постраждалою особою.

1. Розробка спеціальної форми оцінки ризиків щодо домашнього насильства для працівників служби пробації

З огляду на існування комплексної форми оцінки ризиків, рекомендовано додати в Розділ II поточної форми оцінки ризику шкоди життю або здоров'ю окрему й коротшу форму, яка стосуватиметься домашнього насильства і яку варто використовувати лише у випадках домашнього насильства (див. Додаток В, щоб переглянути запропоновану форму оцінки ризиків домашнього насильства для працівників служби пробації). Цю окрему форму потрібно використовувати, коли темою кримінального провадження є домашнє насильство, зокрема коли воно є частиною іншого злочину. Її також потрібно використовувати в тому разі, коли працівникові служби пробації стає відомо про домашнє насильство в таких справах.

Крім проведення власної оцінки ризиків, відділ пробації має регулярно отримувати від поліції, прокуратури, суду, соціальних працівників і програм для кривдників копії попередніх оцінок ризиків для кожної справи. Персонал відділу пробації зазначив, що поточна процедура обміну інформацією між органами залишається дуже повільною (часто вона займає кілька тижнів), тому потрібна інша тимчасова процедура, поки не буде створено Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. У зв'язку з цим дуже важливо зазначити, що служба пробації має 10 днів на здійснення досудової оцінки й 30 днів на оцінку після ухвалення вироку.

Відділи пробації використовують низку методів проведення оцінки ризиків у випадках домашнього насильства. На основі огляду літератури рекомендовано поєднати наявний загальний інструмент оцінки ризику з інструментом для конкретного злочину. Таким чином загальний інструмент використовуватимуть для прогнозування вчинення повторного кримінального правопорушення, а оцінку потреб відповідно до правопорушення можна застосовувати з метою оцінки до участі в програмі, щоб допомогти обрати належні заходи втручання. Створення окремого інструменту оцінювання потреб та ризиків для випадків домашнього насильства буде складними процесами для працівників пробації.

Хоча працівник служби пробації працює з кривдником, він має повноваження розмовляти з широким колом суб'єктів, зокрема з членами родини, роботодавцями та соціальними працівниками, усі з яких взаємодіють із кривдником. Тому працівники служби пробації матимуть можливість взаємодіяти безпосередньо з постраждалими особами в справах про домашнє насильство. Окрім того, що такі контакти надаватимуть працівникам служби пробації важливу інформацію, вони також дозволять їм спостерігати над тим, чи продовжуються насильницькі інциденти та чи порушено захисні приписи.

У цьому контексті ще одна суттєва прогалина в законодавстві України дає кривдникам змогу вчинити три адміністративні правопорушення, перш ніж буде визнано, що такі особи

порушили умови пробації⁸⁵. З огляду на те, що правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, часто розглядають як адміністративні правопорушення, а не злочини, постраждала особа змушена зазнати ще кілька актів насильства, перш ніж кривдника буде покарано. Тому порушення термінових заборонних та обмежувальних приписів потрібно вважати кримінальним правопорушенням, а домашнє насильство варто вважати злочином у всіх випадках.

2. Взаємодія з кривдником

Обговорюючи з кривдником, питання, пов'язані з постраждалою особою, соціальні/особисті обставини й пропозицію для суду, працівник служби пробації знатиме чинники ризику домашнього насильства на основі форм оцінки ризиків. Працівник служби пробації повинен зосередити увагу на всіх чинниках ризику, однак слід звертати особливу увагу на ставлення кривдника до постраждалої особи, рівень обізнаності про вплив насильства на постраждалу особу, ступінь каяття й сприйняття ризику постраждалою особою (якщо доступно). Правопорушника треба повідомити про наявність чинників ризику, що прогнозують подальші правопорушення, і потребу в керуванні такими ризиками.

Якщо домашнє насильство є основним правопорушенням, мета нагляду полягає в забезпеченні виконання обмежувального припису. У разі досудового звільнення у звіті має бути окреслено чинники ризику для домашнього насильства та план керування ризиками, що враховує безпеку постраждалої особи. Працівник служби пробації узгоджує план керування ризиками з кривдником на основі визначених чинників ризиків. Умови нагляду, що засновуються в першу чергу на рівні ризику, потрібно уточнити з правопорушником. Частота запланованих контактів і рівень нагляду повинні відповідати рівню ризику та мають бути чітко вказані в матеріалах справи. Окреслюючи цілі, пріоритет потрібно надати двом пов'язаним, але окремим питанням, що зменшують ризик повторного правопорушення й посилюють безпеку постраждалих осіб. Важливо уважно розглядати випадки, у яких правопорушник проживає разом із постраждалою чи хоче залишатися в одному з нею помешканні в майбутньому.

Цілі плану нагляду потрібно повідомити кривдникові й чітко окреслити йому можливі наслідки. Цілі повинні вказувати на зміни, яких очікують від поведінки, ставлення й обставин кривдника. Такі цілі належить сформулювати за допомогою слів, що описуватимуть, як саме правопорушник буде думати, діяти та жити інакше. Ефективна оцінка ризиків кривдника вимагає постійної міжвідомчої взаємодії. Працівник служби пробації також повинен окреслити межі конфіденційності. До цих меж належать погрози завдати шкоди собі чи іншим і розкриття інформації щодо питань захисту дітей.

Кривдники можуть мати проблеми з наркотиками чи алкоголем. Їх не варто розглядати як виправдання чи обґрунтування домашнього насильства. Якщо кривдник виявляє ознаки сильного зловживання алкоголем або наркотиками, під час оцінки ризиків це потрібно вважати показником вищого ризику рецидивізму⁸⁶.

⁸⁵ Див. статтю 78 частини II Кримінального кодексу, у якій зазначено: «Якщо засуджений не виконує покладених на нього обов'язків або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, суд направляє засудженого для відбування призначеного покарання». Термін «систематично» означає три або більше разів. Див. пункт 10 Постанови пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року, № 7.

⁸⁶ Див.: Вашингтонський державний інститут публічної політики, *Тенденції рецидивізму правопорушників у справах про домашнє насильство в штаті Вашингтон, 2013 р.*; доступно на сторінці: https://www.wsipp.wa.gov/ReportFile/1541/Wsipp_Recidivism-Trends-of-Domestic-Violence-Offenders-in-Washington-State_Full-Report.pdf.

У ході нагляду працівник служби пробації повинен ставити інтереси постраждалої особи на перший план. З огляду на подвійну увагу на безпеці постраждалої й запобіганні рецидивізму, постає запитання про те, чи працівники служби пробації мають повідомляти поліцію, якщо їм стає відомо про додаткові інциденти насильства. Якщо не повідомити поліції, кривдник зможе продовжувати вчиняти правопорушення, яке порушує умови пробації. Українське законодавство потрібно змінити, щоб усунути цю потенційно небезпечну прогалину в законодавчій базі⁸⁷.

3. Пропозиції для суду

Безпека постраждалої особи, а також оцінка ризиків і керування ними мають бути основними аспектами у висновку/пропозиції звіту для суду. Кривдники матимуть різний рівень мотивації до подолання своєї схильності до рецидивізму: від категоричної відмови до прийняття потреби в зміні поведінки. Якщо вважають, що кривдник має середній або високий рівень ризику рецидивізму, а він категорично спростовує це, для такого кривдника не розглядають можливості досудового чи умовного звільнення.

Якщо оцінка ризиків показала, що кривдник імовірно може повторити правопорушення, але визнає свою протиправну поведінку й має достатній ступінь мотивації до участі у програмі, варто розглянути можливість його скерування в програму для кривдників (якщо доступно). Мета скерування – оцінити придатність для участі у програмі для кривдників як передумову для звільнення⁸⁸. Якщо існує високий ризик подальших актів домашнього насильства, звільнення варто розглядати лише в разі наявності мотивації до змін і доказів придатності до затвердженої програми для випадків домашнього насильства. Висновок у звіті описуватиме чинники ризику домашнього насильства, а в пропозиціях для суду міститиметься план керування ризиками з урахуванням безпеки постраждалої особи.

4. Взаємодія з постраждалою особою

Працівник служби пробації повинен зв'язатися з прокурором і/або поліцією, щоб визначити, чи безпечно опитувати постраждалу особу. Дізнавшись, що це безпечно, можна зв'язатися з постраждалою особою телефоном або листом, запросивши її до зустрічі з працівником служби пробації у тому місці, яке постраждала особа обере сама. Установивши контакт із постраждалою, працівник служби пробації повинен повідомити кривдникові, що звичайною практикою відділу пробації є зв'язок із постраждалою та надання разом із поліцією, соціальними працівниками та НУО допомоги й підтримки всім постраждалим домашнього насильства.

Працівники служби пробації мають надавати інформацію про скерування та безпечно скеровувати постраждалих осіб для отримання послуг підтримки наявних у своїй місцевості, якщо такі особи погодяться на це. Недостатньо просто надати постраждалій інформацію про послуги підтримки наявні в її місцевості. Працівники служби пробації можуть телефонувати в служби, які надають такі послуги і супроводжувати постраждалу до відповідних служб.

⁸⁷ Див. Додаток Г, щоб переглянути список рекомендованих законодавчих поправок.

⁸⁸ Див.: РЄ, *Програми для кривдників, винних у вчиненні домашнього та сексуального насильства: стаття 16 Стамбульської конвенції*, 2015 р.

Г. Державна кримінально-виконавча служба

1. Схема сповіщення постраждалої особи про звільнення кривдника

Щоб гарантувати безпеку постраждалих осіб, їх потрібно сповіщати про звільнення кривдника з ув'язнення. Стаття 56(1)(b) Стамбульської конвенції передбачає:

«1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для захисту прав та інтересів постраждалих осіб, у тому числі їхніх особливих потреб як свідків, на всіх стадіях розслідування та судового провадження, зокрема шляхом:

b) забезпечення інформування постраждалих осіб, принаймні у випадках, коли постраждалі та сім'ї можуть бути в небезпеці, коли правопорушник утік або його звільнено тимчасово чи остаточно».

Питання повідомлення постраждалої особи про звільнення кривдника було порушено в справі *«Бранко Томашич та інші проти Хорватії»* (Branko Tomašić and Others v. Croatia), яку розглядав ЄСПЛ і в якій Суд також зауважив, що після звільнення кривдника з в'язниці не було проведено належної оцінки ризиків⁸⁹. У цій справі зять заявниці (М.М.) неодноразово погрожував убити її доньку (М.Т.), а також спільну дитину М.Т. та М.М. (V.T.), зокрема підірвати дитину бомбою в її перший день народження. Кривдник (М.М.) висунув ці погрози в присутності поліції та персоналу центру соціальної допомоги. М.Т. подала проти нього кримінальну скаргу, а М.М. засудили за неодноразові погрози до п'яти місяців перебування у в'язниці. За результатами психіатричної оцінки було рекомендоване постійне психіатричне лікування у в'язниці та після виходу з неї. Після свого звільнення М.М. вбив М.Т., V.T. і себе. Під час його ув'язнення не було записів про психіатричне лікування М.М.

Заявники надіслали скаргу відповідно до статті 2, заявляючи, *поміж іншим*, що «держава не дотрималася своїх позитивних зобов'язань щодо запобігання смерті М.Т. та V.T.»⁹⁰ У своєму рішенні Суд ще раз наголосив, що стаття 2:

зобов'язує державу вживати належних заходів для захисту життя осіб під її юрисдикцією. Це передбачає основний обов'язок держави гарантувати право на життя, запровадивши ефективні положення кримінального законодавства для стримування вчинення правопорушень проти людини, що підкріплюються правоохоронною системою з метою запобігання порушенням таких положень, стримування таких порушень та покарання за них⁹¹.

Щодо стандарту – якщо на момент існування реального та безпосереднього ризику життю певної особи внаслідок кримінальних дій третьої сторони держава знала чи мала знати про це й не вжила заходів у межах своїх повноважень, яких обґрунтовано могли очікувати від неї для уникнення такого ризику, – Суд встановив, що «внутрішньодержавні органи влади знали, що погрози щодо життів М.Т. і V.T. були серйозними, а тому мали вжити всіх належних кроків, щоб захистити їх від цих погроз»⁹². Тому Суд розглядав, «чи відповідні органи влади вжили всіх належних заходів, щоб захистити життя М.Т. та V.T.»⁹³.

Виявивши суттєве порушення статті 2, Суд спершу зазначив, що, незважаючи на багаторазові погрози М.М. щодо бомби, органи влади жодного разу не обшукували його будинку чи автомобіля на наявність бомби чи іншої зброї. Суд також зазначив, що після

⁸⁹ Див.: Справа *«Бранко Томашич та інші проти Хорватії»* (Branko Tomašić and Others v. Croatia), заява № 46598/06, 2009 р.

⁹⁰ Там само, пункт 29.

⁹¹ Там само, стаття 49.

⁹² Там само, пункти 51, 53.

⁹³ Там само, пункт 53.

звільнення кривдника з в'язниці не було проведено належної оцінки ризиків. Він визнав таку «відсутність дій особливо приголомшливою, з огляду на те, що суди сприйняли ці погрози серйозно, а попередні психіатричні оцінки явно засвідчили високу ймовірність повторення того ж правопорушення чи аналогічних правопорушень»⁹⁴. Врахувавши це разом з іншими чинниками, Суд зробив висновок, що відбулося суттєве порушення статті 2, оскільки внутрішньодержавні органи влади не «вжили всіх обґрунтованих за цих обставин заходів», щоб захистити життя М.Т. і V.Т.

Право постраждалої на те, аби її сповістили про ухвалені рішення щодо кривдника, має бути включено в Закон про запобігання та протидію домашньому насильству, а також у норми, що стосуються пенітенціарної служби, та інші важливі нормативні положення. Схеми сповіщення постраждалих існують у Великій Британії, США, Австралії та різних країнах Європи⁹⁵.

В Україні Державна кримінально-виконавча служба здійснює нагляд за особами, які утримуються. Наразі жоден орган не повідомляє постраждалу особу про звільнення кривдника після завершення відбування покарання. Осіб, засуджених за статтею 173² Кодексу про адміністративні правопорушення, скеровують у слідчий ізолятор. Ніхто також не повідомляє постраждалу про звільнення кривдника. Пенітенціарна служба та/чи відділ пробації та органи поліції повинні бути зобов'язані законом сповіщати постраждалих осіб домашнього насильства й інших форм насильства стосовно жінок про звільнення кривдника з-під варти.

У повідомленні для постраждалої особи належить вказувати дату й час звільнення з місць несвободи, а також конкретні умови такого звільнення. На запит постраждалої особи має бути надано копію таких умов.

2. Моніторинг/обмеження спілкування

Моніторинг зв'язків ув'язнених обмежує здатність кривдника погрожувати постраждалій особі, щоб залякати її, запобігти її участі в судовому процесі чи перешкодити її зверненню за допомогою до відповідних органів, а також щоб помститися постраждалій за виклик поліції. Кривдникам має бути заборонено телефонувати постраждалій особі. Персонал виправних установ повинен попередити кривдника, що прямі контакти із постраждалою телефоном чи поштою або через третю сторону можуть потенційно призвести до подальшої кримінальної відповідальності. Потрібно впровадити процедури моніторингу спілкування (які вимагатимуть у разі використання тюремних телефонів зазначення особистого ідентифікаційного номера чи застосування системи розпізнавання голосу, запису телефонних розмов, перегляду пошти на наявність погроз чи на контакти із забороненими сторонами тощо), які запобігатимуть спробам передати постраждалій погрози. Персонал повинен також документувати всі погрози постраждалій особі, зроблені за присутності працівників в'язниці.

⁹⁴ *Справа «Бранко Томашич та інші проти Хорватії» (Branko Tomašić and Others v. Croatia)*, заява № 46598/06, 2009 р., пункт 58.

⁹⁵ Для прикладу, див. Схему сповіщення жертв у Шотландії, яка передбачає повідомлення жертви про звільнення кривдника чи про його відповідність критеріям для умовного звільнення й надає жертві можливість висловити свою думку раді з питань умовно-дострокового звільнення. Доступно на сторінці: <https://www.mygov.scot/after-the-verdict/victim-notification-schemes/>.

Контрольний список для співбесід працівників служби пробації з постраждалими особами

Під час співбесіди із постраждалою особою потрібно застосовувати перелічені нижче практики:

- Співбесіди із постраждалою особою повинні відбуватися в місці, яке спільно погодять з постраждалою працівники служби пробації.
- Кривдника та постраждалу особу варто опитувати окремо. Постраждалі від домашнього насильства не можуть розмовляти вільно в присутності кривдника.
- Постраждаль, насамперед, потрібно пояснити роль працівника служби пробації.
- Інформація у звіті та подальші пропозиції повинні передбачати курс дій, що враховуватиме безпеку постраждалої особи (якщо можливо після консультування із постраждалою). Під час співбесід з постраждалими завжди потрібно обговорювати безпеку.
- Для захисту постраждалої особи у звіті заборонено прямо цитувати надану нею інформацію, її можна лише використовувати для кращого розуміння правопорушної поведінки кривдника. З постраждалою потрібно обговорити, що можна та не можна використовувати у звіті, а також необхідно повідомити постраждаль інформацію, яка буде міститися у звіті.
- Важливо пояснити постраждаль особі, що вся розкрита інформація використовуватиметься чутливо та з повагою, але все ж працівники служби пробації зобов'язані повідомляти відомості, які викликають занепокоєння щодо захисту дітей.
- В інтересах безпеки постраждалої особи працівник служби пробації повинен показати постраждаль особі результати оцінки ризиків у звіті в спосіб, що є чутливим та виявляє підтримку.
- Щоб захистити постраждалу особу, працівникові служби пробації заборонено повідомляти кривднику будь-яку інформацію, яку надала постраждала.
- Працівник служби пробації повинен оцінити ризик відплати й подальшого насильства.
- Якщо постраждала особа заявляє про подальше насильство, її потрібно заохотити повідомити про ситуацію в поліцію, оскільки така ситуація становить правопорушення. Якщо наявна інформація про неминучу небезпеку для постраждалої, працівник служби пробації повинен проконсультуватися зі своїм керівником і постраждалою та зв'язатися з поліцією.

Е. Оцінка ризиків з боку соціальних працівників та мобільних бригад соціально-психологічної допомоги⁹⁶

Інструменти оцінки ризиків забезпечують соціальних працівників інформацією про ймовірність того, що кривдники повторять насильство, серйозно покалічать або вб'ють свого інтимного партнера. Соціальні працівники, які контактують із постраждалими від домашнього насильства, використовують інструменти оцінки ризиків, щоб допомогти клієнтам прийняти рішення щодо своєї безпеки та самодопомоги, а також під час адвокації і консультивання. Соціальні працівники, які контактують із кривдниками, також можуть використовувати оцінку ризиків, щоб визначити належні програми для кривдників.

Інструменти оцінки ризиків сприяють контакту між соціальними працівниками та фахівцями інших систем, оскільки такі інструменти містять послідовні дані про чинники ризику та його вимірювання⁹⁷. Тому соціальні працівники можуть використовувати оцінки ризиків, щоб повідомляти інформацію поліції, прокуратурі, службі пробації та суддям. Для прикладу, соціальні працівники, що занепокоєні ризиком повторного насильства щодо клієнтки чи загрозою її вбивства, можуть і повинні повідомити про цей ризик поліцію, прокурора, суддю чи працівника служби пробації, використовуючи як засіб доказу загальноприйнятну лексику й документацію. Здатність проінформувати постраждалу про ризик і визначити конкретні чинники ризику в стосунках так само може допомогти в плануванні безпеки й в ухваленні інших рішень щодо самодопомоги.

Через це інструменти, які розробляють для соціальних працівників, мають бути максимально узгоджені з наявними практиками оцінки, яку проводять інші фахівці, особливо в системі кримінального правосуддя, адже це сприятиме міжвідомчій координації в цьому питанні та зрештою кращому захисту постраждалою особою.

Українська ситуація унікальна, оскільки соціальні працівники можуть першими контактувати з постраждалими особами як служба першого реагування в складі мобільних бригад соціально-психологічної допомоги. Соціальні працівники також можуть контактувати із постраждалими через поліцію чи після скерування з боку інших фахівців або в ході надання інших форм допомоги. Якщо такі працівники є службою першого реагування, практичніше було б використовувати коротшу форму оцінки. Якщо вони працюють як надавачі послуг, потрібне детальніше опитування, що ґрунтується на досвіді соціальної роботи й відображає масштаб можливих заходів втручання з боку соціальних працівників. У зв'язку з цим протокол і показники, які використовують соціальні працівники, потрібно також тісно узгодити з тими даними, які використовують органи пробації, з огляду на те, що ці органи теж обирають більш ретельний підхід до роботи з кривдниками. Через це в тому разі, коли можлива робота з кривдником, деякі вказані нижче запитання передбачають співбесіду також із ним, а не лише із постраждалою особою

1. Показники оцінки ризиків

Наведений нижче список показників передбачає контакт як із постраждалою особою, так і з кривдником. Список запитань можна скоротити для ситуацій першого реагування, а також відповідно до поточних (і рекомендованих) практик:

- Нещодавні проблеми з роботою

⁹⁶ У рамках роботи багатопрофільної робочої групи Міністерство соціальної політики України розробляє протоколи оцінки ризиків для мобільних бригад. Оскільки не було надано жодних проектів протоколів, цей розділ обмежується загальним спостереженням щодо добрих практик і визначенням найкращих моделей роботи соціальних працівників під час проведення оцінки ризиків (див. Додаток 3, щоб переглянути зразок форми оцінки ризиків для соціальних працівників).

⁹⁷ РЄ, Підвищення ефективності правоохоронних органів та працівників суду в боротьбі з насильством стосовно жінок і домашнім насильством, 2016 р., с. 43.

- Зловживання наркотиками, залежність
- Нещодавня ескалація насильства
- Страх повторного нападу/вбивства
- Спроба самогубства, погрози самогубства
- Виправдання та/чи применшення насильства
- Обмеження доступу партнера до телефону, транспортних засобів
- Контроль над більшістю щоденних дій партнера
- Надмірні та/чи насильницькі ревнощі щодо постраждалої
- Переслідування, погрози, знищення майна партнера
- Володіння зброєю, легкий доступ до неї
- Зловживання алкоголем, залежність
- Психічні чи маніакальні симптоми
- Розлад особистості (гнів, імпульсивність)
- Погрози вбити постраждалу особу
- Застосування зброї під час погроз постраждалій особі
- Попередні інциденти насильства
- Нещодавнє розставання з партнером (до 1 року)
- Попереднє насильство кривдника не щодо інтимного партнера
- Попереднє засудження/вирок за напад не щодо інтимного партнера
- Уникання арешту за домашнє насильство
- Попереднє порушення умов звільнення
- Порушення обмежувального припису
- Правопорушник має в домі прийомну дитину
- Діти до 18 років удома
- Незаконне обмеження свободи постраждалої особи
- Попередній обмежувальний припис, пов'язаний із НІП
- Застосування зброї під час попереднього злочину
- Під наглядом на момент інциденту із застосуванням насильства
- Попереднє неуспішне лікування НІП
- Погрози завдати шкоди дітям
- Попередні спроби задушення
- Попереднє сексуальне насильство стосовно постраждалої особи
- Попереднє насильство щодо постраждалої в період її вагітності
- Кривдник був постраждалою особою чи свідком насильства в родині.⁹⁸

2. Міжвідомча конференція з оцінки ризику (MARAC)

Інша модель практики оцінки ризиків, яку використовують соціальні працівники в таких країнах, як Австрія, Фінляндія та Велика Британія, – це Міжвідомча конференція з оцінки ризику (MARAC). MARAC – це орієнтоване на постраждалу особу засідання для обміну інформацією про керування ризиками, яке відвідують усі відповідні органи. MARAC «зосереджується не винятково на ризику (який становить кривдник), а радше на потребах і безпеці жінок»⁹⁹. Це регулярні зустрічі чи консиліуми між зацікавленими сторонами, спрямовані на розгляд вибраних справ із високим рівнем ризику. Мета MARAC – сприяння, моніторинг та оцінка ефективного обміну інформацією щодо заходів захисту. Під час однієї

⁹⁸ Див. Додаток 3, щоб переглянути форму для соціальних працівників.

⁹⁹ РЄ, Підвищення професійних спроможностей болгарської поліції в роботі з випадками домашнього насильства та насильства стосовно жінок, 2016 р., с. 45.

зустрічі MARAC може поєднати актуальну інформацію про ризик та вчасну оцінку потреб постраждалої, а також забезпечити прямий зв'язок із наданням відповідних послуг для всіх сторін домашнього насильства: постраждалої особи, дітей і кривдника.

Мета MARAC – швидко реалізувати конкретні заходи, щоб посилити рівні безпеки для постраждалих осіб через тісне й регулярне співробітництво між різними установами, що працюють у сфері домашнього насильства. Інші завдання – розділити відповідальність між залученими органами й організаціями, дізнатися про конкретну небезпеку та зрозуміти відмінні результати оцінки ризиків. Цілі:

- надати інформацію задля посилення безпеки, покращення здоров'я та благополуччя постраждалих – дорослих і їхніх дітей;
- визначити, чи кривдник становить суттєвий ризик для окремої особи або спільноти загалом;
- виявити невирішені аспекти оцінки ризику, що стосуються постраждалої особи, дітей або кривдника й потребують відповідного скерування або розвитку;
- розробити план керування ризиками, що забезпечить фахову підтримку всім тим, хто перебуває в зоні ризику, і знизить ризик шкоди;
- зменшити повторну віктимізацію;
- посилити підзвітність органів;
- посилити підтримку персоналу, що працює зі справами з високим ризиком домашнього насильства.

Для прикладу, в Австрії поліція, центр захисту від насильства, суд і прокуратура зустрічаються раз або два рази на місяць. Залежно від справи, список запрошених установ може бути розширено й залучено інші організації (наприклад, Офіс молоді та сім'ї, притулок для жінок). Під час кожної сесії MARAC розглядає близько трьох справ. Кожний учасник може запропонувати справу для спільного розгляду. Учасники обговорюють, що кожна з організацій може зробити, щоб покращити ситуацію постраждалої особи, і як краще скоординувати ці заходи. У Великій Британії конференції MARAC відвідує поліція, але не органи прокуратури. Обговорення кожної справи тривають від 10 до 15 хвилин.

В Австрії конференція щодо справи може відбутися лише зі згоди постраждалої особи та в разі, якщо її представлено організацією з гарантування безпеки постраждалих осіб. Для захисту даних постраждалих на конференціях обговорюють лише категорії небезпеки та скоординовані заходи захисту. Постраждалі особи та кривдники не відвідують таких засідань.

Водночас «планування безпеки має відбуватися спільно з постраждалими особами, їх ніколи не можна ізольовувати від цього процесу»¹⁰⁰. Для прикладу, РЄ зазначає:

Передова практика показує, що якщо постраждалій особі призначено один орган (якщо можливо, спеціалізовану організацію, що надає підтримку постраждалим від домашнього насильства) чи захисника, які представляють її на міжвідомчих зібраннях і яким вона довіряє, то бажання постраждалої особи розкрити інформацію й тісно співпрацювати з міжвідомчою командою підвищується, а ризик вторинної віктимізації знижується. Цей орган чи захисник може провести співбесіду для оцінки ризиків перед засіданням міжвідомчої команди, а тоді передати команді наявні чинники ризику. Важливо пам'ятати, що планування безпеки має гарантувати підтримку постраждалої особи й покращувати якість її життя. Це не список її

¹⁰⁰ Див.: РЄ, *Ефективне міжвідомче співробітництво та протидія домашньому насильству*, 2015 р., с. 46.

«обов'язків і відповідальності», а зведення доступних їй варіантів і заходів, які органи вживатимуть для її підтримки¹⁰¹.

В Україні організації-учасники залежатимуть від регіону. Утім зазвичай за потреби присутні представники перелічених нижче організацій:

- Національна поліція
- Члени мобільних бригад соціально-психологічної допомоги
- Органи пробації
- Центри соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді
- Територіальні центри для надання соціальних послуг
- Представники притулків (для постраждалих осіб і дітей)
- Медичний працівник
- НУО, що надають послуги, допомогу постраждалим особам
- Органи освіти
- Служби у справах дітей
- Прокуратура
- Представники органів надання безоплатної вторинної правової допомоги

Модель MARAC може бути цікавим варіантом, який варто вивчити Україні та який координуватимуть місцеві органи виконавчої влади. Місцеві органи виконавчої влади можуть забезпечити ефективне координування серед зацікавлених сторін, проводячи регулярні зібрання й надаючи приміщення для них. Стаття 19 Постанови № 658 призначає голів місцевих органів виконавчої влади координаторами у сфері «запобігання домашньому й гендерно-зумовленому насильству та його подолання». Однак участь у засіданнях конференції MARAC повинні брати лише фахівці, зокрема організації, що займаються підтримкою постраждалих, і притулки. В ідеалі на кожному зібранні вибраний від кожної організації представник має представляти свою організацію на постійній основі.

3. Безпека персоналу

Відвідування родин, що страждають від домашнього насильства, є потенційно небезпечним для соціальних працівників, відтак важливо, щоб для захисту персоналу було передбачено чіткі вказівки й протоколи (у Додатку Н наведено контрольний перелік міркувань для соціальних працівників, що займаються справами про домашнє насильство).

Є. Роль місцевих органів виконавчої влади

Відповідно до Постанови № 658, органи місцевої влади відіграють важливу роль у запобіганні й подоланні домашнього насильства та насильства за ознакою статі, зокрема: моніторять (стаття 8), координують (статті 19, 20, 22) і скеровують (статті 32, 33). Хоча для відповідних чиновників місцевих органів влади доречно брати участь у заходах із запобігання насильства, таких як у кампаніях із підвищення обізнаності, вони не мають ні досвіду, ні необхідних професійних обов'язків і підготовки для участі в керуванні окремими справами. Присвоєння ролей під час роботи із постраждалими особами, кривдниками та їхніми членами родини в контексті домашнього насильства вимагає спеціальної підготовки й суворого дотримання кодексів етики тих, які регулюють діяльність поліції, суддів, лікарів, соціальних працівників тощо. Крім того, покладання особистої відповідальності на управлінців органів місцевої влади за невдачі, пов'язані з питаннями, у яких вони зовсім

¹⁰¹ РЄ, *Ефективне міжвідомче співробітництво та протидія домашньому насильству*, 2015 р., с. 47.

некомпетентні, є невдалим елементом нової політики¹⁰². Ці положення в Постанові № 658 потрібно переглянути до спроби провести навчання чи розширити спроможності таких високопосадовців у всій країні.

Важливо, щоб центри надання соціальних послуг для сім'ї, дітей і молоді взяли на себе обов'язки, які в Постанові зараховано до обов'язків місцевих органів виконавчої влади. Хоча їх поіменно не названо у відповідних регламентах, вони все ж проходять підготовку в цій сфері. Утім вони виконують ці обов'язки на додаток до своїх функцій соціальних служб. Окрім того, у деяких містах ці центри також беруть участь у першому реагуванні як члени мобільних бригад. Незважаючи на явну нестабільність, перевантаження центрів соціальних послуг відображає відсутність необхідних фінансових і людських ресурсів для подолання проблеми домашнього насильства. Наслідком схеми локалізованого фінансування може стати неоднаковий захист у різних частинах країни цих стандартів захисту базових прав людини.

Додаткове занепокоєння щодо обсягу повноважень центрів соціальних послуг для сім'ї, дітей і молоді пов'язане з покладеними на них ролей, що передбачають роботу як із кривдником, так і з постраждалою особою. З міркувань безпеки послуги, що надають кривдникам, мають бути доступні в інших органах, ніж тих, які отримують постраждалі особи. Надання обох типів послуг в одному місці може поставити під загрозу безпеку постраждалих і призвести до їхнього можливого небажаного контакту з кривдниками. Крім того, присутність кривдників на території притулку чи поблизу нього може порушити відчуття безпечного для постраждалих середовища, навіть якщо вони не знають цих кривдників.

Ж. Оцінка ризиків для притулків

Наразі багатопрофільна робоча група розробляє форми оцінки ризиків для притулків, призначених для постраждалих від домашнього насильства. Наказ № 772/33743, виданий 11 липня 2019 року, стосується форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи (скерування), послуг і притулків для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Тому в цьому розділі будуть лише короткі спостереження й рекомендації.

Притулок – важлива форма допомоги та захисту для постраждалих від домашнього насильства. Він служить захисним простором, де постраждала особа може оговтатися від свого досвіду та пройти реабілітацію. З огляду на можливі постійні погрози з боку кривдників, безпечне помешкання також служить основним засобом забезпечення права постраждалої особи на життя й фізичну недоторканність. Дійсно, відсутність доступного притулку може призвести до повторної віктимізації постраждалої особи, зокрема через подальше насильство чи навіть смерть.

Притулок для постраждалих від домашнього насильства має відповідати кільком основним принципам:

1. Сприяння захисту постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі й забезпечення надання допомоги відповідно до міжнародних стандартів.

¹⁰² Частина статті 19 Постанови 658 звучить так: «Координатор є персонально відповідальним за забезпечення своєчасного та ефективного вжиття заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі».

2. Гарантування постійної безпеки постраждалих осіб.
3. Проживання в притулках і участь у програмах допомоги має бути добровільною та ґрунтуватися на свідомій згоді постраждалої особи.
4. Надання такого притулку й допомоги не повинне залежати від бажання постраждалої надавати докази для кримінального провадження.
5. Доступ до притулку повинні мати всі постраждалі від насильства, без дискримінації за статтю, ґендерною ідентичністю, віком, сексуальною орієнтацією, релігією, національним чи соціальним походженням чи іншою ознакою¹⁰³.
6. Ефективна співпраця з партнерами через угоду про співпрацю для гарантування того, що постраждалих ефективно скеровують для отримання потрібної допомоги в різних секторах.
7. Гарантування постійної конфіденційності, заборона повідомлення інформації про постраждалих осіб без їхньої згоди.

Усі притулки для постраждалих від домашнього насильства повинні мати постійну охорону, щоб гарантувати безпеку мешканців і персоналу. Така вимога може передбачати цілодобову присутність приватної охоронної служби. Також можуть знадобитися екстрені заходи безпеки за участі місцевої поліції та/чи використання сигналізації. Усі приватні охоронці повинні пройти ретельну перевірку.

Принаймні двічі на рік потрібно оновлювати та проводити формальну письмову оцінку ризиків для установи. Це можна робити за допомогою спеціаліста служби безпеки. У притулках також має бути комплексний план пожежної безпеки й план евакуації.

Притулки повинні впровадити суворі правила, що регулюють відвідування, щоб захистити особу й конфіденційність постраждалих осіб та персоналу, а також місцезнаходження такого притулку.

1. Безпека постраждалих осіб

Крім проведення оцінки ризиків у рамках процедури скринінгу, для постраждалих потрібно здійснювати періодичну персоналізовану письмову оцінку ризиків.

Інформацію щодо постраждалих осіб заборонено повідомляти телефоном, окрім випадків повідомлення її давнім партнерам. Такі відомості варто повідомляти, коли для цього є потреба. Персонал притулку має супроводжувати постраждалих на зустрічі потенційно чутливого характеру, зокрема зустрічі з медичним персоналом, поліцією чи юридичним відділом.

Керівник притулку повинен гарантувати, що всі конфіденційні й особисті записи та документація, пов'язані з постраждалою особою, зберігають у безпеці

2. Безпека персоналу

Притулки повинні також вживати заходів для гарантування безпеки не лише постраждалих осіб, а й персоналу, щодо якого кривдники так само можуть вчиняти насильство. Для персоналу притулку потрібно проводити періодичні письмові оцінки ризику. Оцінку

¹⁰³ Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП).

ризиків для персоналу необхідно повторювати щоразу під час роботи з клієнтами з високим рівнем ризику.

Нікому, крім постійного персоналу притулку, не можна повідомляти жодну особисту інформацію, зокрема прізвища, адреси й номери телефону персоналу, постраждалим повідомляють лише імена. Керівник притулку повинен гарантувати, що всі конфіденційні й особисті записи та документацію, пов'язану з персоналом і волонтерами, зберігають у безпеці. Персонал притулку повинен отримувати періодичну першу допомогу й основну підготовку щодо безпеки. Для використання в умовах притулків можна розглянути модель форми оцінки ризиків у Додатку И.

3. Освітяни

Школи часто є організаціями, що мають найтісніший і найтриваліший контакт із дитиною, що живе в умовах домашнього насильства. Вчителі й освітяни можуть відігравати дуже важливу роль для дітей, які страждають від прямого й непрямого домашнього насильства, виявляючи ознаки насильства та скеровуючи таких осіб у відповідні структури¹⁰⁴. Знання того, коли та як звертатися за допомогою до багатoproфільних фахівців, має бути важливим елементом ефективної практики серед персоналу шкіл. Для освітян також важливо реагувати на ранні ознаки насильства, вести записи й негайно повідомляти інформацію іншим зацікавленим сторонам. І навпаки, медики, соціальні працівники та поліція повинні повідомляти школам результати оцінки ризиків і відомості про захист дітей. Школи також можуть відігравати роль у наданні інших видів допомоги, створення практичних умов для мінімізації ризику викрадення дитини одним із батьків, що вчиняє насильство, після розставання.

Прикладом міжвідомчої координації (школа-поліція-організації громадянського суспільства) є пілотний проєкт Великої Британії під назвою «Operation Encompass», що передбачає сповіщення поліцією шкіл до 9 години ранку, якщо минулого вечора дитина стала свідком чи постраждалою інциденту домашнього насильства. Головний дорослий у школі (призначений керівник або заступник із питань захисту) отримує інформацію про випадок і передає інформацію вчителям, щоб вони могли забезпечити негайну та постійну підтримку відповідній дитині. «Operation Encompass», організація громадянського суспільства, що зосереджує увагу на травмуванні дітей, може пояснити школам, чому дитина відсутня або чому її привела в школу інша особа. Організація враховує минулі травми дитини (де це можливо), а також її реакцію та стратегії подолання такої травми. Ця ініціатива дає змогу поліції та школам працювати в партнерстві, щоб пом'якшити вплив насильства¹⁰⁵.

Нещодавно Міністерство освіти та науки спільно з Міністерством молоді та спорту України розробили методичні рекомендації для сфери освіти, щоб гарантувати дотримання законодавства про домашнє насильство¹⁰⁶. Відповідно до міжнародних стандартів, від освітян вимагають: i) виявляти дітей, які постраждали від домашнього насильства; ii) реєструвати їх; iii) повідомляти поліцію та/чи органи захисту дітей про підозрюване насильство впродовж 24 годин¹⁰⁷. Вимагається також надавати будь-яку необхідну першу допомогу.

¹⁰⁴ Психологічну шкоду не варто сприймати менш серйозно, ніж фізичну.

¹⁰⁵ Див.: Operation Encompass за посиланням: <https://www.operationencompass.org/>, дата останнього перегляду 12 червня 2020.

¹⁰⁶ Лист МОН від 18.05.2018 № 1/11-5480 "Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству".

¹⁰⁷ Див. Додаток С, щоб переглянути список показників, які допомагають визначити дітей, які постраждали від домашнього насильства.

Важливо, що школам потрібні додаткові ресурси для роботи з дітьми, які постраждали від домашнього насильства, зокрема забезпечення наявності навчальних програм для вчителів і відповідної до віку освіти про здорові стосунки. Для деяких учителів вирішення проблем і дітей, і батьків може бути надскладним. Тиск на вчителів щодо вирішення проблем серед дітей і батьків може призвести до того, що вони почуватимуться соціальними працівниками. Вчителі не повинні брати на себе роль соціальних працівників, оскільки вони не лише занадто перевантажені, а й не мають необхідної підготовки. Натомість роль учителів має стати можливим ефективним каналом для доступу дітей до соціальних послуг за межами школи, який просто завчасно відкриє для них можливість поділитися з кимось своїми проблемами, якщо вдома щось не так. Школи повинні забезпечувати підтримку працівникам, які можуть відчувати негативні наслідки через свої зусилля, спрямовані на роботу з дітьми постраждалими від насильства, такі як: емоційне виснаження та розчарування через неможливість допомогти в кожному випадку.

Водночас деякі вчителі та шкільний допоміжний персонал можуть самі бути постраждалими від домашнього насильства в стосунках, а тому підтримка на робочому місці буде корисна як для окремих осіб, так і для всього шкільного середовища загалом. Домашнє насильство так само можна вважати насильством на робочому місці в тих ситуаціях, коли один із батьків або подружжя, колишній чоловік/дружина, інтимний партнер або член родини, що має особисті стосунки з членом шкільної спільноти, може завдати фізичної шкоди працівникам школи, погрожувати зробити це чи спробувати завдати такої шкоди. У такому разі, коли адміністрації школи стає відомо про ситуацію, що викликає занепокоєння, вона має повідомити про це персонал і вжити належних заходів реагування на кризову ситуацію та забезпечити відповідну комунікацію. Коли працівник сфери освіти зазнає насильства чи отримує погрози щодо насильства, роботодавець зобов'язаний захистити свого працівника та вжити превентивних заходів¹⁰⁸. Поточні методичні рекомендації не згадують про вплив домашнього насильства на робочому місці відповідно до Конвенції МПО (№190) щодо викорінення насильства та домагань.

¹⁰⁸ Відповідно до Конвенції МОП щодо викорінення насильства та домагань, 2019 р. (№190).

ЧАСТИНА II

VII. Застосування міжнародних стандартів до законів і практики щодо домашнього насильства та насильства за ознакою статі в Україні

Хоча Україна ще не ратифікувала Стамбульської конвенції, цей документ містить чинні стандарти для держав-членів РЄ у сфері подолання насильства стосовно жінок і домашнього насильства. Україна вже зробила кроки на шляху до узгодження свого законодавства та практики з положеннями Стамбульської конвенції, маючи кілька прогалин, що суттєво впливають на здатність України виконувати свої зобов'язання згідно з міжнародним законодавством. Ці прогалини також можуть впливати на проведення оцінки ризиків. У цьому розділі детально описано способи, у які поточна *де-юре* та *де-факто* ситуація шкодить стандартам захисту, зокрема ефективному застосуванню оцінки ризиків.

A. Криміналізація всіх форм насильства щодо жінок

Статті 33–39 Стамбульської конвенції вимагають криміналізувати всі форми насильства стосовно жінок, описані в них. Зокрема стаття 35 вимагає криміналізувати фізичне насильство, а саме «умисну поведінку, яка полягає у вчиненні актів фізичного насильства проти іншої особи». У пояснювальній доповіді до Стамбульської конвенції щодо статті 35 зазначено: «Термін «фізичне насильство» стосується тілесних ушкоджень внаслідок застосування безпосередньої й неправомірної фізичної сили. Він також передбачає насильство, яке призводить до загибелі постраждалої особи»¹⁰⁹.

ЄСПЛ постановив, що вимога щодо мінімального порога фізичного насильства для того, щоб його вважали кримінальним злочином, порушує статтю 3 ЄКПЛ¹¹⁰. У справі *«Володіна проти Росії»* (Volodina v. Russia) ЄСПЛ прямо заперечив законодавчу базу Росії щодо розгляду справ про домашнє насильство, яка вимагала: i) наявності повторних нападів для початку кримінального розслідування; ii) мінімального рівня фізичних ушкоджень¹¹¹. У цій справі Суд нагадав свою практику, згідно з якою:

вимога щодо того, щоб травми мали певний ступінь важкості, як передумова для початку кримінального розслідування підриває ефективність відповідних заходів захисту, оскільки домашнє насильство може мати багато форм, не всі з яких ведуть до фізичних травм (наприклад, психологічне чи економічне насильство або контролююча поведінка чи примус)¹¹².

Він також зазначив, що вимога щодо «повторного побиття» не забезпечує захисту в тому разі, коли інциденти трапляються з проміжками між ними в понад 12 місяців, і ще раз наголосив на тому, що «домашнє насильство може траплятися навіть у формі одного-єдиного інциденту»¹¹³.

Хоча нещодавні поправки до Кримінального кодексу України таки передбачають криміналізацію форм насильства, описаних у Стамбульській конвенції, не всі акти фізичного

¹⁰⁹ Пояснювальна доповідь, пункт 188. Також див.: Рекомендація (2002)5 про захист жінок від насильства, пункт 55, який передбачає, що держави повинні «зараховувати всі форми насильства в сім'ї до категорії кримінальних злочинів».

¹¹⁰ Див.: *«Володіна проти Росії»* (Volodina v. Russia), заява № 41261/17, 2019 р., пункт 81; *«Балшан проти Румунії»* (Balşan v. Romania), заява № 49645/09, 2017 р., пункти 67, 69, де зазначено, що органи влади відхилили скарги жертви як недостатньо серйозні.

¹¹¹ Законодавство, про яке йдеться у справі Володіної, вважає напад у родині кримінальним правопорушенням лише тоді, коли його вчинено двічі за останні 12 місяців і якщо воно призвело до легких тілесних ушкоджень. *«Володіна проти Росії»* (Volodina v. Russia), заява № 41261/17, 2019 р., пункт 81.

¹¹² *«Володіна проти Росії»* (Volodina v. Russia), заява № 41261/17, 2019 р., пункт 81, із цитатами зі справи *«Т.М. і С.М. проти Молдови»* (Т.М. and С.М. v. Moldova), заява № 26608/11, пункт 47, 28 січня 2014 р.

¹¹³ *«Володіна проти Росії»* (Volodina v. Russia), заява № 41261/17, 2019 р., пункт 81.

насильства й інших форм насильства криміналізуються автоматично. Багато актів домашнього насильства описано з юридичної та практичної точки зору в Кодексі про адміністративні правопорушення. Стаття 173-2 звучить так:

«умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого»¹¹⁴.

Фактично Кодекс про адміністративні правопорушення є паралельним правовим механізмом, який, окрім фізичного насильства «внаслідок якого була завдана шкода фізичному... здоров'ю потерпілого», одночасно охоплює кілька актів, для яких Стамбульська конвенція вимагає криміналізації. В Україні кримінальну справу можна порушити за наявності медичної довідки, у якій зазначено принаймні про легкі тілесні ушкодження, а для подання кримінальної скарги потрібна наявність фізичної травми. Це обмеження на застосування кримінального покарання порушує положення Стамбульської конвенції та стандарти ЄСПЛ. Окрім того, як зазначено вище, судді загальної юрисдикції з компетенцією розглядати адміністративні правопорушення, не мають повноважень видавати обмежувальні приписи. Це створює значні прогалини в доступні постраждалих осіб до заходів захисту.

Загалом в Україні кримінальним правопорушенням на основі форми оцінки ризиків вважатимуть лише третій інцидент, що відбудеться після двох попередніх задокументованих випадків насильства, які вважатимуться адміністративними правопорушеннями¹¹⁵. Якщо поліція не зафіксує інциденту або зареєструє його як сварку чи «конфлікт» між сторонами, тоді його не зарахують до цих трьох інцидентів. У зв'язку з цим зацікавлені сторони, зокрема представники поліції, зазначили, що поліція не заповнює форми оцінки ризиків для кожного інциденту домашнього насильства. Насправді не всі працівники поліції пройшли необхідну підготовку щодо використання форм оцінки ризиків під час реагування на випадки домашнього насильства.

Чинна законодавча база в Україні та її фактичне застосування порушує Стамбульську конвенцію, яка вимагає криміналізації всіх форм насильства стосовно жінок. Цікаво зазначити в цій ситуації, що опис ЄСПЛ жорстокого поведіння відповідно до статті 3 ЄКПЛ не обов'язково є кримінальним правопорушенням в Україні:

«Неналежне поведіння повинне досягати мінімального рівня жорстокості, щоб підпадати під дію статті 3. Оцінка того, чи був досягнутий цей мінімум, залежить від багатьох факторів, включаючи характер і контекст поведіння, його тривалість, фізичні та психічні наслідки, але також стать постраждалої особи та стосунки між постраждалою та суб'єктом поведіння. Навіть за відсутності фактичних тілесних ушкоджень чи сильних фізичних або психічних страждань поведіння, яке принижує людину, демонструючи відсутність поваги до людської гідності або зменшуючи її людську гідність, чи викликає такі почуття страху, туги або неповноцінності, які здатні порушити моральний і фізичний опір людини, може бути охарактеризоване як принизливе та підпадати під заборону, встановлену в статті 3. Важливо також зазначити, що цілком достатньо, щоб постраждалу принижували в її власних очах, навіть якщо не в очах інших»¹¹⁶.

¹¹⁴ Стаття 173-2, Кодекс про адміністративні правопорушення.

¹¹⁵ Див. статтю 78 частини II Кримінального кодексу, у якій зазначено: «Якщо засуджений не виконує покладених на нього обов'язків або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, суд направляє засудженого для відбування призначеного покарання». Термін «систематично» означає три або більше разів. Див. пункт 10 Постанови пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року, № 7.

¹¹⁶ «Володіна проти Росії» (Volodina v. Russia), заява № 41261/17, 2019 р., пункт 73.

ЄСПЛ вимагає, щоб національна законодавча база містила заходи, які включатимуть, «зокрема, криміналізацію актів насильства в сім'ї шляхом надання ефективних, пропорційних та превентивних санкцій»¹¹⁷. Як пояснив представник поліції, зусилля поліції спрямовані на розкриття злочинів, а «домашнє насильство не є злочином», маючи на увазі те, що його в першу чергу розглядають як адміністративне правопорушення. Як детальніше описано нижче, ця прогалина створює суттєву перешкоду для ефективного застосування оцінки ризиків і захисту постраждалих осіб.

Б. Звинувачення на основі *ex officio*¹¹⁸ та розслідування

Стаття 55(1) Стамбульської конвенції встановлює вимогу відповідно до стандарту належної ретельності, встановленого ЄСПЛ, що передбачає розслідування та переслідування справ про домашнє насильство і насильство стосовно жінок *на основі ex officio*¹¹⁹. У ній зазначено:

«Сторони забезпечують, щоб розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 35, 36, 37, 38 та 39 цієї Конвенції, не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, якщо правопорушення було вчинено цілком або частково на її території, і щоб провадження могло продовжуватися навіть тоді, коли постраждала відкликає свою заяву або скаргу».

У Пояснювальній доповіді до Стамбульської конвенції зазначено, що мета статті 55 полягає в тому, «щоб уможливити кримінальне розслідування та провадження без покладення тягаря стосовно відкриття такого провадження й забезпечення обвинувального вироку на постраждалу особу»¹²⁰. Дається наступне пояснення:

«Той факт, що чимало злочинів, охоплених цією Конвенцією, вчиняють члени родини, інтимні партнери або особи з близького оточення постраждалої особи, у якій залишається почуття сорому, страху й безпорадності, призводить до низьких показників подання заяв і, відповідно, обвинувальних вироків. Отже, правоохоронні органи повинні розслідувати на перспективу, збирати докази: матеріальні докази, свідчення, результати медичної експертизи тощо, які забезпечать провадження навіть у тому разі, якщо постраждала відкличе свою заяву чи скаргу хоча б у випадку тяжкого насильства, наприклад фізичного, яке призвело до загибелі або тілесних ушкоджень»¹²¹.

ЄСПЛ вимагав розслідування та переслідування *на основі ex officio* згідно з позитивними зобов'язаннями за статтею 2 (право на життя) і статтею 3 (заборона катування та жорстокого поведіння) у справах про домашнє насильство. У справі «*Бранко Томашич та інші проти Хорватії*» (Branko Tomašić and Others v. Croatia) Суд зазначив:

Основна мета такого розслідування – забезпечити ефективну реалізацію внутрішньодержавних законів, що захищають право на життя. Органи влади повинні **вживати доступних їм обґрунтованих заходів, щоб отримати докази інциденту**. Будь-який недолік розслідування, що підриває здатність встановити причину смерті або ідентифікувати відповідальну особу чи осіб, може загрожувати порушенням цього стандарту. Який би режим не застосовувався, **органи влади повинні діяти за власною ініціативою**, щойно їм стане відомо про ситуацію¹²² - виділила авторка.

¹¹⁷ «Володіна проти Росії» (Volodina v. Russia), заява № 41261/17, 2019 р., пункт 78.

¹¹⁸ Стаття 55 Стамбульської конвенції

¹¹⁹ Для прикладу, див.: «Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey), заява № 33401/02, 2009 р.

¹²⁰ Пояснювальна доповідь, пункт 279.

¹²¹ Пояснювальна доповідь, пункт 280.

¹²² «Бранко Томашич та інші проти Хорватії» (Branko Tomašić and Others v. Croatia), заява № 46598/06, 2009 р., пункт 62.

Отож, позитивне зобов'язання держави за статтею 2 вимагає розслідування *на основі ex officio*. У справі «М.С. проти Болгарії» (М.С. v. Bulgaria), пов'язаній із кількарізним зґвалтуванням 14-річної дівчини, Суд вирішив, що держави також мають позитивне зобов'язання проводити розслідування за статтями 3 (заборона катувань і жорстокого поводження) і 8 (право на повагу до приватного життя) Конвенції¹²³.

У нещодавньому рішенні в справі «Володіна проти Росії» (Volodina v. Russia) Суд встановив, що «досудове розслідування» не було:

«Здатне відповідати вимогам ефективного розслідування згідно зі статтею 3. Цей попередній етап має занадто обмежену сферу застосування і сам не може призвести до судового розгляду та покарання винного, оскільки подальше відкриття кримінальної справи та її розслідування є необхідними умовами для обвинувачення, яке може бути розглянуто судом»¹²⁴.

Той факт, що постраждалі особи зазвичай відкликають свої скарги, змусив ЄСПЛ у справі «Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey) вимагати від прокурорів діяти *на основі ex officio*. З практики інших держав випливає: «що серйозніше правопорушення чи вищий ризик подальших правопорушень, то більша ймовірність того, що переслідування потрібно продовжувати в інтересах суспільства, навіть якщо постраждалі відкажуть свої скарги»¹²⁵. Суд зазначив кілька характеристик справ, які спільні для всіх справ про домашнє насильство. Він підкреслив, що в справі «Опуз»:

Можна було спостерігати ескалацію насильства з боку Н.О. щодо заявниці та її матері. Злочини, учинені Н.О., були достатньо серйозними для вжиття запобіжних заходів, а для здоров'я та безпеки постраждалих осіб існувала постійна загроза. З історії їхніх стосунків було очевидно, що кривдник уже вчиняв домашнє насильство, а тому існував серйозний ризик подальших інцидентів.

Суд звернувся до практики держав-учасниць Ради Європи, щоб виявити чинники, які потрібно враховувати під час переслідування *на основі ex officio*. Він виділив такі чинники:

- серйозність правопорушення;
- фізичні чи психологічні травми постраждалої особи;
- застосування кривдником зброї;
- висування кривдником погрози з моменту нападу;
- планування кривдником нападу;
- вплив (зокрема психологічний) на дітей, що проживають у домі;
- імовірність повторного правопорушення з боку кривдника;
- постійна загроза для здоров'я та безпеки постраждалої особи чи будь-якої іншої особи, яка була чи могла бути причетна до інциденту;
- поточний стан стосунків постраждалої особи з кривдником і вплив на такі стосунки продовження переслідування проти бажання постраждалих;
- історія стосунків, зокрема з'ясування, чи було насильство в минулому;
- попередні судимості кривдника, особливо за попереднє насильство¹²⁶.

Ці чинники можуть стати корисними рекомендаціями для прокурорів, як і підхід Суду до чинного в Туреччині національного законодавства, яке дозволяє публічне переслідування *на основі ex officio* лише в тому разі, коли травми постраждалої призвели до 10-денної непрацездатності. Суд постановив:

¹²³ «М.С. проти Болгарії» (М.С. v. Bulgaria), заява № 39272/98, 2004 р., пункти 150–153.

¹²⁴ «Володіна проти Росії» (Volodina v. Russia), заява № 41261/17, 2019 р., пункт 95.

¹²⁵ «Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey), заява № 33401/02, 2009 р., пункт 139.

¹²⁶ «Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey), заява № 33401/02, 2009 р., пункт 138.

чинна тоді законодавча база, особливо вимога щодо принаймні десятиденного нездужання, не відповідає вимогам, притаманним позитивним зобов'язанням держави щодо створення й ефективного застосування системи, яка каратиме всі форми домашнього насильства й забезпечуватиме достатній захист для постраждалих осіб. Тому Суд вважає, що органи прокуратури, пам'ятаючи про серйозність злочинів, які учинив [кривдник] у минулому, повинні мати змогу продовжувати провадження в інтересах суспільства, незалежно від того, чи відкликали постраждалі свої скарги¹²⁷.

Насамкінець, у Загальній рекомендації № 28 Комітету CEDAW стверджується:

«Якщо ж дискримінація жінок пов'язана з порушенням інших прав людини, зокрема права на життя та фізичну недоторканність, наприклад, у випадках побутового та інших форм насильства, то **держави-учасниці зобов'язуються порушувати кримінальну справу**, передавати винного (винних) до суду і призначати відповідні кримінальні покарання»¹²⁸ – виділяє авторка.

В Україні більшість випадків домашнього насильства розглядають згідно з Кодексом про адміністративні правопорушення. Визначення того, чи справу розглядатимуть як адміністративне або кримінальне правопорушення, залежить від змісту медичної довідки, яка характеризує ступінь ушкодження. Ця практика є порушенням згаданих вище стандартів, викладених ЄСПЛ.

Наразі переслідування згідно з Кримінальним кодексом здійснюється як переслідування в приватному порядку, через що постраждала може відкликати свою заяву. Прокурори не беруть участі в адміністративних правопорушеннях, що створює перепону для переслідування *на основі ex officio* у більшості судових справ, пов'язаних із домашнім насильством. Водночас стаття 22 Кодексу про адміністративні правопорушення стосується «можливість звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення». Судді загальної юрисдикції часто посилаються на цю статтю в справах, пов'язаних із домашнім насильством, фактично відхиляючи їх.

Щоб гармонізувати свою практику з положеннями Стамбульської конвенції, судової практики CEDAW і ЄСПЛ, Україна повинна законодавчо встановити можливість переслідування *на основі ex officio* у справах, пов'язаних із домашнім насильством.

В. Обмежувальні та термінові заборонні приписи

1. Міжнародні стандарти

Що стосується питання захисту в зобов'язаннях держави щодо належної ретельності, стаття 52 Стамбульської конвенції передбачає впровадження термінових заборонних приписів (ТЗП):

«Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб компетентним органам надавалися повноваження видавати приписи в ситуаціях безпосередньої небезпеки про те, щоб особа, що вчинила домашнє насильство, звільнила місце проживання постраждалої або особи, яка знаходиться в ситуації ризику, на достатній період, та заборонити правопорушнику заходити до місця проживання постраждалої особи або особи, яка знаходиться в ситуації ризику,

¹²⁷ «Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey), заява № 33401/02, 2009 р., пункт 145.

¹²⁸ Загальна рекомендація № 28, що стосується основних зобов'язань держав-учасниць за статтею 2 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, CEDAW/GC/28, 2010 р., пункт 34.

або контактувати з постраждалою або особою, яка знаходиться в ситуації ризику. Заходи, ужиті відповідно до цієї статті, надають пріоритет безпеці постраждалої або особи, яка знаходиться в ситуації ризику».

Як точно описано в документах Ради Європи, поняття ТЗП вимагає «зміщення парадигми»: «Замість того, аби просити постраждалих шукати місця для безпеки від насильства, необхідно перекласти цей тягар завдяки такій процедурі на самого кривдника, якому наказано звільнити місце проживання постраждалої або особи, яка перебуває в небезпеці, і не контактувати з нею»¹²⁹.

Хоча стаття 52 вимагає застосовувати таких заходів, вона залишає умови такого застосування на розсуд держави. ТЗП не можуть служити заміною низці інших заходів, таких як арешт, ув'язнення та переслідування. Водночас статтю 52 потрібно тлумачити разом зі статтями 50, 51 і 53, які вимагають негайного реагування з боку правоохоронних органів, оцінки ризиків і доступності довготермінового захисту.

Стаття 53 Стамбульської конвенції стосується довготермінових захисних приписів. У ній зазначено:

«1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб належні обмежувальні або захисні приписи були доступними для постраждалих від усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб обмежувальні або захисні приписи, зазначені в пункті 1, були:

- доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягаря на постраждалу особу;
- виданими на певний період або до їхньої зміни чи зняття;
- у разі необхідності виданими на основі *ex parte*, що має негайну дію;
- доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього;
- дозволені бути представленими в подальшому правовому провадженні.

3. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб порушення обмежувальних або захисних приписів, виданих відповідно до пункту 1, підлягало ефективним, пропорційним та переконливим кримінальним або іншим юридичним санкціям».

Як далі детальніше описано в Пояснювальній доповіді, мета цього положення – «запропонувати механізм правового захисту осіб від будь-яких форм насильства, охоплених сферою дії цієї Конвенції»¹³⁰. Під час пояснення того, що захисні приписи можуть видавати відповідно до цивільного, кримінального чи адміністративного законодавства, тут також зазначено, що такі приписи повинні:

«бути доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягаря на постраждалу особу. Це означає, що кожен припис повинен набувати чинності одразу після його видачі та оформляти його належить без тривалих судових процедур. Будь-які судові збори за таким клопотанням (найімовірніше, за клопотанням постраждалої) не повинні створювати надмірного фінансового або адміністративного тягаря, який утримає постраждалу від клопотання. Водночас будь-які процедури звернення з клопотанням про обмежувальний або захисний припис не повинні бути непереборно складні для постраждалої особи»¹³¹.

¹²⁹ РЄ, *Термінові заборонні приписи в ситуаціях домашнього насильства: стаття 52 Стамбульської конвенції*, 2017 р., с. 43.

¹³⁰ Пояснювальна доповідь, пункт 268.

¹³¹ Там само, пункт 270.

Стаття 53 далі «вимагає від Сторін можливості видавати приписи такого ґатунку в окремих випадках і в разі необхідності – в порядку *ex parte*, що має негайну дію. Це означає, що суддя або інший компетентний посадовець матиме повноваження на видачу тимчасового обмежувального або захисного припису за клопотанням лише однієї сторони»¹³².

Як зазначено в Рекомендації CEDAW № 35: «Засоби захисту повинні виключати накладення надмірного фінансового, бюрократичного чи особистого тягаря на жінок –постраждалих від насильства»¹³³. Дуже важливо відзначити, що, крім випадків термінових заборон, фінансовий, процесуальний і доказовий тягар гарантування безпеки постраждалої в Україні майже повністю покладається на саму постраждалу. Постраждалі особи можуть повідомити поліцію про порушення захисного припису й повинні найняти адвоката¹³⁴, щоб подати заяву на обмежувальний захід, беручи на себе тягар доказування. Постраждалі особи повинні повідомляти поліцію про порушення захисних приписів і мають найняти адвоката, щоб подати заяву на обмежувальний захід, беручи на себе тягар доказування. У постраждалих від домашнього насильства часто існують складні емоційні й економічні перепони, які вони мусять подолати, щоб ужити таких заходів. Окрім того, з огляду на короткий термін дії термінових заборонних і обмежувальних приписів (див. нижче), постраждалі змушені також нести тягар частого повторного подання заяв.

2. Обмежувальні приписи в Україні

В Україні є законодавство, що передбачає видачу ТЗП, які називають терміновими заборонними приписами, і довготермінових захисних приписів, які називають обмежувальними приписами.

«Терміновий заборонний припис щодо кривдника» передбачено статтею 24 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», його потрібно видавати за результатами форми оцінки ризиків¹³⁵. Дія припису триває до 10 днів. Кілька зацікавлених сторін зазначили, що поліція здійснює оцінку ризиків лише з метою видачі термінового заборонного припису, роблячи *попереднє* припущення, яке пізніше підкріплюється оцінкою ризиків.

Законодавча база, що регулює довготермінові обмежувальні заходи, викликає занепокоєння з огляду на кілька питань. Насамперед у перекладі англійською мовою положення сформульовано з точки зору «найкращих інтересів» постраждалої особи та посилається на невідповідний правовий стандарт¹³⁶. Визначення щодо найкращих інтересів проводять від імені осіб, які *не мають юридичної правоздатності*, а саме: дітей і часто осіб із серйозною психічною чи фізичною інвалідністю¹³⁷. Рішення щодо обмежувального припису потрібно приймати не від імені постраждалої, а на її запит. Поточне формулювання цього положення інфантилізує та підриває мету міжнародних

¹³² Там само, пункт 272.

¹³³ Загальна рекомендація CEDAW № 35, CEDAW/C/GC/35, пункт 40(b).

¹³⁴ Постраждалі від домашнього насильства мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Стаття 14(13), Закон «Про безоплатну правову допомогу», 2011 р.

¹³⁵ Див.: стаття 1(16), Закон про запобігання та протидію домашньому насильству.

¹³⁶ Стаття 91¹, Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції)».

¹³⁷ Що стосується останнього, Конвенція про права осіб з інвалідністю (CRPD) оголошує дискримінаційними режими заміни процесів ухвалення рішень для осіб з інвалідністю. Крім того, в англійській версії інших статей цього Закону використовують дискримінаційні та образливі терміни щодо людей з інвалідністю, як-от «слабоумство», тому їх потрібно змінити. Україна ратифікувала CRPD у 2010 році.

стандартів, яка полягає в сприянні представництва постраждалої у всіх пов'язаних провадженнях.

Обмежувальні заходи можуть тривати від 1 до 6 місяців із можливістю продовжити їх «не довше, ніж на 6 місяців»¹³⁸. Тривалість обмежувальних заходів від 1 до 6 місяців дуже коротка. Іншими словами, в Україні обидва типи захисних приписів забезпечують постраждалій тимчасовий короткотерміновий захист. З огляду на тривалість у 6 місяців, у серйозних справах постраждалій особі доведеться знову порушувати провадження, а це тип справ, у яких постраждалі зіштовхуються з численними перешкодами під час юридичних баталій, зокрема з наслідками економічного насильства. Ці процесуальні перешкоди, як правило, покладають тягар на постраждалу особу. В інших країнах пропонують довготермінові й навіть постійні захисні приписи **на основі фактичної загрози постраждалій особі**. Для прикладу, Федеральний закон Іспанії про комплексні заходи захисту від домашнього насильства (2004) передбачає, що захисні заходи мають тривати стільки, скільки це потрібно.

Виконання ТЗП та захисних приписів належить контролювати: поліцейські, ініціювання контакту з постраждалою й електронний моніторинг для кривдників, схильних до порушення припису, чи постраждалих із високим рівнем ризику. Стамбульська конвенція вимагає, щоб держави «гарантували, що існування обмежувального або тимчасового заборонного припису дозволяється запроваджувати в будь-якому іншому судовому процесі у справі на того ж правопорушника. Мета цього положення – дозволити доводити факт видачі подібного припису щодо правопорушника до відома будь-якого іншого судді, який головує в провадженні у справі щодо цієї особи»¹³⁹. Кодекс про адміністративні правопорушення передбачає накладення штрафу за порушення термінового заборонного припису. Штрафи розглядають як контрпродуктивні заходи, оскільки їх можуть сплачувати із сімейного бюджету, а ще вони не є ефективним заходом стримування¹⁴⁰.

Щоб стосується прав кривдника, варто зазначити, що його тимчасова нездатність отримати доступ до свого майна та приватного й сімейного життя не повинна переважати над правами постраждалої на життя, фізичну та психічну недоторканність¹⁴¹. Пріоритет потрібно надавати безпеці постраждалої та її дітей.

¹³⁸ Стаття 91¹(3), Закон про внесення змін до Кримінального кодексу.

¹³⁹ Пояснювальна доповідь, пункт 274.

¹⁴⁰ Див.: пункт 40(b) Рекомендації CEDAW № 35, що зазначає: «Засоби захисту повинні виключати накладення надмірного фінансового, бюрократичного чи особистого тягаря на жінок жертв/ постраждалих». Також див. справу «Балшан проти Румунії» (Balşan v. Romania), заява № 49645/09, 2017 р., пункт 66.

¹⁴¹ Див.: «Гьокче та Йлдірим проти Австрії» (Gökçe and Yıldırım v. Austria), CEDAW, 12:1:5, 2005 р. (у справі зазначено, що «права кривдника не можуть переважати над правами жінки на життя та фізичну й психічну недоторканність»).

VIII. Висновок

Мета оцінки ризиків – гарантувати безпеку постраждалих від домашнього насильства, забезпечивши основу та рекомендації для операційних заходів, яких має вжити поліція, і створити персоналізований план безпеки для постраждалої особи. Міжвідомча координація та взаємодія важливі для гарантування безпеки й відсутності повторного травмування постраждалої під час заходів втручання з боку поліції та соціальних служб, а також під час судового розгляду.

Важливо зазначити, що інструменти оцінки ризиків повідомляють про ймовірність, а не певність щодо ситуації, а тому зацікавлені сторони повинні тлумачити їхні результати з обережністю. Постраждалі від домашнього насильства неофіційно визначають свій ризик і часто найкраще можуть оцінити зміни у своїй ситуації. Через це зацікавлені сторони повинні завжди враховувати думку постраждалої, особливо якщо та вважає ризик високим.

Цей звіт базується на перевірених методах оцінки ризиків, які використовують у різних країнах світу, а також на стандартах передової практики, встановлених регіональними та міжнародними міжурядовими організаціями. Вони представлені як моделі та рекомендації, які мають використовувати національні суб'єкти в Україні задля підтримки поточних досягнень у її законодавчій і операційній базі, що стосується подолання домашнього насильства.

ЧАСТИНА III

Додаток А. Рекомендації для оцінки ризиків поліцією

- На практиці оцінку ризиків необхідно проводити для кожної постраждалої особи в кожному інциденті випадку домашнього насильства.
- Додати у форму оцінки ризиків перелічені нижче запитання:
 - Чи кривдник поведився провокативно та/чи зневажливо стосовно органів влади, працівників поліції чи інших осіб, які є представниками поліції чи судової системи, а також щодо постраждалої в присутності згаданих вище осіб?
 - У кривдника були попередні конфлікти із законом, зокрема із застосуванням насильства?
 - Чи кривдник наносив шкоду місцю проживання чи майну?
 - Чи нещодавно спостерігалось збільшення кількості, посилення та/чи повторення інцидентів насильства чи погроз?
 - Чи постраждала намагається чи намагалася розірвати стосунки?
 - Чи тривають проти кривдника судові провадження, пов'язані із захисними приписами, розлученням чи опікою над дитиною?
 - Чи вчиняв кривдник якусь форму сексуального насильства?
- Розширити запитання № 11 щодо форми оцінки ризиків, щоб воно охоплювало будь-яке насильницьке правопорушення, яке учинив кривдник за межами дому.
- Змінити Спільний наказ про порядок оцінки ризиків таким чином:
 - Необхідно передбачити розробку плану безпеки для постраждалих від домашнього насильства, який буде адаптовано до ситуацій із низьким, середнім і високим рівнем ризику.
 - Врахувати потреби в безпеці та захисті дітей, які присутні як прямі та непрямі свідки насильства, зокрема через сповіщення служби захисту дітей (див. розділ II(4)).
 - Передбачити окреме інтерв'ю з кривдником, щоб отримати додаткову інформацію.
 - Роз'яснити, що поліція може вказувати вищий рівень ризику в ситуаціях, де результати форми показали низький чи середній рівень ризику в розділі II(б)).
 - Роз'яснити, що поліцейський може на власний розсуд вказувати вищий рівень безпеки, але не занижувати його.
 - Долучити низку операційних заходів, яких поліція повинна вжити відповідно до рівнів ризику, визначених шляхом оцінки (низький, середній, високий), щоб гарантувати безпеку постраждалої особи.
 - Розробити спеціальну форму чи опитувальник для використання під час співбесіди з дітьми, які постраждали від домашнього насильства або стали його свідками.
- Скласти другу форму, яку потрібно використовувати для періодичної повторної оцінки ризиків.
- Скласти другий протокол (або змінити поточний Спільний наказ про порядок оцінки ризиків), щоб скерувати поліцію під час повторної оцінки ризиків, зокрема вказати часові рамки для проведення повторної оцінки, залежно від рівня ризику.
- Забезпечити чітку процедуру повідомлення результату оцінки ризиків іншим суб'єктам у сфері послуг запобігання та протидії домашньому насильству.
- Установити вимогу для поліції сповіщати постраждалих осіб після звільнення кривдників зі слідчих ізоляторів.

Додаток Б. Планування безпеки для постраждалих осіб

Ефективний план безпеки має:

- **Бути персоналізованим.** Не існує універсального плану безпеки, оскільки всі ситуації різні. Кожний план безпеки має відображати конкретні деталі окремої постраждалої особи й характер та рівень ризику.
- **Передбачати підтримку від спільноти постраждалої.** Попрацюйте над планом із постраждалою особою, яка зможе вказати, з якими членами родини, друзями чи ресурсами спільноти вона готова зв'язатися, коли почуватиметься в небезпеці.
- **Бути реалістичним.** План безпеки не працюватиме, якщо його складно дотримуватися. План має відповідати реальності ситуації. У ситуаціях домашнього насильства планування безпеки має передбачати, що деякі жінки продовжуватимуть жити з кривдником, інші можуть возз'єднатися після арешту чи судового переслідування, а ще інші й надалі спільно виховуватимуть дітей, не зважаючи на погрози чи наявність насильства.
- **Бути цілісним.** План безпеки має охоплювати кожний аспект життя постраждалої – удома, у школі, на роботі, у дорозі, в Інтернеті та інших соціальних ситуаціях¹⁴².

Контрольні переліки та поради для планування безпеки постраждалої :

Безпосередні потреби щодо безпеки

- Визначте, до кого звернутись за допомогою в ситуації насильства. Запишіть номери телефонів друзів, родичів, сусідів, поліції та гарячої лінії.
- Запам'ятайте екстрені номери телефонів чи зберігайте їх на невеличких картках у безпечному місці або збережіть у мобільному телефоні.
- Якщо кривдник має ключ від будинку чи квартири, якнайшвидше змініть замок на дверях чи вікнах або додайте нові замки.
- Попрактикуйтеся безпечно виходити з дому. Визначте, які двері, вікна, ліфти чи сходи підійдуть найкраще. Уникайте приміщень без запасного виходу, як ванна кімната, а також приміщень зі зброєю, наприклад, кухня.
- Вирішіть і сплануйте, куди йти після виходу з дому в екстреній ситуації. Заздалегідь спакуйте сумку та зберігайте її в таємному, але доступному місці, щоб мати змогу швидко піти.
- Виберіть сусіда, члена родини чи друга й попросіть їх зателефонувати в поліцію, якщо вони почують неспокійні звуки з вашого дому. Створіть для них кодове слово або сигнал, які означатимуть, що потрібно зателефонувати в поліцію, наприклад, увімкнення певного типу світла чи опускання жалюзі.
- У разі будь-яких тілесних ушкоджень зверніться за медичною допомогою.
- Поговоріть із соціальним працівником або захисником із місцевої програми подолання домашнього насильства, який може надати інформацію про ваші права та варіанти дій.

Захисні приписи

- Зробіть додаткові копії захисного припису та завжди тримайте їх біля себе. Також зберігайте копії в безпечному місці, наприклад, у своєму автомобілі, у будинку друзів чи родичів, на роботі, у дитячому садку чи в школі вашої дитини.
- Повідомте родину, друзів, сусідів, роботодавців, свого лікаря чи надавача медичних послуг, а також працівників дитячого садка та школи вашої дитини про те, що діє захисний припис.
- Записуйте дзвінки. Записуйте всі спроби контакту з боку кривдника, такі як телефонні дзвінки, текстові повідомлення, голосові повідомлення й електронні листи.
- Якщо ви переїжджаєте в інше місто чи область, зареєструйте захисний припис у місцевій поліції.
- Зателефонуйте в поліцію, якщо кривдник порушить захисний припис.

¹⁴² Адаптовано з: УНЗ ООН, Довідковий посібник з ефективного кримінального переслідування насильства щодо жінок та дівчат, 2014 р., с. 57.

Безпека в громадському місці та на роботі

- Часто змінюйте маршрут з роботи/на роботу.
- Надайте роботодавцеві нещодавнє фото кривдника.
- Виберіть особу, яка зможе допомогти, коли ви на роботі чи в громадському місці. Спробуйте знайти «безпечну» особу на роботі. За потреби надайте фото кривдника.
- Нехай вас супроводжують до автомобіля, автобуса чи поїзда.
- Створіть план того, що б ви робили, якби щось сталося в громадському місці.
- Нехай працівник записує вхідні телефонні виклики й документує всі домагання.
- Переконайтеся, що роботодавець має актуальну інформацію на випадок екстреної ситуації.
- Перебуваючи в громадському місці, ви повинні бути обізнані з навколишньою обстановкою.

Цифрова безпека

- Використовуйте загальнодоступний комп'ютер замість особистого, наприклад, комп'ютер у місцевій бібліотеці, комп'ютер друга чи комп'ютер на роботі; це допоможе запобігти кривдникові відстежувати вашу активність у мережі. Якомога частіше очищайте історію вебперегляду.
- Придбайте новий телефон, якщо старий вам дав кривдник.
- Перевірте налаштування свого мобільного телефона, щоб перевірити, чи є на ньому функція GPS; якщо є, вимкніть її.
- Змініть паролі електронної пошти на такі, які ніхто не зможе вгадати, або створіть нову електронну адресу.
- Якщо вас переслідують, кривдник міг розмістити в автомобілі GPS-пристрій відстеження. Регулярно перевіряйте салон і зовнішню частину автомобіля на наявність підозрілих предметів.

Додаток В. Форма оцінки ризиків для працівників служби пробації

Чинники ризику	Характер ризику	Так	Ні
Напад на членів родини в минулому	Статичний		
Напад на незнайомих чи знайомих у минулому	Статичний		
Порушення правил умовного звільнення чи пробації в минулому	Статичний		
Нещодавні проблеми в стосунках	Динамічний		
Нещодавні проблеми з роботою	Динамічний		
Постраждала особа та/чи свідок домашнього насильства в дитинстві чи підлітковому віці	Статичний/динамічний		
Нещодавнє зловживання/залежність від шкідливих речовин	Динамічний		
Нещодавні думки/наміри щодо самогубства/вбивства	Динамічний		
Нещодавні психічні та/чи маніакальні симптоми	Динамічний		
Розлад особистості з гнівом, імпульсивністю та поведінковою нестабільністю	Статичний/динамічний		
Фізичне насильство в минулому	Статичний		
Сексуальне насильство/сексуальні ревнощі в минулому	Статичний/динамічний		
Застосування зброї та правдоподібні погрози смерті в минулому	Статичний		
Нещодавнє підвищення частоти чи серйозності нападів	Динамічний		
Порушення термінового заборонного/обмежувального приписів у минулому	Статичний		
Надмірне применшення чи заперечення історії насильства в подружжі	Динамічний		
Ставлення, що підтримує насильство в подружжі чи потурає йому	Динамічний		
Серйозний і/або сексуальний напад (поточне чи нещодавнє правопорушення)	Статичний		
Застосування зброї та/чи правдоподібні погрози смерті (поточне чи нещодавнє правопорушення)	Статичний		
Нещодавнє порушення термінового заборонного/обмежувального приписів (поточне чи нещодавнє правопорушення)	Статичний		

Додаток Г. Рекомендовані зміни до законодавства, що стосуються стандартів оцінки ризиків

Рекомендовані поправки до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»

- Стаття 25 повинна включати додаткові заходи, які мають бути включені до термінового заборонного припису:
 - конфіскація зброї кривдника;
 - використання електронного браслета;
 - заборона контактів із дітьми, зокрема в школі та дитячих садках;
 - надання постраждалій особі мобільних телефонів;
 - забезпечення персонального захисту поліцією;
 - повернення майна, яке несправедливо забрав у постраждалої кривдник;
 - тимчасова заборона продавати спільне майно.
- Стаття 25 повинна надавати повноваження конфісковувати зброю в справах із високим рівнем ризику.
- Статтю 25(4) потрібно змінити, щоб роз'яснити, що оцінку ризиків належить проводити на запит жертви після видачі термінового заборонного припису.
- Стаття 26(1) повинна передбачати застосування обмежувального заходу *на основі ex officio*, зокрема на запит прокурора чи *за власною ініціативою* судді.
- Стаття 26(2) має передбачати конфіскацію зброї в контексті обмежувального заходу.
- Змінити статтю 3(1) розділу IX України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», щоб дозволити суддям загальної юрисдикції видавати термінові заборонні та/чи обмежувальні приписи на основі оцінки ризиків.
- У Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» потрібно додати положення, що передбачатиме належне сповіщення постраждалої після звільнення кривдника з досудового ув'язнення чи ув'язнення за вироком, про яке прийме рішення прокуратура, відділ пробації чи кримінально-виконавча служба.

Рекомендовані поправки до Кримінального кодексу України

- Змінити статтю 28 Кримінального, щоб унеможливити її застосування в справах, пов'язаних із домашнім насильством і насильством за ознакою статі.
- До Кримінального кодексу слід внести зміни, щоб криміналізувати порушення термінових заборонних приписів.

Рекомендовані поправки до Кодексу про адміністративні порушення

- Змінити статтю 173-2 Кодексу про адміністративні правопорушення, дозволивши суддям загальної юрисдикції видавати термінові заборонні та/чи обмежувальні приписи на основі оцінки ризиків.

Рекомендовані поправки до Наказу № 369/180

- Змінити Наказ № 369/180, передбачивши передавання форми оцінки ризиків через Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, щоб гарантувати доступ соціальних працівників, працівників притулків, прокурорів і суб'єктів правосуддя, що працюють із кожною окремою справою.
- Змінити Наказ № 369/180, указавши тимчасовий захід передавання інформації до створення Реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі.
- Змінити Наказ № 369/180, передбачивши спеціальні операційні заходи, яких має вжити поліція після видачі термінового заборонного чи обмежувального припису, залежно від рівня ризику.
- Змінити Наказ № 369/180, запровадивши часові рамки для повторної оцінки ризиків, залежно від рівня ризику.

Додаток Г. Рекомендації для судової системи

- Розробити стандартизовану форму оцінки ризиків чи рекомендації, які потрібно використовувати для визначення необхідності видачі обмежувальних заходів і заходів гарантування безпеки та захисту в суді. Зокрема рекомендації/протокол повинні:
 - містити список чинників ризику, які потрібно розглядати для видачі обмежувального припису;
 - вимагати від судді зазначити чинники, що посприяли його рішення;
 - містити список часових проміжків, у які судді мають повторювати оцінку ризиків.
- Гарантувати вчасне *формальне* передавання копій оцінки ризиків поліцією та прокуратурою у справах, пов'язаних із домашнім насильством і насильством за ознакою статі, не перекладаючи цього завдання на постраждалу особу.
- Забезпечити навчання для суддів із метою застосування критеріїв оцінки ризиків, ґендерно-чутливих орієнтованих на постраждалу підходів під час розгляду справ, пов'язаних із насильством за ознакою статі, або домашнім насильством відповідно до статті 15(1) Стамбульської конвенції.
- Забезпечити видачу з боку суддів обґрунтованих рішень, зокрема з урахуванням різних чинників під час оцінки ризиків, заходів захисту в суді та поза ним і видачу обмежувальних заходів.

Додаток Д. Контрольний перелік питань: прибуття поліції на місце події

Прибуття на місце події:

- представитися та пред'явити посвідчення;
- оцінити ситуацію, оглянути місце й поставити роз'яснювальні запитання;
- перевірити, чи потрібно надати першу допомогу й за потреби надати її;
- служби першого реагування мають пояснити, чому вони прибули, і за потреби ввійти в дім та перевірити, чи все в порядку;
- відокремити сторони;
- ужити заходів щодо своєї безпеки, безпеки постраждалої особи й інших присутніх людей;
- виявити та знешкодити будь-яку зброю;
- розвести присутніх людей по різних кімнатах, поставити запитання поза полем зору й слуху один одного.

Постраждала особа:

- повідомити постраждалій про її права та обов'язки, зокрема про право на безоплатну правову допомогу;
- не забути поставити відкриті запитання під час отримання свідчень постраждалої особи; «Розкажіть, що сталося» (фізичне/психічне здоров'я, попередні інциденти); звернути увагу: це опитування може виявитися єдиним шансом отримати інформацію. Також потрібно пам'ятати про нещодавні спогади (вони стають «заплямовані» під впливом розмов із родиною, друзями тощо);
- описати психологічний стан, наявність алкогольного чи наркотичного стану, травми. Зробити фото та/чи описати можливі травми;
- визначити потребу в конфіскації одягу й інших предметів (скажімо, одягу, телефонів) як доказів;
- звернути увагу, чи постраждала перевдягнулася?
- перевірити, чи існують юридичні варіанти для запобігання небезпеці (заборона вхід/захисний припис, арешт/взяття під варту, звільнення);
- якщо постраждала каже, що хоче залишити помешкання, допомогти їй зв'язатися з родиною чи друзями, надати інформацію про захисні приписи та послуги підтримки, наприклад, притулки (зокрема можливість її супроводу) тощо;
- супроводжувати постраждалу;
- запитати постраждалу, чи є діти;
- Якщо можливо, використовувати пристрій запису.

Діти:

- звернути увагу, чи присутні діти?
- відвести дітей у безпечне місце;
- вирішити, хто розмовлятиме з дітьми; представитися, сказати їм, чому присутня поліція, поговорити з ними в манері, що відповідає їхньому віку;
- діти дуже рідко сплять у таких ситуаціях; у 50% випадків вони не сплять, навіть якщо так здається;
- зауважте: якщо мати страждає від насильства, існує 50% ризик того, що діти в сім'ї є прямими постраждалими від насильства;
- наскільки це можливо, не використовувати дітей як перекладачів;
- якщо можливо, не застосовувати сили в присутності дітей;
- ставити відкриті запитання («Розкажи, що сталося...»);
- описати психологічний стан/поведінку дітей;
- описати або сфотографувати можливі травми.

Кривдник:

- повідомити кривдникові про його права й обов'язки;
- надати кривдникові можливість описати ситуацію зі своєї точки зору, записати її, ставити відкриті запитання;
- визначити потребу в конфіскації одягу або інших предметів (чи можна використати їх як докази?);
- описати чи сфотографувати можливі травми;
- визначити, чи потрібно арештовувати кривдника;
- описати психологічний стан кривдника, можливе алкогольне чи наркотичне сп'яніння й травми.

Огляд місця інциденту/отримання та збирання доказів:

- звернути увагу, чи «те, що вам кажуть, відповідає тому, що ви бачите»
- відгородити місце злочину, обмеживши доступ до нього й надавши підтримку присутнім
- чи наявні ознаки бійки в будинку/квартирі? Задokumentувати й описати всі ймовірно завдані травми, стан будинку/квартири (навіть якщо будинок/квартира чисті, негативна інформація також важлива), звернути увагу на незвичну поведінку сторін або тривожність дітей, записати спонтанні твердження
- Безлад, бруд, зламані/пошкоджені предмети, вирване волосся
- Місце інциденту прибирали? Постраждала чи діти перевдяглися?
- Якщо потрібно, перевірте вміст смітника
- Будь-які ознаки того, що діти недоглянуті – описати й задokumentувати з фото
- Конфіскувати докази:
 - мобільний телефон;
 - щоденники, записки, листи – від підозрюваного чи постраждалої особи, – що містять детальний опис минулих актів насильства;
 - зламані побутові предмети, що вказують на інциденти насильства;
 - попередні заяви в поліцію;
 - інші скарги чи заяви від служб, що брали участь у минулих інцидентах насильства;
 - медичні карти (використовують лише з дозволу постраждалої);
 - історія судимостей, Інтернет або інші форми електронних доказів.

Оцінка (поліція має провести оцінку на місці інциденту):

- Чи потрібно повідомити в службу захисту дітей?
- Чи потрібно залучати судмедекспертів?
- Ризик/заходи захисту?

Свідки:

- Встановити, чи є свідки (за першої можливості записати їхні свідчення).
- Що вони побачили/почули?
- Повідомити їх про їхні права й обов'язки.

Додаток Е. Контрольний перелік питань для прокурорів

- Отримати від поліції останню оцінку ризиків
- Провести оцінку ризиків, спілкуючись із постраждалою особою
- Зважити занепокоєння щодо ризику та безпеки під час визначення того, коли висувати звинувачення
- Судове переслідування потрібно проводити на основі *ex officio*
- Повідомити постраждалу, якщо звинувачення не буде висунуто
- Попросити суддю застосувати обмежувальний захід, коли йдеться про випадки з високим і середнім ризиком
- Попросити суддю застосувати заходи захисту в суді

Додаток Є. Критерії оцінювання ризиків для суддів під час розгляду справ, що стосуються домашнього насильства

1. Чи кривдник має доступ до вогнепальної зброї або чи вона наявна вдома?
2. Чи кривдник коли-небудь використовував зброю проти постраждалої або погрожував їй зброєю?
3. Чи кривдник коли-небудь погрожував чи намагався вбити постраждалу особу?
4. Чи за останній рік фізичне насильство почастішало й стало більше серйозним?
5. Чи кривдник примушував постраждалу до сексу з ним чи небажаної сексуальної активності?
6. Чи кривдник намагається контролювати більшість дій постраждалої особи?
7. Чи кривдник виявляє постійні чи насильницькі ревнощі?
8. Чи кривдник коли-небудь намагався вчинити самогубство або проявляв суїцидальні настрої?
9. Чи постраждала вважає, що кривдник ще раз нападтиме або спробує її вбити?
10. Чи до кривдника було застосовано обмежувальний чи терміновий заборонний припис?
11. Чи кривдник порушував терміновий заборонний чи обмежувальний припис? Більше ніж один раз?
12. Чи кривдника має залежність від наркотиків, алкоголю чи інших психоактивних речовин?
13. Чи кривдника було засуджено за інше кримінальне правопорушення?
14. Чи кривдник має проблеми з працевлаштуванням і/або інші фінансові проблеми?
15. Чи постраждала намагалася розійтися чи розлучитися з кривдником?

Додаток Ж. Зразок форми оцінювання ризиків для суддів

Рекомендації для розпізнавання небезпеки в справі про домашнє насильство (Bench Guide for Recognizing Dangerousness in Domestic Violence Case)

Автори: Жаклін К. Кемпбелл (Jacquelyn C. Campbell), докторка наук, дипломована медсестра, членкиня Американської академії середньої медичної освіти, та Шерон Четмен (Sharon Chatman), Верховний Суд Каліфорнії, округ Санта-Клара

Цей інструмент є науково обґрунтованими рекомендаціями для суддів на всіх етапах судового провадження, яке стосується звинувачень у домашньому насильстві й захисних приписів у цивільних та кримінальних справах про домашнє насильство.

Дослідження показали, що існує кілька чинників, що пов'язані з підвищенням ризику вбивства жінок у стосунках з інтимних партнером, де є домашнє насильство. Ці рекомендації не призначені для прогнозування того, що станеться в кожному конкретному випадку; це інформаційний інструмент для застосування під час розгляду справи й ознайомлення з тим, наскільки докази показують кількість наявних чинників летальності (небезпека вбивства).

Ці рекомендації не замінює досвіду, знань, навичок та інтуїції судді.

- Терміновий захисний припис Кримінальний захисний припис Цивільний захисний припис
 Перевірка попередніх судимостей Перевірка наявності зареєстрованої зброї

Чинники в цій таблиці наведено в спадному порядку.

Заявлений кривдник має рушницю?	Так	Ні	Чи кривдник вживає будь-які з цих заборонених наркотиків: стимулянти або амфетаміни, метамфетамін, «спід», «ангельський пил», кокаїн, «крек», рекреаційні наркотики чи змішані наркотики?	Так	Ні
Чи фізичне насильство за останній рік почастишало?	Так	Ні	Чи кривдник є алкоголіком або є проблемним у стані алкогольного сп'яніння?	Так	Ні
Чи упродовж минулого року постраждала покидала кривдника після спільного проживання?	Так	Ні	Чи кривдник намагається контролювати більшу частину щоденної активності постраждалої (наприклад, каже постраждалій, коли бачитися з друзями чи родиною або скільки грошей витратити)?	Так	Ні
Чи кривдник є безробітним?	Так	Ні	Чи кривдник жорстоко та постійно ревнує постраждалу («Якщо ти не дістанешся мені, то не дістанешся нікому»)?	Так	Ні
Чи кривдник коли-небудь застосовував чи погрожував постраждалій смертельною зброєю?	Так	Ні	Чи кривдник бив заявлену постраждалу в період вагітності?	Так	Ні
Чи кривдник коли-небудь погрожував убити постраждалу?	Так	Ні	Чи кривдники коли-небудь погрожував чи намагався вчинити самогубство?	Так	Ні
Чи кривдник уникав арешту за домашнє насильство?	Так	Ні	Чи кривдник коли-небудь погрожував завдати шкоди дітям жертви?	Так	Ні
Чи постраждала має дитину, яка не є рідною кривдникові?	Так	Ні	Чи постраждала вважає, що кривдник здатний убити її?	Так	Ні
Чи кривдник примушував постраждалу займатися з ним сексом, коли вона цього не хотіла?	Так	Ні	Чи кривдник шпигує за постраждалою, чи переслідує її, залишає записки або повідомлення з погрозами, нищить особисте майно або здійснює небажані телефонні виклики?	Так	Ні
Чи кривдник коли-небудь намагався задушити постраждалу?	Так	Ні	Чи постраждала коли-небудь погрожувала чи намагалася вчинити самогубство?	Так	Ні

Примітки

Додаток 3. Зразок форми оцінювання ризиків для соціальних працівників у справах про насильство з боку інтимного партнера

Ваш партнер погрожував вам фізично?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер бив, штовхав, грубо хапав, кидав чи душив вас?	☐ Так	☐ Ні
Чи зазнавали ви фізичного насильства від свого партнера?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер звинувачує вас у травмуванні, яке ви отримали від нього?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер примушував до сексуальної активності, від якої ви почувалися незручно чи принижено?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер примушував вас до сексу?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер коли-небудь гвалтував вас чи намагався це зробити?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер кричить або обзиває вас?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер соромить вас у присутності інших?	☐ Так	☐ Ні
Ви регулярно відчуваєте приниження з боку свого партнера?	☐ Так	☐ Ні
Чи є ще якісь інші причини, через які, на вашу думку, ці стосунки є конфліктними або нестабільними?	☐ Так	☐ Ні
Ви або ваш партнер у дитинстві чи підлітковому віці були постраждалими від насильства або іншим чином зазнавали насильства?	☐ Так	☐ Ні
Чи схоже на те, що у вашого партнера низька самооцінка?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер твердо переконаний у розмежуванні чоловічих і жіночих ролей?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер нищить ваше майно чи фізичне середовище?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер стає агресивним під дією алкоголю чи наркотиків?	☐ Так	☐ Ні

Ваш партнер використовує сп'яніння або вживання наркотиків, щоб виправдати свою агресивну поведінку щодо вас?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер звинувачує вас, коли поводить себе неналежно?	☐ Так	☐ Ні
Чи помічаєте ви, що заперечуєте характер агресивних інцидентів після того, як вони трапляються?	☐ Так	☐ Ні
Чи маєте ви звичку або шукаєте спосіб звинуватити себе через поведінку партнера?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер намагається обмежити ваші стосунки з родиною та друзями?	☐ Так	☐ Ні
Ви ізольовані від родини та друзів?	☐ Так	☐ Ні
Ви маєте інвалідність?	☐ Так	☐ Ні
Вам здається, що ваш партнер занадто все контролює: ваш час, увагу, вчинки, слова, діяльність чи місце перебування?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер іноді здається надмірно одержимим вами чи дуже ревнивим?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер часто здається вороже налаштованим, злим чи розлюченим?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер раніше був причетним до інцидентів насильства?	☐ Так	☐ Ні
Чи виглядає на те, що агресивна поведінка вашого партнера має циклічний характер?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер коли-небудь погрожував завдати собі шкоди, щоб покарати вас?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер завдає шкоди чи коли-небудь погрожував завдати шкоди дітям, домашнім тваринам або іншим?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер змушує вас бути надмірно або цілком залежною від його грошей?	☐ Так	☐ Ні
Чи хвилюєтеся ви про те, що робитиме ваш партнер, якщо ви розірвете стосунки?	☐ Так	☐ Ні
Вам коли-небудь здавалося, що партнер вас переслідує?	☐ Так	☐ Ні
Ви раніше були в насильницьких стосунках?	☐ Так	☐ Ні
Чи плануєте ви завершити ці стосунки?	☐ Так	☐ Ні
Ваш партнер знає про ваші плани розірвати ці стосунки?	☐ Так	☐ Ні
Чи відчуваєте ви ознаки фізичного або психологічного впливу, такі як тривожність, депресія, втома, біль у животі чи внизу живота або інші проблеми, які, на вашу думку, можуть бути результатом стресу, пов'язаного з поведінкою вашого партнера щодо вас?	☐ Так	☐ Ні

Додаток И. Цикл насильства

Цикл насильства є дуже важливою характеристикою домашнього насильства. Насильницька поведінка часто відбувається в три чіткі й повторювані етапи, які відрізняються за тривалістю та інтенсивністю, залежно від учасників інциденту.

Фаза 1 - *стадія наростання напруги*, під час якої кривдник вступає в інциденти з незначним побиттям і словесними образами, тоді як постраждала від страху та напруги намагається бути якомога більш спокійною та пасивною, щоб запобігти серйознішому насильству.

Фаза 2 – *інцидент із серйозним побиттям*. У якийсь момент під час фази 1 напруга між постраждалою та кривдником стає нестерпною, після чого трапляється серйозніше насильство.

Фаза 3 - *надзвичайне каяття і любляча поведінка* з боку кривдника. У цей період кривдник часто благає про прощення й запевняє у відданості з обіцянками більше не вдаватися до насильства.

У деяких пар цей період порівнюваного спокою може тривати навіть кілька місяців, однак у стосунках із побиттями любові і каяття кривдника зрештою стихають і знову починається фаза 1 циклу. Циклічна природа насильницької поведінки допомагає пояснити, чому жінки просто не йдуть від своїх кривдників. Любляча поведінка, яку демонструє кривдник під час фази 3, додає надій, які мають ці жінки про те, що все зміниться, і змушує їх залишатися в стосунках. Деякі жінки навіть можуть сприймати *цикл побиття* як звичайну річ, особливо якщо вони виростили в сім'ї, де практикували насильство. Інші можуть просто не хотіти приймати реальність своєї ситуації. Деякі жінки стають такими безпорадними й приниженими через той факт, що не можуть передбачити чи контролювати насильство, що впадають у стан психологічного паралічу та стають зовсім нездатними вживати заходів для покращення чи змінення своєї ситуації. Серед постраждалих існує тенденція до відчуття, що будь-які спроби опору кривдникові безнадійні.

Крім психологічного впливу, зовнішні соціальні й економічні чинники часто ускладнюють для деяких жінок можливість вийти з насильницьких стосунків. Жінці без незалежних фінансових ресурсів, яка хоче покинути свого чоловіка, часто складно зробити це через відсутність матеріальних або соціальних ресурсів. Жінки, які працюють, зазвичай заробляють менше грошей і обіймають менш престижні посади, ніж чоловіки, а також більше відповідають за догляд за дітьми. Тому в насильницьких конфліктах, де першою реакцією могла б бути втеча, жінки невдовзі розуміють, що не мають, куди йти. Додатково, клеймо, що ставлять на жінку, яка йде із сім'ї з дітьми

чи без них, без сумніву, ще більше стримує від переїзду. Крім того, бажаючи розірвати стосунки, постраждалі зазвичай не хочуть поділитися ситуацією з друзями, родиною чи поліцією через сором або приниження, страх відплати з боку чоловіка чи відчуття того, що їм не повірять.

Важливо розуміти цикл насильства, оскільки однією з найбільших проблем правоохоронних органів під час реагування на випадки домашнього насильства є рішення постраждалої **відкликати свою заяву**. Цикл насильства може призвести до того, що постраждала телефонує в поліцію під час гострої фази насильства, а потім забирає заяву на етапі спокою, а також у світлі багатьох психологічних і соціальних бар'єрів, що перешкоджають жінці піти. Той факт, що жертви відкликають свої скарги, змусив Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у справі «*Опуз проти Туреччини*» (*Opuz v. Turkey*) вимагати від прокурорів діяти *на основі ex officio*¹⁴³.

Існують численні **перешкоди**, що не дають постраждалим вийти з насильницьких стосунків із психологічних і соціально-економічних причин. До психологічних перешкод належить той факт, що для жертв, які виростили в сім'ї, де було насильство, насильство є нормою; деякі жертви відмовляються визнавати ситуацію; принизливе та зневажливе ставлення упродовж тривалого часу може призвести до психологічного паралічу й депресії. Соціально-економічні перешкоди, які не дають постраждалим утекти з насильницьких стосунків, охоплюють такі обставини:

- обмежені фінансові ресурси;
- обмежена соціальна підтримка;
- соціальне таврування;
- тривога за дітей;
- відсутність місця, куди можна піти;
- страх відплати;
- сором для сім'ї;
- відсутність довіри до правоохоронних органів.

Що стосується останнього, дуже важливо зрозуміти, як система кримінального правосуддя може стати перешкодою для жінок, які намагаються втекти чи шукають захисту від подальшого насильства й засобів захисту від злочинів, від яких вони постраждали. Відсутність гендерної чутливості, відсутність розуміння характеру домашнього насильства й дискримінаційне ставлення до жертв із боку правоохоронних суб'єктів може призвести й часто призводить до вторинної віктимізації жертв. Така повторна віктимізація може бути ненавмисною. **Вторинна віктимізація** – повторна віктимізація жертв злочинів під час їхньої взаємодії з поліцією, представниками сфери кримінального правосуддя, медиками, психологами й захисниками жертв. У процесі кримінального правосуддя існують певні моменти (від реагування до розгляду), які можуть спричинити повторне травмування постраждалої. Зокрема:

- інтерв'ю та потреба проходити кілька співбесід;
- судмедекспертиза;
- свідчення та повторні свідчення;
- відсутність захисту в суді, зустріч зі звинуваченим;
- відкладення та продовження;
- рішення на основі стереотипів суддів.

¹⁴³ «*Опуз проти Туреччини*» (*Opuz v. Turkey*), заява № 33401/02, 2009 р.

Додаток І. Кращі практики для працівників служби пробації, які працюють із кривдниками

Розробити індивідуальні стратегії нагляду й плани справ. Кривдників у справах про домашнє насильство не варто розглядати як однорідну групу. Плани управління справами й стратегії нагляду повинні засновуватися на інформації, зібраній із результатів оцінки ризиків.

Знати свою групу кривдників. Дослідження чітко показали, що кривдники, які вчиняють домашнє насильство, походять з усіх прошарків населення. Працівники служби пробації, що мають досвід роботи з кривдниками, які вчиняють домашнє насильство, знають, що ця група людей особливо схильна до маніпуляцій, незважаючи на їхнє походження й минуле.

Зосередити увагу на криміногенних потребах у період нагляду. Незважаючи на те, що важливо проводити час нагляду, обговорюючи питання примусового виконання, такі як дотримання умов дострокового звільнення, потрібно виділити достатню кількість часу на обговорення прогресу правопорушника в отриманні послуг, а також результатів лікування.

Спілкуватися із постраждалими. Постраждалі часто не поспішають повідомляти в поліцію про інциденти насильства. Однак постраждала особа може поговорити з працівником служби пробації, який намагатиметься підтримувати постійний контакт. Періодичні розмови з постраждалими важливі для того, щоб гарантувати, що правопорушник утримується від подальшого насильства, і оцінити, як він реагує на лікування та нагляд.

Швидка та чітка реакція на порушення режиму пробації. Дуже важливо реагувати на нові інциденти насильства з боку кривдника, навіть якщо вони не ведуть до арешту чи кримінальних звинувачень. Згідно із законодавством України в поліцію потрібно повідомляти лише за згоди постраждалої.

Спілкуватися з організаторами програм для кривдників. Програми для кривдників служать іншим інструментом моніторингу для працівників служби пробації. Регулярне спілкування з організаторами програм для кривдників може дозволити зазирнути у світ кривдника, а інформація з результатів оцінки ризиків, яку проводять працівники служби пробації, здатна допомогти усунути певні моменти занепокоєння.

Партнерство організаторами програм для кривдників для проведення оцінки ризиків домашнього насильства. Працівники служби пробації можуть співпрацювати з організаторами програм для кривдників, проводячи контрольну оцінку ризиків домашнього насильства. Така практика допоможе звільнити більше часу персоналу для безпосереднього нагляду, користуватися досвідом організаторів програм для кривдників та сприяти розвитку міцніших партнерських відносин між організаторами програм для кривдників, які вчиняють домашнє насильство, і персоналом служби пробації

Додаток І. Контрольний перелік для суддів під час ухвалення рішення про попереднє ув'язнення

Щоб визначити природу загрози з боку кривдника для постраждалої й інших осіб, встановлюють і документують чинники ризику, пов'язані з поточним та минулими правопорушеннями. Можливі показники ризику:

- результати оцінки ризику домашнього насильства;
- попередні судимості та поточні умови пробації;
- доступ до вогнепальної зброї та її фактичне застосування чи погрози щодо застосування;
- поточний або минулі захисні приписи чи приписи щодо заборони домагань;
- надмірне споживання алкоголю чи наркотиків і їхній вплив на дії кривдника;
- тривоги щодо психічного здоров'я, вплив на дії кривдника;
- історія фізичного насильства, ознаки депресії, ПТСР/ЧМТ¹⁴⁴.

Умови рекомендованого звільнення під заставу чи досудового звільнення:

- насильство або примус у цьому інциденті;
- історія насильства та примусу з боку кривдника в цих чи інших стосунках;
- історія арештів і засудження, дотримання умов пробації, порушення захисних приписів;
- небезпека, яку підозрюваний становить для постраждалої чи інших на основі цього інциденту;
- реакція на ризиковані запитання в рапорті поліції чи оцінка ризиків, проведена поліцією/прокуратурою;
- потреби й побажання постраждалої щодо безпеки.

Можливі рекомендації щодо чинників ризику:

- обмеження контактів із постраждалими або дітьми чи їхня цілковита відсутність;
- заходи моніторингу/нагляду в ситуаціях із високим ризиком;
- утримання від вживання наркотиків чи алкоголю;
- перевірка/аналіз на наркотики чи алкоголь;
- оцінки психологічного стану/ПТСР/ЧМТ.

Як умову для звільнення видають приписи про заборону контактів, якщо тільки сама постраждала не попросить про такий контакт. У такому випадку:

- запит оцінюють у контексті й сукупності наявних обставин з урахуванням заперечень постраждалої, залякувань із боку правопорушника, страху постраждалої, економічного впливу й небезпеки кривдника;
- варіанти, що дають змогу контактувати за обмежених умов, розглядають у випадках, коли чинники ризику вказують на мінімальний ризик, постраждала просить про контакт і відсутні докази примусу.

Постраждалим пояснені й доступні процедури, які дають змогу попросити зміну умов звільнення.

¹⁴⁴ Посттравматичний стресовий розлад/черепно-мозкова травма.

Додаток К. Контрольний перелік для оцінювання ризиків прокурорами

Попередня віктимізація

- Тип, серйозність і частота нападів.
- Дата останнього нападу.
- Серйозність інциденту: задушення, опіки, незворотна фізична шкода, травма голови, використання зброї, сексуальна агресія та примус, примус до наркотиків, отруєння, ув'язнення.
- Серйозні травми під час попередніх нападів.
- Історія та характер минулого насильства стосовно постраждалої.
- Постійне залякування, примус і насильство.
- Хто вчиняє такі дії й щодо кого?
- Серйозність насильства.
- Кого травмовано та як?
- Хто боїться та чого саме (охопиті і нефізичні страхи, такі як втрату дітей, дому, роботи тощо)?
- Постраждала зазнавала нападів у період вагітності чи невдовзі після пологів?
- Наявність чинних або минулих захисних приписів.
- Попередні звинувачення в домашньому насильстві, які було відхилено, попередні контакти з поліцією та прокуратурою у зв'язку з домашнім насильством.

Проблеми кривдника з наркотиками чи алкоголем

- Вживання алкоголю чи наркотиків.

Нав'язлива/власницька поведінка кривдника чи надмірні ревності

- Ревнива чи контролююча поведінка.
- Залякування постраждалої особи, яка звертається за допомогою.
- Характер контролюючої поведінки: погрози майбутнього травмування чи смерті (що більш конкретна погроза, то вищий ризик), погрози застосування зброї, погрози викрадення дітей чи відмови в правах на відвідування, погрози, зроблені відкрито чи в присутності інших.
- Які види погроз і примусу використовували для того, щоб відмовити постраждалу особу від участі в судовому провадженні?
- Хто найбільш вразливий до поточних погроз і примусу?

Історія психічного здоров'я кривдника (задуми, плани, погрози й попередні спроби самогубства)

- Погрози вбивства чи самогубства.
- Ознаки депресії.
- Ознаки параноїдального мислення.
- Історія проблем із психічним здоров'ям чи емоційних проблем.

Погрози кривдника вбити постраждалу особу чи її дітей

- Погрози завдати шкоди постраждалій чи дітям.
- Кривдник завдавав шкоди дітям? Як саме?
- Кривдник погрожував завдати шкоди дітям? У який спосіб?
- Чи боїться постраждала, що кривдник забере дітей на знак помсти за співпрацю з прокурорами?
- Діти були свідками правопорушення чи іншого насильства або погроз?

Застосування з боку кривдника насильства поза домом

- Кримінальне минуле та наявність інших звинувачень на розгляді суду.
- Історія та характер минулого насильства щодо інших (історія насильства в попередніх стосунках).

Докази посилення насильства чи залякування

- Переслідування.
- Застосування зброї.
- Сексуальне насильство.
- Насильство над тваринами.
- Завдання шкоди майну чи погрози зробити це в майбутньому.
- Взяття заручників.
- Більша вразливість жертви через вік, інвалідність або вагітність.

Наявність у кривдника вогнепальної зброї, доступ до неї, вміння використовувати та рівень захоплення зброєю

- Доступ до вогнепальної зброї/доступність зброї.

Схильність кривдника поважати регламент суду

- Історія порушення рішень суду.
- Історія недотримання правил досудового звільнення чи пробації.
- Участь у програмі для кривдників у минулому.

Статус стосунків

- Постраждала та кривдник розсталися чи в процесі розставання, живуть окремо?
- Постраждала намагається втекти?
- Який статус сімейних чи інших судових справ?
- Неминучий розрив стосунків, розставання чи розлучення з ініціативи постраждалої; неминуча зміна опіки над дітьми та/чи неминуча зміна місця проживання постраждалої.

Додаток Л. Методологія оцінки ризиків

Рекомендації щодо оцінки ризиків насильства в подружжі (SARA)

Рекомендації щодо оцінки ризиків насильства в подружжі (SARA) було розроблено в Канаді, в Інституті з питань насильства в сім'ї Британської Колумбії; їх використовують у різних країнах у всьому світі. Інструмент SARA розроблено для передбачення насильства з боку інтимного партнера й летальності. Форма SARA складається з 20 пунктів, що стосуються історії судимостей, психосоціальної адаптації, історії подружнього насильства й інформації про заявлене правопорушення. Інформацію про цей інструмент збирають із низки джерел, зокрема від звинуваченого, постраждалої, за допомогою стандартних заходів оцінки психологічного й емоційного насильства, а також інших звітів, рапортів поліції. Особа, яка здійснює оцінку, вивчає ці пункти та визначає, чи звинувачений становить низький, середній або високий ризик завдання безпосередньої шкоди своєму інтимному партнеру чи іншій особі.

Для поліції Швеції було розроблено коротшу версію SARA на 10 пунктів, що називається B-SAFER, яку також використовують в інших країнах, зокрема в Греції, Чехії та Італії. Версія SARA-S, яку використовують в Італії, складається з 10 чинників ризику, пов'язаних із кривдником, а також додаткових 5 чинників «вразливості», що стосуються постраждалої особи¹⁴⁵.

Форму SARA також використовують для інших цілей, зокрема для складання планів щодо програм для кривдників, визначення стратегій втручання й рівнів нагляду. Оскільки SARA передбачає клінічні заходи, рекомендовано, щоб оцінку проводили психологи; однак інші фахівці також можуть використовувати ці інструменти, якщо мають доступ до звітів про психологічний чи психіатричний стан звинуваченого. Форма SARA має кілька сильних аспектів. По-перше, вона показала високу достовірність, яку було перевірено більше, ніж для будь-якого іншого інструмента. Ці дослідження щодо достовірності проводили особи, що не мають стосунку до авторів форми; їх проводили з різними типами дорослих чоловіків-кривдників (наприклад, правопорушниками у в'язниці, а також тими, що перебувають під наглядом спільноти). Крім того, простота її застосування робить цю форму доступною низці різних фахівців, а оскільки форму SARA розробили на основі різноманітних емпіричних досліджень, її можна використовувати з різними типами правопорушників. Насамкінець, вона містить низку статичних і динамічних чинників, що пов'язані як із загальним насильством, так і з насильством із боку інтимного партнера, завдяки чому вона гнучка, чутлива до змін правопорушника та корисна для планування лікування.

Зокрема SARA передбачає збирання інформації з численних джерел, що викликає практичні проблеми в цій сфері.

¹⁴⁵ РЄ, Підвищення ефективності правоохоронних органів та працівників суду в боротьбі з насильством стосовно жінок і домашнім насильством, 2016 р., с. 43.

SARA-S

Уривок із документу: РЄ, Підвищення професійних спроможностей болгарської поліції в роботі з випадками домашнього насильства та насильства стосовно жінок, 2016 р., с. 42.

Версія SARA-S, яку використовують в Італії, складається з 10 чинників ризику, пов'язаних із кривдником, а також 5 чинників «вразливості», що стосуються постраждалої.

Чинники ризику:

- фізичне або сексуальне насильство в минулому;
- погрози;
- ескалація насильства;
- порушення приписів;
- ставлення на підтримку насильства стосовно жінок;
- попередні судимості;
- розрив стосунків;
- фінансові, пов'язані з роботою проблеми;
- зловживання наркотиками й алкоголем;
- проблеми з психічним здоров'ям.

Чинники вразливості:

- подвійне ставлення до кривдника;
- неймовірний страх перед кривдником;
- відсутність послуг, підтримки;
- спільні діти, робота в одному місці, знижена мобільність, соціальна ізоляція;
- психічна чи фізична інвалідність.

Ресурси для скринінгу на наявність домашнього насильства (DVSI)

Ресурси для скринінгу на наявність домашнього насильства (DVSI) було розроблено в США. Це інструмент оцінки ризиків, що складається з 12 пунктів і призначений для оцінки ймовірності насильства з боку інтимного партнера. Він містить статичні та динамічні чинники, як такі пункти, що стосуються домашнього насильства, попередніх судимостей, поточної роботи, стану стосунків, історії поведінки й відомостей про поточне правопорушення. DVSI пропонує засіб оцінки зі шкалою ризику, яку використовують для визначення рівня ризику правопорушника щодо інших правопорушників. Цей засіб використовують для низки можливостей у системі кримінального правосуддя, зокрема під час приймання, пробації та нагляду.

Оцінка небезпеки (ОН)

Оцінку небезпеки (ОН) розроблено в США й використовують у США та Канаді. ОН – структурований клінічний інструмент оцінки, який використовують для прогнозування повторення домашнього насильства, але не в справах про домашнє насильство з низьким і середнім ризиком. Його застосовують за низки обставин, зокрема для освіти й інформування постраждалої, планування безпеки та визначення умов надання послуг. ОН складається з двох частин. Перша – календар, у якому постраждала відзначає серйозність і частоту інцидентів домашнього насильства, яких вона зазнала за останні 12 місяців. Друга частина – контрольний перелік із 20 чинників ризику, пов'язаних із можливістю вбивства з боку інтимного партнера. Обидві частини заповнюють спільно із

постраждалою. ОН добре підходить захисникам постраждалої, соціальним працівникам чи медикам у різних умовах, наприклад, т у притулках для жінок і лікарнях.

ОН – чудовий інструмент, який потрібно використовувати разом із постраждалими, оскільки він дає змогу краще зрозуміти ризик, який такі стосунки можуть становити для них, а також визначити доступні варіанти керування ризиками. ОН також служить корисним інструментом у тих випадках, коли інформацію складно отримати або коли правопорушника не можна опитати. Проте точність ОН не така висока, як в інших інструментів, і така оцінка не надає фахівцеві засобу для оцінки ризику з боку звинуваченого.

ОН використовують у Німеччині, Італії, Австрії та Португалії¹⁴⁶.

Система оцінки ризиків домашнього насильства провінції Онтаріо (ODARA)

Одним із найпоширеніших актуарних інструментів, які використовують у справах про насильство з боку інтимного партнера, є Система оцінки ризиків домашнього насильства провінції Онтаріо (ODARA). ODARA було розроблено Центром психічного здоров'я міста Пенетанжішен, Онтаріо, і Провінційною поліцією Онтаріо. Її використовують у кількох провінціях Канади й принаймні в одному штаті США (Мен). Це актуарний інструмент із 13 пунктів, що стосується попередніх судимостей, кількості дітей, зловживання забороненими речовинами та перешкод, із якими зіштовхуються постраждалі під час доступу до підтримки. ODARA використовують для прогнозування майбутнього насильства щодо одного з подружжя, а також частоти й серйозності такого насильства. Ця оцінка зосереджується на питанні рецидивізму, а не на керуванні ризиками.

Цей інструмент застосовують працівники поліції, служби для постраждалих, соціальні працівники, що займаються справами про домашнє насильство, служби пробації та виправні служби в багатьох провінціях Канади. Форма ODARA добре підходить для працівників сфери кримінального правосуддя, оскільки вона здатна отримати доступ до потрібної інформації та порівняно коротша за інші інструменти. Ця форма прогнозує можливість рецидивізму домашнього насильства з порівняно таким самим рівнем точності, як і VRAG (описано нижче), однак більш ефективно та вчасно, а також зіставляється з Оцінкою небезпеки й SARA. Проте цю форму використовують лише для чоловіків-кривдників, вона може бути недоречною для передбачення летальності. Багато пунктів передбачають отримання інформації з баз даних кримінального правосуддя, що може бути тимчасовою перешкодою для поточного використання правоохоронними органами в Україні, а також іншими зацікавленими сторонами, як-от притулками й НУО.

Форму ODARA використовують у Німеччині та Словаччині¹⁴⁷.

Рекомендації щодо оцінювання ризику домашнього насильства (DVRAG)

Рекомендації щодо оцінювання ризику домашнього насильства (DVRAG) розробили в Канаді. Цей інструмент оцінки ризиків із 14 пунктів, який розробили для оцінки ризику повторення насильства з боку інтимного партнера серед правопорушників-чоловіків із попередніми судимостями за це. Він складається з тих самих пунктів, що й ODARA, але додатково в ньому вказано показник правопорушника за Списком психопатичних рис – Оновлений (PCL-R)¹⁴⁸. Показник правопорушника конвертують у відсотковий бал, який потім порівнюють із показниками інших аналогічних правопорушників. Рекомендовано використовувати DVRAG лише тоді, коли особа, що здійснює оцінку, має доступ до детальних клінічних або корекційних даних правопорушника. Також

¹⁴⁶ ЄІГР, Оцінка ризиків та керування ризиками з боку поліції, доступно на сторінці: <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/risk-assessment-risk-management/tools-approaches>.

¹⁴⁷ ЄІГР, Оцінка ризиків та керування ризиками з боку поліції, доступно на сторінці: <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/risk-assessment-risk-management/tools-approaches>.

¹⁴⁸ Список психопатичних рис – оновлений (PCL-R) – діагностичний інструмент, який використовують для оцінки психопатичних і антисоціальних тенденцій особи. Оскільки психопати часто є правопорушниками-рецидивістами, які знову та знову вчиняють сексуальні напади чи інші жорстокі злочини, PCL-R використовують у залі суду й установах як показник потенційного ризику, який становлять особи в психіатричних закладах чи в'язницях. Результати оцінки застосовують як чинник під час ухвалення рішення щодо тривалості й типу тюремного вироку, а також поведіння, яке повинні чи не повинні отримувати суб'єкти.

рекомендовано, щоб оцінювач мав доступ до психосоціальної історії правопорушника, мав підготовку з використання PCL-R або доступ до даних про бал правопорушника за шкалою PCL-R. Єдине обмеження для DVRAG полягає в тому, що точність прогнозування ще не було оцінено незалежно.

Інструмент оцінювання ризику домашнього насильства, переслідування, домагання та насильства в ім'я так званої «честі» (DASH)

Інструмент оцінки ризиків DASH було розроблено як спільний інструмент для поліції та неправоохоронних органів для виявлення й оцінки постраждалих осіб від домашнього насильства, переслідування, домагання та насильства в ім'я так званої «честі».

DASH використовують в Естонії, Ірландії, Чорногорії, Словаччині та Великій Британії.

Модель оцінки ризику домашнього насильства Бернардо (Bernardo's model)

Цю модель оцінки ризиків застосовують у Північній Ірландії, її було розроблено в Онтаріо, Канада. Ця методика орієнтована на вплив насильства чоловіків щодо жінок. Таку модель використовують для оцінки серйозності ризику, який становить домашнє насильство в родині, де є діти. Модель оцінки ризиків має 9 сфер оцінки. Ці дев'ять сфер оцінки такі: характер насильства, ризику для дітей, які становить кривдник, ризик летальності, схема насильства й примусу з боку кривдника, вплив насильства на жінок, вплив насильства на дітей, вплив насильства на батьківські ролі, захисні чинники, результат минулих спроб жінок отримати допомогу¹⁴⁹.

Разом у безпеці (Safe and Together)

Ця орієнтована на дитину модель розроблена в США; вона отримала свою назву від концепції про те, що дітям послуги надаватимуть найкраще тоді, коли працюватимуть разом задля того, щоб залишити їх разом із тим із батьків, хто не вчиняє правопорушення (доросла особа постраждала від домашнього насильства). Ця модель пропонує основу для налагодження партнерських стосунків із постраждалими домашнього насильства та вжиття заходів щодо кривдників, аби посилити безпеку й покращити благополуччя дітей¹⁵⁰.

Модель «Разом у безпеці» також зараз використовують у Шотландії, Австралії та Новій Зеландії.

¹⁴⁹ Додаткові відомості доступні на сторінці:
https://b.barnardos.org.uk/pp_no_7_assessing_the_risks_to_children_from_domestic_violence.pdf.

¹⁵⁰ Докладнішу інформацію надає Інститут «Разом у безпеці» (Safe and Together Institute), доступно на сторінці:
<https://safeandtogetherinstitute.com/about-us/about-the-model/>, останній перегляд 12 червня 2020.

Додаток М. Створення ефективних механізмів міжвідомчої координації

Наведені нижче рекомендовані заходи й практики взято з Модуля 5 Пакета основних послуг та ЄІГР.

1. Виявити всіх відповідних суб'єктів, яких потрібно залучити.
2. Чітко визначити ролі й обов'язки кожного органу й гарантувати, що їх добре розуміють усі відповідні зацікавлені сторони.
3. Створити координаційну структуру (з можливістю членів) для планування та скликання засідань і забезпечення реалізації та моніторингу погоджених процедур і цілей.
4. Розвинути спільне розуміння цілей оцінки й завдань оцінки ризиків серед усіх суб'єктів та використовувати спільні/узгоджені інструменти, що спрощують застосування однакових формулювань і дають змогу однаково розуміти ризик.
5. Вчасно ділитись інформацією з органами, розглядаючи всі необхідні елементи, щоб гарантувати безпеку й конфіденційність відповідно до узгоджених на місцевому рівні протоколів та національних стандартів.
6. Запровадити протоколи й угоди про партнерство (або меморандуми про наміри) серед різних суб'єктів, щоб гарантувати, що жертви за потреби мають доступ до спеціалізованих послуг підтримки відповідно до своїх потреб і через узгоджену систему скерування.
7. Створити системи моніторингу й оцінки, щоб посилити підзвітність усіх залучених органів та дати змогу практикам брати участь в ухваленні рішень щодо покращень.

Додаток Н. Контрольні переліки для соціальних працівників

Системи й процедури персоналу

1. Переконайтеся, що персонал ніколи не робить потенційно небезпечних домашніх візитів по одному. Співпрацюйте або, за потреби, використовуйте супровід поліції.
2. Забезпечте чітку базу для оцінки потенційних ризиків для персоналу в окремих справах.
3. Регулярно записуйте час і деталі запланованих домашніх візитів.
4. Підготуйте чіткі протоколи для співбесід з кривдниками.
5. Систематично записуйте інциденти та погрози насильства стосовно персоналу з боку клієнтів.

Рекомендації для окремих працівників:

1. Повідомляйте про всі інциденти. Якщо цього не зробити, інші особи можуть опинитися в зоні ризику.
2. Завжди будьте пильними, знайте своє оточення й інших людей.
3. Розвивайте навички, поведінку та способи роботи, щоб розпізнати гнів і вміти поводитися в такій ситуації.
4. Довіряйте своїй інтуїції та вживайте заходів щодо всіх попереджень. Не ігноруйте їх.
5. Дотримуйтеся балансу між розумною обережністю, обізнаністю та впевненістю.
6. Тримайте себе у добрій фізичній формі. Добра постава, витримка та сила сприяють захисту.
7. Намагайтеся не відповідати агресією на агресію.

Додаток О. Контрольні переліки щодо безпеки для жертв постраждалих осіб, які присутні на судовому слуханні

1. У мене є жінка-представниця, яка надає юридичну підтримку. Ця особа: _____
2. У мене є особа, яка надає підтримку (родич, друг) і яка прийде в суд зі мною. Ця особа:

3. Я вже була в залі суду та знаю, куди йти в день засідання.
4. Я знаю, як знайти:
 - _ службу охорони суду/допомогу поліції
 - _ туалет
 - _ судову залу, у якій я маю бути
5. Я спілкувалася з охороною суду та надала їм потрібну інформацію, зокрема:
 - _ ім'я кривдника
 - _ обмежувальний припис проти кривдника
 - _ копію умов звільнення під заставу
 - _ фотографію кривдника
6. Працівник служби безпеки сказав мені, що для моєї безпеки можна зробити таке:

7. Я знаю, що робити, якщо/коли побачу свого колишнього партнера:
 - _ звернуся за допомогою до охорони суду
 - _ відійду подалі від місця, де він сидить
 - _ попрошу його відійти від місця, де я сиджу
 - _ піду у вбиральню
 - _ попрошу особу, що надає підтримку, втрутитися
 - _ інше: _____
8. Я домовилася про те, щоб якомога безпечніше залишити суд. Я планую:
 - _ узяти таксі
 - _ використовувати громадський транспорт із другом
 - _ приїхати власним автомобілем разом із другом
 - _ припаркуватися в безпечному місці
 - _ попросити друга/поліцію провести мене від місця паркування чи зупинки транспорту до приміщення суду
 - _ попросити друга зустріти мене в приміщенні суду
 - _ взяти із собою мобільний телефон, щоб мати змогу зателефонувати в разі проблем.
 - _ приїхати в суд завчасно
 - _ попросити охорону суду допомогти мені піти безпечно
9. Усі мої документи впорядковані та готові, щоб відразу взяти їх у суд.
 - _ я переглянула всі документи суду.
 - _ я взяла вихідний на роботі.
 - _ я домовилася про догляд за дитиною.

Додаток П. Контрольний перелік питань щодо юридичної безпеки для постраждалих осіб

Статус юридичного захисту

- Терміновий заборонний припис
Обмежувальний припис

У мене є судовий припис

- Я надала в школі та/чи дитячому садку своєї дитини копію відповідних приписів.
- Я надала іншим копію відповідних судових приписів, зокрема на роботі орендодавцеві чи службі охорони будинку
- Кривдника звільнено під заставу. Ось умови застави: _____

План безпеки

- Я зробила кілька копій свого плану безпеки. Я ношу одну копію із собою, одну зберігаю в безпечному місці, до якого я за потреби можу дістатися; ще одну копію я дала довіреному другу чи родичу
- У мене є календар, де я записую всі контакти з кривдником
- Удома присутня інша особа, коли кривдник забирає дітей і повертає їх
- У мене є система керування електронною поштою й іншими контактами кривдника. Вона така: _____

Додаток Р. Поради щодо безпеки та контрольні переліки для дітей

Ці поради щодо безпеки можуть використовувати батьки, соціальні працівники, мобільні бригади, постачальники послуг зі сфери НУО та персонал притулків.

Планування безпеки дітей має бути узгодженим із дорослими піклувальниками. Однак оскільки в одній родині можуть бути особи різного віку, вони мають різні потреби та здатності, відтак для них можуть знадобитися різні плани. Мета полягає в розширенні можливостей дітей через забезпечення їхньої поінформованості про те, як отримати допомогу, коли вона потрібна.

Плани безпеки потрібно підготувати для кожної ситуації, що відбулася чи могла відбутися з дитиною. Це допоможе їм бути готовими та знати, що робити за таких обставин. Плани безпеки для дітей потрібно буде оновлювати відповідно до змін обставин. Визначте чинники підвищеного ризику, такі як: дати судового слухання, особливі події в житті дітей, зміни в часі відвідування, погрози з боку кривдника тощо, та за потреби оновіть план безпеки.

Дуже важливо, щоб діти розуміли, що вони не несуть відповідальності та не винні в насильстві, свідками якого вони є чи якого вони зазнають.

Поради щодо підготовки до екстрених ситуацій

- Навчіть дітей, що під час епізоду насильства вони повинні триматися подалі, залишатися в безпеці та звернутися по допомогу, якщо це безпечно для них.
- Вигадайте кодове слово. Воно стане підказкою для них, що потрібно знайти безпечне місце та/або звернутися по допомогу.
- Навчіть дітей, як у надзвичайній ситуації телефонувати на гарячу лінію чи в місцеву поліцію.
- Розіграйте з дітьми в ролях ситуацію, у якій вони вказують свою адресу та місцезнаходження, описують ситуацію, повідомляють номери телефону й імені.
- Залежно від віку, можете поговорити з дітьми про систему п'яти пальців. У цій системі кожний палець представляє безпечну для них особу, з якою можна зв'язатися в надзвичайній ситуації, і/або когось, з ким вони можуть поговорити про те, що відбувається вдома: поліція, довірений сусід, вчитель, хтось із батьків друзів, близький родич.

Підтримка для дітей

- Поговоріть із дітьми про те, до кого вони можуть звернутися по допомогу у своїй спільноті (члени родини, друзі, вчителі, сусіди, поліція тощо).
- Поговоріть з особам, що присутні в житті дитини (наприклад учителі), щоб вони знали, що є в плані безпеки дитини.
- Якщо залучено соціальні служби чи служби захисту дітей, поговоріть із ними про план безпеки дітей.
- Зв'яжіться із захисником чи соціальним працівником, який розуміє динаміку домашнього насильства та його вплив на дітей, щоб отримати допомогу у формулюванні плану безпеки.
- Попросіть про професійну підтримку/психологічну допомогу, щоб допомогти дітям емоційно впоратися з тим, що відбувається в родині (травма).
- Використовуйте офіційні ресурси, такі як сімейний суд, соціальні служби та служби захисту дітей, щоб гарантувати безпеку дитини. Це варто зробити з допомогою захисника чи психолога.

Проблеми, що стосуються контактів

- Ведіть журнал часу, який дитина проводить із кривдником, записуючи дати відвідування.
- Подумайте про зміну обмежувального заходу чи припису про опіку, якщо стає очевидно, що з дитиною поведуться неналежно чи вчиняють щодо неї насильство.

Поточні заходи

- Якщо діти мають смартфони, планшети чи інші електронні пристрої, вимкніть функції відстеження. Хоча ці функції можуть бути корисні, якщо кривдник викрав або утримує дитину, він також може використовувати їх, щоб знайти постраждалу та/чи дітей. Час від часу перевіряйте пристрої, щоб переконатися, що кривдник не встановлював таких функцій.
- Поговоріть із дітьми про їхній досвід, переживання та надії й дозвольте їм висловлювати власні почуття.
- Планування безпеки немовлят і маленьких дітей є дуже складним, оскільки вони надто малі, щоб відігравати роль у гарантуванні своєї безпеки чи навіть зрозуміти ситуацію. Проте один із батьків може допомогти дуже маленькій дитині почуватися в безпеці та захищеною, запевнивши її в тому, що завжди повернеться, навіть якщо піде, що все буде добре, а про цю ситуацію дитині не варто хвилюватися. Якщо жертві потрібно піти з дому, доцільно взяти із собою деякі особливі речі дитини (покривало, іграшку чи книгу), щоб допомогти дитині почуватися в більшій безпеці в новому місці.
- Хоча планування безпеки дітей вимагає обговорення ризиків, які становить член родини або один із батьків (імовірно, батько), повідомте дітей, що любити батька чи члена родини й хотіти проводити час із ним нормально.

Додаток С. Контрольний перелік питань для виявлення постраждалої дитини у сфері освіти

Показники фізичного насильства

- Чи є великі синці, особливо на таких ділянках тіла, які зазвичай не є вразливими?
- Чи наявні синці різного кольору, що вказують на різні етапи загоювання?
- Багато синців навколо шиї чи на обличчі, животі або посередині між зап'ястям та ліктем? Хоча синці на колінах, ногах і ліктях часто трапляються під час звичайного падіння, зазначені вище ділянки менш імовірно страждають під час падіння, а тому такі випадки потрібно розслідувати.
- Синці незвичної форми, такі як відбитки руки, сліди у вигляді петлі чи від пряжки ременя?
- Знаки, що вказують на сильні удари такими предметами, як електричний шнур чи інший предмет для шмагання, що може залишати опіки навколо тіла?
- Синці на численних ділянках тіла, що вказують на удари в різних напрямках?
- Непояснена абдомінальна кровотеча (тобто викликана внутрішньою кровотечею), яка може проявлятися знебарвленням під шкірою чи кров'янистими утвореннями?
- Надмірна чутливість до болю чи скарги на біль і скованість або незвичні рухи, які наче викликані болем?
- Залисини від того, що за волосся сильно тягнули?
- Сліди від укусів дорослої людини?
- Опіки, особливо від таких предметів, як сигарети, праска тощо?
- Травми, пояснення яких невідповідне?

Показники емоційного насильства

- Невідповідні дії, наприклад, переведення негативних ситуацій у жарти та сміх у разі відчуття болю?
- Крайнощі в поведінці – маніакально щасливі чи в сильній депресії?
- Відстороненість – відсутність словесного чи фізичного спілкування з іншими?
- Самоніщівна поведінка (скажімо, завдання собі порізів)?
- Саморуйнівна поведінка загалом?
- Труднощі із зосередженням чи вивченням нового матеріалу або компульсивна увага до деталей?
- Жорстокість до інших?
- Вандалізм, крадіжки, обман?
- Похитування, смоктання пальця, хитання головою?
- Енурез (нетримання сечі) чи нетримання калу у віці, коли така поведінка вже недоречна?
- Зловживання забороненими речовинами?
- Розлади харчування?
- Фізичні прояви, як-от частий біль у животі чи головний біль або незрозуміла втрата чи набирання ваги?
- Злочинна поведінка?

Показники сексуального насильства

Дитина:

- Має труднощі з ходінням чи сидінням?
- Скаржиться на свербіж, біль чи кровотечу в ділянці геніталій або анального отвору?
- Має часті психосоматичні захворювання?
- Часто блює без органічних причини на те?
- Завагітніла в ранньому віці?
- Має хвороби, що передаються статевим шляхом?

Дитина проявляє поведінку:

- Надмірна таємничість?
- Більше сексуальних знань, ніж доречно для її віку (особливо в маленьких дітей)?
- Детальні сексуальні ігри з однолітками (що відрізняються від звичайної «гри в лікаря»)?
- Надмірна покірність або відстороненість?
- Відкрита агресія?
- Непомірний страх чоловіків (або жінок)?
- Надмірно спокуслива поведінка?
- Погіршення відвідуваності школи чи раптова відмова від участі в шкільних заходах?
- Проблеми зі сном чи нічні кошмари?
- Плач без причини?
- Раптовий початок нетримання сечі чи калу в одяг або в ліжку?
- Раптова поява фобій?
- Відчуття меншовартості чи розмови про власну дефектність?
- Дитина виглядає старшою та приземленішою, ніж однолітки?
- Спроби самогубства чи думки про самогубство?
- Неодноразові спроби втекти з дому?
- Жорстокість щодо тварин (особливо до тих, які зазвичай є домашніми улюбленцями)?
- Запалювання багать і любов до спостереження за тим, як вони горять?
- Харчовий розлад?
- Самошкодження (нанесення порізів чи подряпин, щоб пішла кров)?

Показники недогляду

Дитина:

- Приходить у школу в брудному одязі чи одязі, що суттєво замалий або занадто великий чи часто потребує ремонту?
- Видається вдягнутою не за погодою?
- Завжди здається голодною, приховує чи краде їжу, але приходить у школу з незначною кількістю власної їжі?
- Видається апатичною та втомленою, без енергії через відсутність режиму або структурованого часу сну?
- Часто повідомляють про те, що дитина доглядає за молодшим братом або сестрою?
- Помітна погана гігієна, присутній запах сечі або калу, неприємний запах із роти або брудні чи зіпсуті зуби?
- Здається виснаженою чи має здутий живіт, який указує на недоїдання?
- Має невилікувані проблеми зі здоров'ям чи зубами, такі як інфіковані рани або дуже зіпсуті зуби, можливо з наривами?
- Крадіжки, вандалізм або інша злочинна поведінка?
- Часто відсутня в школі або запізнюється?

- Має погані стосунки з однолітками, можливо, через проблеми з гігієною або депресивне чи негативне ставлення?
- Здається відстороненою?
- Вимагає уваги, навіть викликаючи негативну реакцію, щоб отримати її?
- Деструктивна чи войовнича поведінка, не висловлює явне каяття у своїх вчинках?
- Низька самооцінка?
- У діагнозі розлад поведінки чи дитина відкрито непокірна?
- Труднощі з подоланням проблем?
- Труднощі з розумінням мови та висловлюванням?
- Наявна низка проблем з успішністю?

Додаток Т. Рекомендовані законодавчі зміни, пов'язані із захистом постраждалих та свідків

Рекомендовані поправки до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»

Внести зміни до статті 26 і передбачити довгостроковий захист, не вимагаючи від постраждалої ініціювати повторне провадження. Передбачити захист упродовж необхідного часу.

Рекомендовані поправки до Кримінального процесуального кодексу

- Розглянути зміни до статі 177(1), включивши як підставу для досудового ув'язнення погрозу насильства щодо постраждалих/свідків.
- Змінити статтю 178(1)(12), додавши вимогу для суддів розглядати нелетальні форми насильства як підставу чи обставину для досудового ув'язнення кривдників, що вчиняють домашнє насильство або насильство за ознакою статі.
- Розглянути можливість змін до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та Цивільного й Кримінального процесуального кодексу, щоб гарантувати застосування різних заходів захисту в суді під час слухань, що стосуються домашнього насильства, зокрема:
 - розділення зони очікування;
 - використання перегородок;
 - *закриті* засідання;
 - використання як доказів свідчень (аудіовізуальних), які постраждала дає на попередньому етапі процедури;
 - свідчення через відеоконференцію;
 - супровід з боку особи, що надає підтримку;
 - супровід поліцією.
- Змінити Кримінальний процесуальний кодекс України, вимагаючи початку судового переслідування на основі *ex officio* у справах про домашнє насильство.
- Змінити Кримінальний процесуальний кодекс України, забезпечивши спеціальні заходи захисту в суді для дітей, які постраждали від домашнього насильства.
- Внести зміни до Кримінального кодексу України, щоб криміналізувати порушення термінового заборонного припису.

www.coe.int

Рада Європи є провідною організацією з захисту прав людини на континенті.

До неї входять 47 держав-членів, 28 із яких є членами Європейського Союзу.

Усі держави-члени Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – угоду, призначену захищати права людини, демократію та верховенство права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за реалізацією Конвенції в державах-членах.